

Ex Libris

Petri Jacobi Teding van Berkhout

I.U.D.

18

ANNALES

ACADEMICI.

CIↃIↃCCCL—CIↃIↃCCCLI.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. G. LA LAU. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1855.

Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI,

INDE A D. IX FEBR. MDCCCL AD VIII FEBR. MDCCCLI,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

JOHANNES DE WAL,

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

HENRICUS COCK.

IN FACULTATE JURIDICA.

J. DE WAL.
H. G. TYDEMAN, quantum aetas et valetudo sinebant.
C. J. VAN ASSEN.
H. COCK.
S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, quantum aetas et valetudo sinebant.
N. C. KIST.
J. F. VAN OORDT, J. G. FIL.
J. H. SCHOLTEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. REINWARDT, quantum aetas et valetudo sinebant.
J. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. J. VERDAM.
F. KAISER.
G. H. DE VRIESE.
P. L. RYKE, Prof. Extraord.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

M. SIEGENBEEK, quantum aetas et valetudo sinebant.
J. BAKE.
J. M. SCHRANT.
A. RUTGERS.
T. G. J. JUYNBOLL.
J. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY, Prof. Extraord.

IN FACULTATE MEDICA.

M. J. MACQUELYN, quantum aetas et valetudo sinebant.
C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
F. W. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. Extraord.
H. HALBERTSMA, JUST. FIL., Prof. Extraord.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. Extraord.

LECTOR.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Litt.

IOHANNIS DE WAL

ORATIO

DE

DETRIMENTO,

QUOD NEGLECTUM HISTORICUM IURIS NOSTRI STUDIUM

PATRIAE DISCIPLINAEQUE ADTULIT,

DICTA

DIE VIII M. FEBRUARII A. MDCCCLI,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET AUCTOR.

QUICUMQUE LITERARUM CURATIONE ILLUSTRES, DOCTRINAE LAUDE CLARI, HONORUM AC MUNERUM DIGNITATE CONSPICUI, AUT DISCIPLINARUN STUDIO ADLECTI, HOC FESTO DIE HIC ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Nondum dimidium praeteriit lustri, a quo die ex hoc suggestu, docendi munus auspicaturus, coram insigni auditorum frequentia verba facerem.

En iterum eundem, rectoris provinciam abdicantem, hunc in locum dicendi causa prodeuntem.

En iterum oratorem exiguae sibi in dicendo facultatis conscium graviter animo commotum, quum hanc lectissimam spectatorum virorum coronam circumspicit.

Doctoris publici officium suscepturo nulla profecto de argumento, in quo versarer, mentem subire potuit dubitatio. Est enim vetus neque improbandus oratorum Academicorum mos, qui ex cathedra solenni ritu docendi munus suscipiant, eam disciplinarum provinciam, ad quam tuendam vocati sint, ita laudibus efferre, ut splendidissimo coetui persuadeant, suam potissimum aetatem ad illud scientiae genus recte excolendum aptam esse idoneamque.

Nova quibus aucta sit ac ditata disciplina enumerare atque ostendere adminicula, singulares sui temporis opportunitates exponere, quae ipsius promoveant ac quasi provehant studium, rationem indicare unice sectandam, vim denique atque efficaciam, quam in aliis humanae scientiae partibus exerceat, abunde explicare solent.

Neque ego, AA.! hoc quod plurimi faciunt reprehendere aut vituperare ausim, quin et ipse eandem secutus sum viam, neutiquam melioribus quempiam auspiciis gravissimum docendi munus suscipere posse arbitratus, quam sententia de disciplinae amplitudine candide dicta ac copiose exposita.

Nunc vero equidem in apto satis neque ingrato disputandi argumento eligendo, diutius haesitavi. Nimirum quo copia amplior, eo difficilior optio. Multum beati mihi illi videntur, qui, ut alios ad sua studia iuvanda excitent, maiorum praedicent exempla illustria, sive universi populi, procerum imprimis, prudentiam in doctrinis promovendis pie recolentes, sive virorum de patria ac disciplina egregie meritorum laudes celebrantes, horum virtute atque ingenio haud indignas. Quod tamen dicendi genus me iudice difficilius est habendum, quam multis videatur, quum mentem bona quaevis ac pulcra facillime amplexam ita saepe capiat argumenti suavitas, ut admiratio subinde iudicio noceat.

Haec mecum reputanti et singularem respicienti gloriam, quam ICti Belgici suo merito assecuti sunt in illa, quam prae caeteris diligo, historica iuris indagatione ad elegantissimum Iuris Romani studium adhibita, quotidie manibus terebantur permulta ista nostratium de antiquo Iure Patrio scripta, in quibus, si pauca exceperis, historiae luminis affusi nec vola nec vestigium reperiri potest. Rem, AA.! eiusque causas antea coram vobis leviter tetigi: effectus vero indicare non sivit argumenti tunc expositi ratio. Quare non ab hodierna dicendi opportunitate alienum esse arbitror, hisce accuratius inquirendis enarrandisque hanc operam dare.

Vos igitur, rogo, benevolas mihi praebeatis mentes adtentasque aures dicenti *de detrimento quod neglectum historicum Iuris nostri studium patriae disciplinaeque adtulit.*

In quo argumento exponendo ipsam historiam ducem sequamur, et tum diversa Iuris nostri antiqui monumenta per singulas aetates perlustremus, tum rationem, qua in iis explicandis negotiisque forensibus tractandis versati sunt ICti.

Antiquissima illa non nisi obiter attingo, quae iura gentium Germanicarum popularia dicuntur, quamvis hodie certe a peritissimis vetustatis arbi-

tris haud immerito statui concedique videatur, magnam illorum partem in hisce ipsis regionibus vel scripto consignatam esse vel eximiam in vita civium regunda exercuisse auctoritatem.

Unum illud monendum esse arbitror, haec ipsa iura non modo, si inter se comparentur, insignem quandam arguere diversitatem, sive externam earum formam atque amplitudinem, sive ipsa legum praecepta spectemus, verum etiam in plurimis tam clare ac perspicue commune Gentium Germanicarum ingenium ostendere atque universalia multa iuris principia, quae cum populi indole arctissime cohaerebant, ut, comparatione recte instituta, parentum vitae socialis quasi imaginem referant, historiamque periodi remotissimae, e paucissimis duntaxat fontibus eruendam, egregie illustrent. Praeterea nos, Iurisprudentiae cultores, illud inprimis docent, qui factum sit, ut tanta deinceps in variis patriae regionibus sese exserere potuerit iuris diversitas, cuius difficultates exagitare quam origines indagare maluerunt haud pauci.

Accedebant hisce in scripturam iam redactis Capitularia Regum Francorum, quorum notitia ut ad omnes suo imperio subiectos pervenire posset, egregie prospexerunt Carolus Magnus, eiusque successor Ludovicus, per celebres illos Missos dominicos, „in legatione sua videntes, ut praecepta et immunitates ita observarentur, quemadmodum a Regibus essent constituta, et cunctas iniustas consuetudines noviter institutas auferrent." Ubique porro Comites aliique nobiles, iudicium habentes, si non iudicassent secundum Provinciarum consuetudinem, honoribus privabantur mulctaque satis gravi afficiebantur. Litigantes vero, si causam iudicatam repetere praesumsissent in mallo, ibique testibus convicti essent, aut quindecim solidos componere, aut totidem plagas accipere debebant a Scabinis, qui causam prius iudicassent. Sic imperio stabilitatem, ecclesiae salutem, iustitiae vim ac robur, populo quietem vindicare studuerunt Principes.

Mox autem ex neglecto historico iuris studio calamitatem perpessi sunt omnes, qui hisce Capitularibus obsequium praestare tenebantur. Scilicet postquam Ansegisus et Caroli et Ludovici collegisset constitutiones, iisque deinde alia decreta addidisset, medio saeculo nono alteram Capitularium collectionem conficere instituit Benedictus Levita, qui, ut clericorum potestati in re publica tuenda inserviret, mirabili sane audacia, operi intexuit Regi-

busque obtrusit quam plurima excerpta, in legum formam redacta, petita e Sacra Scriptura, Breviario Alariciano, Iuliani Novellis, Augustini, Ambrosii, et Isidori scriptis, Rufini, Cassiodori et Bedae historiarum libris, Bonifacii epistolis ac statutis, tandem Iuris Canonici fontibus, aliisque bene multis auctoribus. Videtis, AA., quanta esse debuerit illorum temporum ignorantia, quandoquidem nemo ex tot vetustatis Germanicae testibus vel odoratus sit impostoris protervitatem: imo decies repetita placuit superioribus saeculis supposititiae collectionis editio, donec paucis abhinc annis nefariam fraudem luculenter exposuerit Knustius, vir sagacissimus et historiae profanae simul atque ecclesiasticae eximie peritus. Sic, uti ad ecclesiam turbandam Pseudo-Isidoriana collectione, ita ad Iuris publici privatique normas subvertendas aequalium ignorantia turpissime abusus est astutus veterator.

Paulatim vero periit et Legum popularium et Capitularium auctoritas post divulsum ingens istud Francorum imperium et adauctam insigniter cleri potestatem. Nec tamen novum sponte se exseruit ius consuetudinarium antiquis iuris principiis ad mutatam reipublicae conditionem accommodatis, cuius tunc demum vis propria cerni potuit, quum usu forensi et iudicum auctoritate certa quaedam et stabilis in iudiciis exercendis obtinuisset forma. Accedebant quidem Imperiales ex consilio statuum Imperii divulgatae constitutiones; sed hae neque multae erant, nec plerumque ad ius civile referebantur, neque universas semper spectabant Imperio Germanico subditas regiones. Miserrima interim diu mansit iuris, privati maxime, conditio, atque adeo obliterabantur pristini mores, ut incerto prorsus pede in iustitia tuenda insisterent iudices ac scabini. Quod eo processit, ut, quemadmodum ad quaestionem facti dirimendam in causis criminalibus iudicium Dei experirentur, ita quoque in difficilioribus iuris civilis capitibus ad sortem confugerent. Sic v. g., ut unum ex Witekindo, scriptore satis bono, exemplum adferam, „quum Imperante Ottone Magno, quaestio incidisset, num nepotes ex filio praemortuo, iure repraesentationis, cum patruis ad avi successionem essent admittendi, de legum varietate facta est contentio fuereque qui dicerent, quod filii filiorum non deberent computari inter filios, hereditatemque legitime cum filiis sortiri, si forte patres eorum obiissent, avis superstitibus. Rex noluit causam arbitris iudicandam com-

mitti, sed magis rem inter gladiatores decerni iussit. Vicit pars, qui filios filiorum computabant inter filios, et firmatum est, ut aequaliter cum patruis hereditatem dividerent pacto sempiterno."

Postquam vero ille, quem modo memoravi, diem supremum obiit Princeps, concidit magis magisque Imperatoria maiestas, in diesque excrevit in singulis Regionibus Comitum potentia, qui, in nostra inprimis patria, per breve temporis spatium omnem sibi arrogarunt superioritatem, quam barbare dicunt, territorialem. Huius autem haud infima pars merito habebatur legum condendarum iurisque constituendi facultas: qua tam prudenter usi sunt Comites, ut et hoc nomine devincirent sibi subditos, praesertim eos, qui oppidorum iam opibus ac mercatura florentium et iure civitatis gaudentium moderatores erant ac cives. At vestra sane, AA.! abuterer patientia, si vel leviter adumbrare tentarem cuncta illa privilegia, a Comitibus et Dioeceseos Traiectinae Episcopis singulis regionibus, tractibus, civitatibus concessa, aut diversa describerem iura municipalia, quae oppidorum magistratus, ex auctoritate sibi speciatim tributa, ad consuetudinum vetustarum amussim colligere et scripto consignare instituerunt.

Verum enim vero, ubi in scripturam redactae erant illae variorum locorum consuetudines, ita ut de earum vi atque auctoritate in vita civili et negotiis forensibus nulla amplius existere posset dubitatio, gravissimum sponte apparuit Iureconsultorum officium easdem ad singulas, quae oriebantur, causas adplicandi.

Quod initio quidem non adeo difficile esse potuit, quandoquidem nemo iuris tunc vigentis paulo prudentior nesciret, omnes eiusmodo regionum, oppidorum tractuumve minorum consuetudines nihil aliud continere nisi *iuris* cuiusdam universae genti *communis* partem, ad proprium vero civitatis emolumentum atque utilitatem accommodati; quarum auctoritas suapte natura hac nititur conditione, ut agnoscant illud commune ius, e quo, veluti varii ex eodem fonte rivuli, originem repetierint fluxerintque. Quoties igitur aut silebat specialis loci consuetudo, aut hunc modo illumve frequentiorem casum indicabat, recurrebatur ad commune illud ius, quod a patrum inde memoria a diversis maxime diversorum locorum incolis, utpote e communi stirpe oriundis, fuit usurpatum.

Videtis; AA.! quantopere errent ii, qui, quoties de iuris remotis his

saeculis in patria nostra conditione ac statu quaestionem moveant, disquisitionis fundamentum quaerant ac certam quandam basin in brevioribus illis *statutorum localium* ac *privilegiorum* collectionibus, quarum ieiunitati in iuris nodis extricandis et vita civili regunda succurrerit *ius* quoddam *subsidiarium*. Quae perversa sane sententia non nostra demum aut superiori aetate invaluisse dicenda est, sed ipso saeculo decimo quarto et decimo quinto, ubi crassa multorum, qui se litibus dirimendis controversiisque diiudicandis immiscerent, ignorantia circa illa, quae a maioribus erant tradita ac multorum saeculorum usu propagata, quamquam nativa populi indole reluctante, ad peregrinam avide confugerit doctrinam, ita ut qui simplicissimo suo cultu uti nescirent, alienis ornamentis iisque pretiosioribus se condecorari facile paterentur.

Scilicet quicumque parvas illas iurium collectiones, quas supra memoravi, adtenta mente inspexisset, statim animadvertere debebat, haud omne ius patrium consuetudinarium vel levi penicillo iis fuisse depictum: multa esse imprimis iuris privati capita, de quibus nihil omnino iis cautum compertum fuit: plurima quoque, ubi, missis generalioribus iuris principiis, certam tantummodo loci speciem respexit legis auctor. Atque hoc profecto animadverterunt singulorum locorum incolae, quorum usui nihil magis aptum videri possit quam simplicissima eiusmodi descriptio iurium, quae idonea sane ratione significaret, quatenus eorum nativa indoles, domestici mores vitaeque adminicula per plurimorum saeculorum spatium *propria* quaedam postulaverint et propagaverint *iura*, quae magis minusve a vicinorum institutis deflecterent ac discreparent: quorumque usurpatio cum *iuris communis* usu amice conspirare videretur.

Quemadmodum autem in limine collectionum quarundam, quae recentiori aetate apud nostrates legis auctoritate munitae sunt, aperte significarunt earum latores, nihil humanae memoriae confidere oportere, ita magis etiam per ea saecula, quum nulla fere exstaret iuris nostri disciplina, in excolendis generalioribus istis Iuris Germanici principiis parum feliciter versati sunt nostrates. Cunctis vero stirpis Germanicae gentibus mali remedium adtulisse dicendi sunt scriptores duorum operum celebratissimorum, Speculi Saxonici et Iuris Caesarei, utriusque forte ex antiquiore consuetudinum vetustarum descriptione repetiti. Priori opere non illa tantum

recensentur iuris instituta, quae, uti nomen indicare videtur, Saxonibus sint propria, sed universalia iuris principia, quae in septentrionali Germaniae parte sese exseruerint a Caroli Magni inde aetate, hoc volumine saeculo decimo tertio ineunte ab Epkone Repgovio (qui eius se auctorem professus est in praefationum una rythmica) distincte fuerunt tradita atque exposita.

Incredibili sane ardore hoc opus exceperunt non Saxones tantum, sed omnes paene vicinae gentes, ad Slavorum usque confinia in Oriente, ad maris Borealis oras in Occidente; nec quis facile dicat, quanta eius fuerit auctoritas in scabinorum apud nostrates iudiciis. Originem, fata variasque recensiones operis indicare non huius diei est nec loci: adtendenda vero cum maxime videtur ratio, qua in diversis regionibus hac communis Germanici Iuris descriptione usi sint incolae, qui saepius alia addere sibi propria, alia demere instituerunt, quae a suis moribus aliena existimabant. Nulla vero libri recensio a principe eius editione magis deflectit et novis accessionibus insignis est quam illa, quae debetur anonymo Belgico ICto, quaeque ante octogesimum saeculi XV annum Goudae typis descripta est. Quae ipsa editio, paucis annis post artem typographicam inventam, istud sane evincere videtur, ea aetate nondum omnem operis auctoritatem in foris nostris intercidisse, licet recentioribus saeculis in curiosorum magis, quos bibliographiae scrutatores dicimus, voluptatem pauca eius superesse videantur exemplaria, quam in commodum atque utilitatem illorum, a quibus disciplinae progressuum investigatio merito exspectatur.

Quodsi vero post renatas literas scholasque de Iure Romano et Canonico institutas in Italia, Gallia et Belgio, quas magno numero frequentarunt nobilissimi adolescentes nostrates, Iuris prudentiae studium ita excolere perrexissent iidem, ut in explicandis antiqui Iuris communis placitis iisque ad nova tempora componendis prudenti consilio essent versati, sponte exstructum fuisset Iuris Patrii aedificium, quod, sequiore aevo licet saepius sartum et novis incrementis auctum, iisdem semper innisum fuisset fundamentis, quae nec hodie evellenda forent. At non ferebat misera saeculi conditio, ut istud satis perspicerent homines, veram libertatem se cum maxime tueri, *veteris iuris principiis* constanter servatis, necquid in singulis tractibus antiquius habebatur quam illas tueri consuetudines,

quae *praeter* generaliora ista principia non tantum a maioribus erant recepta sed et partim literis consignata. Adde, immoderatam illam libertatis cupiditatem eo traxisse hominum animos ut in iis oppidis, quae mercatura opificiisque florebant, id maximum, id praeclarissimum haberetur, ut cives sibi ipsis leges darent, quae recognoscerentur quotannis. Quam novi iuris condendi potestatem haud paucas ob causas a Comitibus facile impetrasse oppidorum magistratus, unicuique notum est.

Insignis hinc in diversarum civitatium statutis orta est varietas, nec tamen initio tanta in iis capitibus, quibus *iuris privati* descriptio continebatur, quam in aliis, quae magis civitatis administrationem, securitatem publicam tuendam, delicta coercenda politiamque urbanam spectabant. Quam autem iudicandi normam sequi oportebat iudices in litibus circa civium negotia privata exortis? Arbitrariamne quandam *aequitatem?* At in plurimis ac difficilioribus iuris locis certae quaedam requiruntur regulae, quae nequaquam singulorum iudicum arbitrio permitti possunt, sine summo iustitiae detrimento. Erat insuper in multis diplomatibus medii aevi ad hunc usque diem servatis eadem fere repetita clausula: „quae hic scripto non sunt consignata, diiudicantor secundum iura, sollerti iudicio." Nihil aliud haec significat, nisi ius commune, quod tacito consensu sibi observandum sumserant cives, legitima indigens interpretatione, et religiosa utentium adplicatione in vita civili. Cuius iuris communis haud spernendam partem ipse sibi perpetuo vindicavit populus simplicissimis illis et gravissimis *paroemiis*, quae principia quaedam iuris patrii generaliora commode declarabant, omniumque memoriae inhaerebant.

Ex iis vero, quae supra diximus, AA! de ingravescente indies magis iudicantium imperitia, repetenda videtur origo instituti, quo magistratus urbis ab alterius urbis scabinis, per consultationem vel per modum appellationis et iurisdictionem prorogatam, sententiam peterent de nata difficiliori iuris quaestione: quod Goudanos a Leidensibus, Amstelaedamenses ab Harlemensibus, Delfenses a Sylvaducensibus, civitates Gelricas plurimas a Zutphaniensi tribunali, fecisse constat. Scilicet communis iuris antiqui consulti magis existimabantur ii, quibus ob maiorem civium numerum aut alia quacumque de causa plurimae dirimendae erant controversiae. Quis vero credat, genuina semper iuris nostri principia hac forensi discep-

tatione ad singulas causas esse adaptata? Quis neget, in miserrimo isto iurisprudentiae statu, multarum litium decisionem necessario peti debuisse ex statutis perverse collatis, quae aliquam inter se similitudinis speciem referrent?

Maiorem vero nostro iure civili certitudinem conciliare in votis erat Carolo Quinto, quum singulas regiones deinceps in suam redigeret potestatem. Anno tricesimo primo saeculi decimi sexti edicto iussit omnes colligi tractuum oppidorumque consuetudines. Auctores edicti promulgandi fuerunt ICti, qui Regi erant a consiliis. Neque res carebat exemplo. Nimirum idem per totum, quod praecesserat saeculum, in Francia iam cogitaverant Reges, a Carolo Septimo usque ad Ludovicum Duodecimum. At longe alia erat iuris conditio in illa Galliae parte, quae a Iure Consuetudinario nomen habebat, quam in plurimis nostrae patriae regionibus. Ibi iuris communis notionem dudum cum populo communicaverant Iureconsulti, qui, de propriis locorum moribus nihil detrahentes, varium apud diversos morem ita perscrutati fuerant, ut colligendo, comparando, deducendo, universales plurimas ex iis depromerent regulas, quae semper et ubique valerent, et generalia simul elicerent principia, quae germanam Iuris Germanici indolem referrent. Probationemne requiritis? Luculentissimum inspicite Bellomanorii librum, Bellovacensium consuetudines continentem, cuius auctor non tantum ad usum ipsius tractus pristinum, ad iudicia Claromontana, ad iura regionum vicinarum provocat, sed argumentum exponit e iure universali, non Romano, verum illo, quod omnibus in iis regionibus commune esse historica disquisitione instituta probe persentisceret.

Sed in viam redeamus, AA. et primarium Caroli Quinti consilium accuratius indagemus. Quod, si quid video, non aliud fuit, quam ut provincias Belgicas, Flandriam et Artesiam arctiori perpetuoque iuris vinculo coniungeret, et eadem opera suum confirmaret imperium. Quod tamen Imperatoris propositum non ita accipiendum videtur, ut ipsum diversis singulorum locorum consuetudinibus insidiatum esse dicamus, imo contra vel maxime ut de usu revera existente et domesticis loci rationibus nitente rite constaret et sic certior stabiliretur iuris conditio. Itaque id agebat ut in posterum nulla prorsus valeret consuetudo, quae non scriptis esset man-

data ac legitime confirmata. Edicto paucae obtemperarunt regiones, oppida pauca: repetiit idem Imperator, iterumque mox Dux Albanus. Iterum frustra. Cur tandem? Formidabantne cives, ne antiquis patriis institutis privarentur novaque ipsis iura obtruderentur invitis? At ex ipso edicto nobis quidem satis apparet Principis voluntas, ut sarta tecta manerent singularum regionum instituta, dummodo de iure reapse vigente liquido constaret, et resecaretur omnis discrepantia quae utilitate destituta nullo niteretur aequitatis principio.

Quodsi rem ex vero diiudicemus, et ipsa consulamus magistratuum in diversis patriae tractibus documenta, quae huc spectare videntur, hoc certe negari nequit, quantumcumque sit tribuendum causis politicis quae negotium differendum suaserint, in haud paucis regionibus ne doctiores quidem viros, siquidem de universo iure consuetudinario colligendo ageretur, eiusmodi mandato exsequendo fuisse idoneos. Inspicite, quaeso, consuetudinum collectiones sive tunc sive postea in scripturam redactas. Exhibentne vivam quasi imaginem iuris, quo regi solebant nostrates? An confitendum potius, etiamsi Pestelio adsentimur dicenti, rem hunc solum fructum tulisse, ut quae olim diffusae essent et solis pragmaticis notae civitatum leges non scriptae, illae eo tempore collectae innotescere omnibus possent, hoc ipsum iuris rectius constituendi operae vehementer nocuisse, et pragmaticorum tumultuariam istam sapientiam sic non aequalibus tantum sed et posteris legem scripsisse?

Sed me iam sponte delatum video ad Iurisprudentiae nostrae conditionem, qualis exstitit tempore liberae Reipublicae in singulis Provinciis foedere Traiectino coniunctis. Studium in legibus emendandis et ad novas tum civitatis tum religionis rationes accommodandis collocatum nemo sane praetervidebit, qui ingentem illam respiciat Consuetudinum reformatarum, Iurium Provincialium, Statutorum praefecturarum, Privilegiorum denique urbanorum copiam; ne de innumeris paene dicam Ordinationibus singularia quaedam specialia argumenta spectantibus. At vel sic non sublatam aut diminutam sed auctam contra et latius gliscentem agnoscatis Iurisprudentiae calamitatem, quam avitorum institutorum ignorantia et neglectum historicum Iuris Civilis studium iamdiu pepererat. „Cum enim" ita subiratus aliquando Bondamus, „novissimi Reformatores, solius Iurisprudentiae Romanae prin-

cipiis imbuti, pleraque omnia ad Iuris Romani decempedam exegerint, hinc sine dubio maxima quoque ex parte originem suam traxit contrarietas illa et diversitas iurium, quae in diversis Belgii regionibus obtinere vulgo credebatur. Hinc deploranda illa in multis iuris capitibus confusio et varietas: hinc diversae illae ICtorum opiniones: hinc tandem diversitas illa sententiarum ac decisionum, quae in tribunalibus nostris nonnumquam obtinet, cum idem Iuris caput nunc hoc, nunc alio modo saepe decisum legamus, prout iudicibus vel analogia Iuris Patrii vel Romani sequenda videretur."

Nimirum si legislatorum operam attendamus, hac aetate in cuiuscumque regionis iuribus certiori quodam fundamento superstruendis impensam, non *ieiunitatem* istam quidem de qua antea diximus, at miram animadvertimus iuris proprii cum recepto *commixtionem*, ita ut saepius haereamus dubii, utrum revera universalia iuris patrii principia describere in animo habuerint, an ea recensere iuris capita, quae a Romano Iure, utpote multis pro communi habito, magis minusve discreparent. Eosdem porro in haud paucis ad *ius commune* provocare videmus, non tantum in iis locis quae cum Romani Iuris principiis satis cohaerere existimantur, verum et in aliis, quorum argumenta a vetustis Quiritium institutis toto coelo distant.

Ubinam igitur in legis articulis sic conceptis ad varias vitae quotidianae causas adplicandis certam iudicandi normam invenisse putemus iudicem? Confugeritne ad generaliora ista iuris Germanici placita, quibuscum arctior quaedam exstare videretur necessitudo loci, ad quem provocassent litigantes? At plurimi, ne doctioribus quidem exceptis, antiquitatis patriae tantopere erant ignari, ut, si quando ipsis persuasum foret, ex hoc cognitionis fonte nodi solutionem esse petendam, incertum vagaretur iudicium de vera huiusmodi placitorum mente et iusta eorum sententia. Quam si forte perspexerit sagacior aliquis doctiorque legum interpres, scrupulum iniicere debuit dubitatio, si in illam transiret partem quo sua se eruditio et iudicium vocarent, essetne ipsius legislatoris mentem secuturus, in aliis certe plurimis avita temere deserentis castra.

En ex ipso legum condendarum negotio post multas ambages in plerisque regionibus vel regionum partibus serius ocius ad finem perducto triplex Iuri nostro illatum damnum: primum insignis iuris diversitas: alterum

certissima proprii iuris inopia: tertium incerta in iure explicando et ad negotia privata componendo via ICtis monstrata.

Primum insignem dixi iuris *diversitatem*. Qua non intellectum velim ingentem statutorum copiam, quamvis et haec forte haud ita difficili negotio in communem civium salutum minuenda fuisset, si minor invaluisset inter singulas locorum leges iuris discrepantia. At ipsam hanc dico discrepantiam, quae nullo pacto per omnia iuris capita ex morum et vitae rationum varietate explicari potest, verum omnis fere tribuenda est legumlatorum arbitrio, qui, prout magis minusve in Iure Patrio indagando elaborassent, vel illud elegantiori ducti Iuris Civilis Romani studio spernere didicissent, maxime vero usum forensem respicientes, diversa saepissime probarunt placita; unde mira quaedam enata est iuris confusio, quoties unius civitatis cives actu solemni rebus suis prospicere vellent, quas in variis aliarum civitatium fundis possiderent. Quin et superiori saeculo ad finem vergente summum virum Keesselium nostrum, cum Theses Iuris subtilissimas ederet, ingenue fassum vidimus, se illud statim animadvertisse, fieri non posse, ut omnia, quae in universo Belgio, olim foederato, lata essent statuta, receptaeque consuetudines, in multis iuris capitibus non modo diversae, sed plane contrariae, in iustam quandam veluti harmoniam concentumque reducerentur.

Alterum porro damnum memoravi certissimam proprii iuris *paupertatem*. Scilicet uti recte dixerunt Veteres, paupertatem esse non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet, sic nostra veteris iuris volumina, licet nonnumquam satis prolixa quin et verbosa, in plurimis saepius et illustrioribus locis nihil definiunt et cuncta utentium relinquunt iudicio. Ad subsidiaria quidem provocabatur Iura peregrina, sed optimis quibusque, etiamsi Ordinum agnoscerent in recipiendo Iure Romano prudentiam, id tamen persuasum erat, ius civile certiore indigere ordinatione. Omnes Provincias foederatas perfecta quadam copulare iuris aequalitate, uno eodemque per universam Rempublicam promulgato Codice, vix sperari poterat illo tempore, quo Summum Imperium non penes Ordines Generales sed penes Ordines cuique regioni proprios esset. Neque etiam singulis provinciarum locis sua iura adimenda erant, sed efflagitabat patriae salus iuris communis descriptionem, quae suppleret, sive paucis sive pluribus con-

iunctim regionibus, quod propriis istis iuribus definitum non esset. Hoc vidit unus ille Hugo Grotius, quem iniquius de Romanarum legum praestantia iudicasse propterea censuerunt nonnulli, quod illustrissimus auctor, qui in ipsum Ius Iustineaneum flores sparsit, germanis iuris patrii fontibus suum vindicaverit honorem. Hoc persuasum fuit Slingelandtio, quo auctore et suasore legum ferendarum operam suscepere Hollandiae Ordines. A Supremo Concilio et Curia Hollandiae ac Zelandiae petitum, ut ipsis de capitibus, quibus medela adferenda videretur, prudenti succurrerent auxilio. Rem novistis, AA.! quippe antea vobis luculenter expositam. Incerti rationis quam in iuris communis principiis eruendis sequerentur, dissentiebant. Dissensus negotium omne distulit.

Postremo contendi *incertam viam ICtis monstratam* in iure explicando et ad privata civium negotia componendo. Scilicet hi quum tantum non omnia statuta patria in locis ipsa lege non definitis iudicem ablegare viderent ad iura *communia*, *optima*, *caesarea*, *rationem*, *aequitatem*, *consuetudinem*, *praxin*, velut septemplicis clypei domini, ubique defectum sibi animadvertere videbantur atque in Pandectarum et Codicis libros ruere solebant, ut disiecta Romanae Themidos membra ut pannum purpureum patriis adsuerent legibus. Neque eas tantum sequendas existimarunt regulas, quae, ab ipsis ICtis Romanis expositae, genuinam Iuris naturam egregie declarant, sed ad ineptas pragmaticorum decisiones ita delabebantur ut sententiae partem aliquam, quae in occurrentem fortuito casum quadrare videretur, nullo plane iudicio ex responsi reive iudicatae contextu avellerent, suique consilii rationibus turpiter apponerent.

Quam civitatis labem nonnulli probe cernentes, indignatione commoti eo progressi sunt audaciae atque iniustitiae, ut universam hanc calamitatem uni tribuerint Iuri Romano. Quasi vero egregio artis subsidio hoc in vitium verti debuerit, quod ipso uti nescirent homunciones, nec disciplinam ex ipsis fontibus neque artem ex perenni sapientiae flumine haurire docti.

Alii contra ICti, perversam hanc Iuris enucleandi exponendique rationem respicientes, cautelam adhibendam esse iudicarunt, et tunc demum ad Ius Romanum confugiendum esse arbitrabantur, si neque in iure Canonico satis esset iudicibus auxilii. Quos in multis graviores etiam nostro iuri adfricuisse errores, quis est qui non videat?

Aliorum tandem haec fuit sententia, in iis Iuris capitibus, quae nobis propria erant et nativa, e vicinorum legibus explicationem esse quaerendam, propter finitimarum consuetudinum affinitatem, eosdemque mores, quos diversi in regione eadem tractus sibi communes habere videantur. Quae quidem opinio etiamsi nonnumquam doctores ad rectam statutorum localium duxerit interpretationem, horum tamen sapientiam nequaquam demonstrat, quandoquidem non locorum situs et geographica terrarum descriptio iuris regulam constituat, verum multo magis germana legum principia ex genuinis ipsius fontibus sint eruenda. Summi hoc momenti videri possit in iis tractuum legibus explicandis, quae sincerius antiqui iuris indolem servaverint, Drenthinis, Transisalanicis, Gelricis, et accuratam historiae cognitionem in ICto, statutorum sententiam explicante, omnino disiderarint. Exemplumne requiritis? Vel unum illud proferam notissimum in Iure veteri Germanico pactum, quod ex more vetusto dicitur unio prolium. Ante saeculi decimi septimi initium nullum huius pacti in consuetudinibus nostris scripto mandatis exstat vestigium. Sed ecce, cum mores Gelricos vetustos in tetrarchia Ruremundana, decimo nono eius saeculi anno, describendas esse constituisset Summus regionis Imperans, institutum illud antiquitatis simplicissimae imaginem referens ita delineavit legislator, ut maximam eius in vita incolarum civili ordinanda efficaciam accurata perspicere nobis liceat. Et decennio vix elapso nova circa hoc placitum praecepta constituerunt Ordines Drenthini, causa diserte addita, quod cives in illo concipiendo non satis se conformare solerent ad *iuris* regulas. Quaesitum fuit, ad quodnam hic ius provocaverit legislator? Nonne miremur AA.! multorum ineptiam, qui ad eiusmodi institutum vere patrium Romanorum circa adoptiones praecepta traxerint? Nonne eorum similiter vituperemus sententiam, qui, quum in vicinarum regionum statutis nihil inveniretur, quod hunc iuris Drenthini locum illustraret, Ordines ad solam aequitatem provocasse arbitrarentur, in hoc praesertim argumento; ubi legitimae memorantur cautelae? Nonne agnoscendum est novo edicto nihil fuisse opus, dummodo historicum iuris cursum veramque instituti indolem probe adtendissent ac perspexissent ICti? Quid de ceteris pronuntiandum regionibus? Ubi de prolium unione pactum ad superioris usque saeculi finem haud incognitum fuisse, nunc sane res est in vulgus nota, post

gravissimas de ipso agitatas in Brabantia nostra lites. Quid de aliis bene multis addam Iuris Patrii capitibus, quae luculentius in foris nostris essent interpretati ICti, dummodo quodlibet ius ex suis propriis ac domesticis explicandum esse principiis probe animadvertissent? Quid de statutaria bonorum communione sive universali sive singulari, de iis imprimis bonis, quae aut in illam caderent vel ex illa eximenda forent? Quid de sponsalibus tam publicis quam privatis, de tabulis nuptialibus, de mariti iure in sustinenda uxoris persona in fori negotiis, de viduarum privilegiis, de iure tutelari, de mobilibus sequelam non habentibus, de iure praecipui, et succedendi ordine? In quibus regundis saepissime ita versati sunt legislatores, ut magis rem indicare, quam locum describere videantur: in quibus explicandis adeo in diversas partes abire solebant ICti, ut hi adscititia iura cum patriis in concordiam redigere se posse putarent, alii se nostrorum institutorum fundamenta perquisivisse crederent, Chassanaeo, Mynsingero aut Mevio teste producto. Non defuisse quidem fateor paucos erectioris ingenii viros, qui alacriori animo veteres Patriae codices eruendos sibi sumere haud dedignarentur: hos vero magis antiquitatis pernoscendae studio flagrasse quam iuris suo tempore vigèntis, haud immerito statuere mihi videor.

Quotus autem quisque hoc verae iurisprudentiae principium ac fontem esse agnovit, recentiora ex antiquis illustrare: vetusti instituti causas ac rationes ex propria saeculi indole indagare: quantum etiam ab eo deinceps discessum sit, exquirere: quid in vicinis regionibus obtineat explorare: discrepantiae originem scrutari?

Quale tandem, AA. et quantum ex neglecta hac praeclara studii instituendi ratione detrimentum passa sit ipsa iuris disciplina ex iis, quae huc usque adtulimus, liquido vobis erit compertum. Quibus summa certe superioris saeculi media iam parte elapsa haec accessit calamitas, quod in Academica iuventutis institutione scholarum exarserit dissidium, neque ut sectarum studio vacarent discipuli satis caverint Antecessores. Floruit inprimis in hac ipsa illustri Musarum sede celebris Iuris Romani schola, cuius auctores et duces clarissimos, Gerardum Noodtium et Antonium Schultingium hoc inprimis nomine laudavit grata posteritas, quod iurisprudentiam docuerint „non ceu imbrem eodem impetu de coelo delapsum aut

veluti fungum e terra proxima nocte natum," sed firmissimis probaverint argumentis, "eam potiore sua parte non in ratiociniis vel de bono et aequo disquisitionibus ac meditationibus, verum in historica eorum, quae publice sancita vel etiam interpretando inducta sunt, cognitione consistere." Quorum vestigiis ita institerunt alii bene multi ICti, quibus iuris docendi provincia mandata fuit, ut merito nostrates historicae quae dicitur ICtorum apud Germanos scholae viam munivisse dicendi sint!

Utinam eandem regiam viam ingressi essent illi, qui Iura nobis propria explanare tentarunt! Quod in Iure Publico indagando ita instituerunt Kluitius ac Pestelius (cara nobis nomina!) ut cum illorum doctrinae fructibus si maturitatem ac suavitatem spectes nihil omnino comparari possit. At in Privato Iure illustrando a praeclarissimis hisce exemplis toto coelo aberrarunt non pauci, qui domestica prae peregrinis investiganda putantes, dum legum ac consuetudinum in patria vigentium genuinam mentem sedulo perquirerent, discipulorum simul animis id imprimis inculcandum existimarunt, ne in interpretandis Iuris subsidiis ullum quaererent Romanae sapientiae auxilium: palam declarantes, deficientibus nostrae civitatis legibus, minime confugiendum esse ad peregrinas leges alienae civitati proprias sed ad Ius Naturale externum, sive, quod idem dixerunt, ad ius omnibus civitatibus commune. Neque est ut vobis AA.! in memoriam revocem sagacissimum caeteroquin nostrae artis doctorem, quem, nimio forte mentis ardore se abripi passum, inverecundam dixisse novimus orationem eorum, "qui Iuris cultoribus animis insinuare satagunt, leges reipublicae nostrae proprias, concinna brevitate, sed tamen argumenti ubertate conspicuas, nulla interpretatione indigere, sed usu et tempore facile addisci, dummodo peregrina ista iura Romana multo labore exhauserimus, quasi ius patrium nostrum antiquum, quod dudum obtinuit antequam vel fama Iuris Romani ad nos pervenerit, ex hoc iure peregrino postea demum infelici rerum vicissitudine in foris nostris usitato rite explicari queat:" qui, nullum agnoscens Iuris explicandi et amplificandi auxilium praeter unum Ius Naturale, Augeae quasi stabulum, tot litium sordibus refertum, sibi repurgandum sumsit, Hydram Eristicam debellaturus. En bellum indictum, litesque literariae sine iudice frequentes, non palmariis tantum doctorum scriptis, verum et tironum dissertationibus agitatae. Hi Romani

Iuris auctoritatem tueri, praestantiam veris magis quam novis argumentis defendere, nostrorum statutorum inopiam contemnere, eorum interpretationem restringere ac limitare docuerunt: illi Corporis Iuris divitias spernere, et Iuris quoddam patrii communis aedificium condere, non tamen suis propriis superstructum fundamentis, verum Iuris Naturae aedibus ita connexum, ut templum spectans tugurium facile praetervideres. Dissidiorum historiam non persequar latius: hunc tamen ex iis percepimus fructum, praestantissimos paucos ICtos et duplicem cognovisse scopulum, et subinde viam indicasse, ne iis impingant futuri Iuris cultores prudentiaeque civilis custodes.

At multorum saeculorum errores profligare res fuit multis ardua, negligentiae damna suâ reparare fortitudine nemini contigit neque in posterum continget unquam. Periit foedus Provinciarum antiquum; surrexit Respublica Batava: diversisque statutorum voluminibus unus substituendus videbatur Iuris Patrii Codex. Adsunt in praeclarissima hac concione, qui audivere canere classicum et animos videre ardentes: tollenda omnis legum varietas, unumque omnes libertatis socios iungat ius perpetuum, iis inhaerens principiis, quae vere Belgica sunt dicendá. Re ad finem nondum perducta, civitatis iterum mutatur conditio: Regia Ludovico traditur corona. Codex Napoleonticus ad nostros usus conformatur. Operis utilitatem pariter atque opportunitatem celebrarunt aequales, eiusque laudibus nil detraho: hoc unum rogo, utrum incerta pristini iuris nostri conditio, an novi praestantia laudatores excitasse dicenda sit?

Propriis hodie utimur Codicibus, quibus multa, quae patrum auctoritate ac more maiorum erant probata, iterum apud nostrates recepta sunt eorumque auctoritas recte restituta. Nec tamen defuere, qui genuinam magis ac sinceram desiderarent in Patria lege domesticorum institutorum imaginem vimque nativam. Caveamus vero ne illi praestantissimi viri, quibus difficillimum perficiendum fuit negotium, neglecti diu historici Iuris patrii studii culpam immerito sustineant. Discamus iustitiam moniti, auresque crebro personet vox summi viri, qui laboris Codicum condendorum pars magna fuit, dicentis, in emendandae Academicae institutionis opera, hoc urgendum, hoc providendum esse, ut futuris nostris ICtis Antiquum Ius Patrium penitus innotescat!

Ad alteram transeo officii partem, ex legis Académici praescripto, ad brevem enarrationem eorum, quae Universitati et laeta et tristia acciderunt.

Incipiendum, eheu, a communi patriae calamitate. Omnes adhuc moesti meminimus, quum mense Iunio tristissimus nuntius afferretur Regis filium natu minorem, Mauritium Principem, dira morte tenera aetate Parentibus ereptum. Nemo profecto in universo Neerlandiae regno bonus exstitit civis, quin gravissimam luxerit cladem Regiae domui inflictam. Vos vero, Viri Clarissimi, qui ante hos duodecim annos hoc ipso in loco oratorem audivistis eleganter dicentem de honorifica ac pia necessitudine, quae semper Academiae nostrae cum gente Arausiaca intercessit, vos sane penitus sensistis, quanta nobis esset causa moeroris. Triumviros ad Regem misit Senatus, qui ipsi communem omnium significarent luctum. Quos comiter excepit Rex, honorificis simul verbis professus quanta saepe animi voluptate illud recolat tempus, quo huius Academiae civis doctrinarum studio incumberet, atque hoc se sperare, fore ut Summo annuente Numine filio iam unico eadem haec aliquando apud nos contingat institutio.

Ex amplissimo Curatorum collegio neminem morte amisimus. Quod impense laetamur, quandoquidem nobis persuasum sit, gravissimos Proceres rei Academicae eâ consulere prudentia eoque studio, ut nihil prorsus sit, quod desiderari queat. Faxit D. O. M., ut et in posterum cuncta vobis, Viri Perillustres, prospera eveniant, neque unquam haec nostra Academia Curatoribus careat, qui vestram in disciplinis egregie tuendis constantiam imitentur.

Neque quisquam deest e Professorum ordine. Quam ego felicitatem eo magis praedicandam esse arbitror, cum nulla iam sit facultas, quae non seniorem salutet, provectae aetatis causa rude donatum. Tydemannum, Hengelium, Reinwardtium, Siegenbeekium, Mahnium, Macquelynium, et in vivis esse et quae sunt bona senectutis, iis perfrui gaudemus. Vobis, Viri Clarissimi, hunc vestrum gratulor corporis vigorem, atque id inprimis optamus, ut saepius hoc solemni die recurrente nova sit gratulandi occasio.

Non tamen desunt e nostro numero, quibus gravissimus hoc anno exstitit moeror: alius uxorem optimam, alius filiam carissimam, socerum alius praeclarum, alius sororem dilectissimam, est qui neptem luget dulcissimam, felici vix matrimonio collegae iuveni iunctam. Cara vobiscum lugemus capita, nec solatium afferre possumus homines, qui hodie sumus,

crastino forte die abimus, quibusque in negotiosa hac vitae palaestra illud unice sequendum est, ne, ubi discesserimus, frustra vixisse dicamur.

Sed privata mitto: ad publica redeo. Nemo prior menti obversari potest quam tu, Hengeli, venerande senex, patris quondam mei familiaris, Universitatis nostrae decus, Ecclesiae Christianae Antistes celeberrime! Quid tibi debeant multi, a te non solum doctrina imbuti sed ad veram Christi cognitionem atque amorem ducti, equidem eloqui non possum, etiamsi coram praesentem laudare non vererer. At professi sunt palam tui discipuli, per varias patriae regiones dispersi, qui a te discere nunquam desinunt, sive disciplinam recolant Academicam ac domesticam institutionem, sive libros tuos legant recondita sapientia refertos. Professi sunt palam, et festi diei memoriam perpetuo servabit argento perfectum atque asperum signis poculum!

Eidem aliisque plurimis collegis lubens gratularer de scriptis bene multis hoc anno editis atque orbi erudito acceptis, nisi vetaret mea in exponendis huius generis meritis imperitia. Nihil ergo de Diogene Cobetiano: nihil de Scholtenii opere Ecclesiae Reformatae principia illustrante, cuius binas eodem anno editiones elicuit legentium ardor: nihil de Hoeveni et Kaiseri scriptis omnibus notis: nihil de praeclaris lucubrationum fructibus a Verdamo aliisque publici iuris factis. Silentio tamen praeterire nefas Kistii Symbolas de nostrae Academiae primitiis et futuro vigore, quas nobis obtulit vir clarissimus, quum mense Iunio quinquagesimum quintum ab Academia condita lustrum nobiscum celebrarent et veterani et tirones, et milleni alii cuiuscumque aetatis, sexus, ordinis, undique advecti et a civibus laete excepti. Nulla unquam dies festorum illorum delebit memoriam, quae quantopere ornaverint commilitones nostri, mox breviter indicabo: tibi vero, Vir optime, sinceras agimus gratias pro elegantissimo munere, omnibus Universitatis nostrae gloriae bene cupientibus perquam probato.

Neque illud reticere sinit huius diei opportunitas, quadrantem illo saeculi claudi, a quo Tu, clarissime Cock, Antecessoris provinciam regundam suscipiebas, Iuris Publici Universalis studium erudite et eloquenter commendans. Macte, collega honoratissime, prospera hac tua fortuna! faxit Deus Omnipotens, ut per multos annos Academiam ornare pergas iuventutisque commodis prospicere diu tibi contingat!

Duo novi salutandi sunt Professores, in nostrum ordinem hoc anno recepti. Thorbeckii sedem vacuam te occupasse, amicissime Vissering, admodum gaudeo. Diu enim ante honorificum munus tibi oblatum totus eras in illo studiorum genere, cui excolendo nunc summa cum animi voluptate vitam impendis viresque dicas. Collegis pariter ac discipulis te humanitate et benevolentia devinxisti, illi te amant, hi te suspiciunt. Felix tibi sit arduum iter: nos vero perpetuum iunget amicitiae vinculum.

Nec minori applausu ab omnibus, quibus disciplinae curae cordique sunt, exceptum fuit Regis Augustissimi decretum, qua tibi, clarissime Dozy, historiae tradendae provincia fuit mandata. Tu praeclaris tuis scriptis Orientalium et litteras et mores et historiam ita nova illustrasti luce, ut iam tuae doctrinae fama neutiquam angustis patriae finibus contineatur, sed a te nihil exspectet orbis eruditus, nisi consummatum quid ac perpolitum. Qua vero ratione hanc doctrinae laudem in universo historiae campo late patente optime tueri queas, te non latet, accuratissimum et ingeniosum humanitatis sensim provectae indagatorem.

De Academiae instrumento non est, quod multa dicam. Pleraque eius subsidia ita sunt comparata ut usui, cui destinata sunt, satis commode inservire videantur. Inter quae sane principem locum obtinet locupletissima Bibliotheca, quae voluminum copia, tum donatorum, tum coemtorum quotidie crescit: nec minus crescere audimus eorum numerum, qui eam sedulo frequentent. Desideratur adhuc Index MSS., quae post catalogi supplementum superiori saeculo editum accesserunt: cui defectui ut brevi suppleatur summo iam studio operam impendunt clarissimi viri Geelius ac Dozy: quorum ille Codicum Graecorum ac Latinorum, hic MSS. Orientalium descriptionem mox est editurus.

Nummophylacium quoque mirifice ditatum esse et pretiosis et rarissimis incrementis, mecum communicavit praefectus, qui pro sua diligentia haec latius de more describet et in publicam convertet utilitatem.

Quid de aliis referam, quae ad Anatomen, Physicam, Chemiam, Botanicen, Agriculturam, Astronomiam pertinent? Pulcra haec omnia, non tantum ex maiorum liberalitate, sed et eorum ope atque assidua industria, qui iis sic utuntur ut alios uti doceant. Nihilne ergo expetendum superest? Hoc si quis affirmaverit, causam defenderit nemini probandam: licet non

pauci nos, qui illo fruimur instrumento, in subsidiis petendis paullo acriores existiment neque hac in re prorsus dissimiles Romanis istis Senecae aequalibus, apud quos nemo agebat de tribunatu gratias, sed querebatur continuo, quod non erat usque ad praeturam perductus. At hi sibi, nos patriae vindicamus dignitatem!

Nec satis fuit nobis, feliciter nostris uti doctrinae praesidiis; aliis quoque de rebus suis luculenter amplificatis gratulati sumus sincere. Scilicet Academiae Groninganae aedificia dudum ita erant comparata, ut Philipsius, vir clarissimus, meusque praeceptor nunquam non colendus, ante hos quatuordecim annos Rectoris munus deponens, de illorum conditione graviter conquestus sit, votaque iure merito fecerit, ut Musis ibi de integro conderetur sacrarium, si non columnarum substructionumve magnificentia, decoro saltem habitu se commendans. Ecce, ipso hoc viro summo iterum Rectore, novum consecratur Minervae templum, idque non humile aut ignobile, sed revera columnis subnixum atque ita instructum, ut civitatis liberalitas in opere perficiendo splendeat! En festa parata, coetus convocati, concilia sodalium congregata, hospites invitati. Ex senatus decreto solennibus hisce interfuerunt viri clarissimi Ianus van der Hoeven et Krieger, quibus tunc quoque arctissimum apparuit vinculum, quod omnes Patriae Academias jungit copulatque. Equidem vero et hac opportunitate illustri Universitati, cui duplici adstrictus sum nomine, publice bona ac fausta quaeque voveo, apprecor!

Iam de vobis et ad vos dicendum, iuvenes lectissimi, commilitones carissimi! Unus vestrum hoc anno in vivis esse desiit, ornatissimus Peskens, Medicinae candidatus; tabe confectus penultimo mensis Februarii die occidit, parentibus, praeceptoribus, amicis triste sui desiderium relinquens. Multi alii Universitati valedixerunt, doctorali lauro cincti studiisve Academicis ad finem perductis. Inter quos haud paucos esse scitis, qui tantam consecuti sunt doctrinae laudem, ut summis viris eorum placuerit in conscribendis dissertationibus industria. Tantus vero accessit civium numerus, ut hoc quoque nomine haec bonarum artium sedes pristinam vigoris gloriam egregie tueri dicenda sit. Sed numerum non miror et utinam rivi claudantur! Studiorum alacritatem, vitae modestiam, morum probitatem atque elegantiam specto. Quid hac ex parte valeatis, ingens vidit civium

hospitumque copia, cum ducentesimum septuagesimum quintum ab Academia condita annum solennibus celebrare festis institueretis. Multa lubens adderem de pompa splendide, opipare, eleganter ornata ac ducta, de caetero apparatu magnifice instructo, de more et habitu saeculi mira diligentia in lucem prolato, nisi probe cognovissem, ampla vobis sordere laudis praeconia, publico contentis edicto, quod non praemii nomine vobis tradi curavimus, sed probati consilii factique documentum. Festorum dierum clamorem excepit feriarum dulcissima quies: quietem instaurata vestra diligentia, praeceptoribus perquam grata. Pergite, precor, pergite, studiis ita incumbere, ut in amore nobis, qui ad vestra commoda vivimus, respondere censeamini: vestram cuncti mirentur perseverantiam in vero, bono ac pulcro persequendo: nos cuncti beatos praedicent, quos talis circumdat discipulorum corona. Praemia quidem hodie victoribus in certamine literario tradi nequeunt: at nova vobis erit et amplior certandi occasio, cum Regi placuerit Academiis rem restituere probatissimam nummosque aureos suis impensis cudi iusserit, quae palma sint vobis proponenda in honestissimo stadio. Agite, Iuvenes, vos ad palaestram ipse vocat Augustissimus Princeps! Ad victoriam contendite, quotquot patriam, Regem, disciplinas diligitis! Ita ob vestram virtutem iam exsultent parentum animi, et mox universa superbiat patria!

Hoc unum superest, ut Academiae fasces tibi tradam, clarissime Kist! Et lubenter tibi trado, quamquam gratus fateor, hoc magistratus officium mihi neutiquam fuisse molestum. Nec tamen minus difficillimum munus esse arbitror, intelligere se gerere personam civitatis, debereque eius dignitatem et decus sustinere, leges servare, iura describere, ea fidei suae commissa meminisse. Tibi vero haec omnia faciliora erunt, qui iam antea munus idem feliciter gesseris. Salve, Rector, iterumque salve, iterum Rector Magnifice! Cuncta tibi bona, fausta, laeta apprecor: te duce floreat, crescat, patriam illustret carissima nobis Academia Lugduno-Batava!

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

A. 1850.

Die 9 Martii. Vir doct. R. P. A. Dozy munus auspicatus est, habita oratione: *over den gunstigen invloed dien de omwentelingen in Frankrijk sedert* 1789 *hebben uitgeoefend op de studie der middeleeuwsche geschiedenis.*

Die 23 Martii. Recitatur Regis Augustissimi decretum diei 2 m. Martii quo viro Clarissimo R. P. A. Dozy et munus et salarium Adjutoris Interpretis legati Warneriani usque ad finem hujus anni cum professione extraordinario hujusque stipendio cumulare indulgetur, facta ei venia decreti Regii diei 15 m. Febr. a. 1815 N. 16.

Vir Doct. S. Vissering munus auspicatus est, habita oratione: *over vrijheid, het beginsel der Staatshuishoudkunde.*

Die 10 Junii. Recitantur Literae a Viro Amplissimo qui Administro rerum internarum ab actis est ad Senatum datae de obitu principis Mauritii, Regis filii natu minoris.

Consolationis Caussa legationem ad Regem mittere Senatus decrevit, legationis officium Rectori et senioribus mandat.

Die 14 Augusti. Rector ad senatum refert legationem consolatoriam comiter et honorifice acceptam esse a Rege.

Die 17 Octobris. Plurimum venerando ANTONIO NIERMEIJER, verbi divini Magistro in pago 's Heer Arendskerke, Senatus honoris caussa summos decernit in Theologia honores.

A. 1851.

Die 9 Januarii. Recitatur decretum Regium diei 19 m. Novembris anni superioris quo, Viro Clarissimo R. P. A. DOZY, Professori Extraordinario, cum in Senatu, tum in Facultate philosophiae theoreticae et literarum humaniorum locus ita datur, ut professoris ordinarii officiis fungatur et juribus utatur.

Candidati quatuor apud Regem edendi e quibus Rector Magnificus in proximum annum Regis decreto constituatur, designantur Viri Clarissimi:

N. C. KIST.
G. J. VERDAM.
T. G. J. JUYNBOLL.
F. G. KRIEGER.

Senatus Actuarium creari jussit ex quatuor his Viris Clarissimis:

F. G. KRIEGER.
N. C. KIST.
G. J. VERDAM.
T. G. J. JUYNBOLL.

Die 8 Februarii. Lectae sunt literae Curatorum Senatui nunciantium, Viro Clarissimo DOZY tempus, quo simul fungi possit professione extraordinaria et munere Adjutoris interpretis legati WARNERIANI prorogatam esse ad diem 30 m. Junii hujus anni.

Recitantur Literae Curatorum diei 1 hujus mensis ad senatum datae quae adjunctum habent Decretum Regium diei 24 m. Januarii hujus anni quo Rector Magnificus in sequentem annum creatur Vir Clar. NICOLAUS CHRISTIANUS KIST.

Rectori futuro decernuntur a Senatu Assessores Viri Clarissimi:

G. J. Verdam.
C. G. Cobet.
A. E. Simon Thomas.
S. Vissering.

Rector ad Senatum retulit in conventu Curatorum cum Rectore et Assessoribus e Candidatis designatis creatum esse Actuarium in proximum annum Virum Clarissimum F. G. Krieger.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in Auditorium majus descendit. Actuarius pro concione Regis decretum de Rectore in annum sequentem creato recitat, Adsessores novo Rectori additos et Actuarium commemorat.

Rector, adscensa Cathedra, dixit orationem: *de detrimento quod neglectum historicum juris nostri studium patriae disciplinaeque adtulit.* Mox solemnibus verbis deposito Magistratu e Cathedra descendit et in subsellia redit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deduxerunt et officiosisime salutarunt.

OVER DEN GUNSTIGEN INVLOED,

DIEN DE OMWENTELINGEN IN FRANKRIJK, SEDERT 1789, HEBBEN UITGEOEFEND

OP DE

STUDIE DER MIDDELEEUWSCHE GESCHIEDENIS.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEYDEN,

DEN 9DEN MAART 1850,

UITGESPROKEN

DOOR

DR. R. P. A. DOZY.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL!

WEL-EDEL GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE DER CURATOREN!

HOOGGELEERDE HEEREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN!

DIE MET HET BESTUUR DEZER STAD OF MET DE HANDHAVING DES REGTS ZIJT BELAST, MANNEN REEDS DOOR STAND EN WERKKRING EERWAARDIG!

WEL-EERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST!

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN!

WEL-EDELE HEEREN, STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL!

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE ONS MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

„Wat spreekt gij toch van vooruitgang? Wij gaan integendeel achteruit. Zie, mijne lievelingsstudie wordt niet meer grondig en ijverig beoefend zoo als vroeger; het getal van hen, die er zich uitsluitend aan wijden, neemt van jaar tot jaar af." — „Maar weet gij dan niet," zoo luidt het antwoord op die klagten, „weet gij dan niet dat iedere eeuw hare eigenaardige behoeften heeft? en uw studievak voldoet niet meer aan de behoeften onzer eeuw; het heeft zijn tijd gehad, het is verouderd." — En nu moge de ander zooveel bewijzen voor het tegendeel aanvoeren als hij kan, het zal hem niet veel baten; want ieder studievak is in meerdere of mindere mate afhankelijk van den geest der eeuw; het wordt gekoesterd als het aan bestaande behoeften voldoet; het wordt met onverschilligheid, met minachting beschouwd, als het, te regt of te onregt, voor niets anders dan eene curiositeit gehouden wordt.

Maar wie ook moge klagen, bij onze naburen zal de geschiedonderzoeker voorwaar niet treuren over verwaarloozing der historie. Integendeel:

nooit was bij hen de belangstelling in deze studie zoo groot als in de negentiende eeuw; de geschiedkundige werken volgen elkander niet, bij tusschenpoozen, op; het eene verdringt het andere. Zelfs dichters en romanschrijvers verlaten het rijk der phantasie om charters en dépêches te bestuderen, en een talentvol schrijver — niet van Nederland, maar van het overige beschaafde Europa sprekende — heeft gezegd: „de geschiedenis, zoo wel de algemeene als de bijzondere, is de meest gevierde, de meest beoefende wetenschap onzer dagen."

Welk een onderscheid met vroeger! Ik wil niet eens van den tijd spreken, toen, in Duitschland en elders, de nieuwe geschiedenis eene soort van toegift was op de Romeinsche en Byzantijnsche; maar herinnert u hoe in de vorige eeuw de Mildeleeuwsche historie aan weinigen werd overgelaten. Het publiek bleef koel voor hetgeen in die stikduistere dagen der barbaarschheid, zoo als het heette, was voorgevallen. Algemeen werd dat groote tijdvak voor eene dorre en ondankbare stof gehouden, waaraan een schrijver van talent bijna nooit zijne krachten verspilde. Nu beschouwt en beoordeelt men dat tijdvak anders; schrijvers van den eersten rang hebben zich bij voorkeur aan de Middeleeuwsche geschiedenis gewijd; hunne werken worden door een talrijk publiek met levendige belangstelling gelezen.

Ik geef het toe: op het eerste gezigt schijnt het alsof de schrijvers die geschiedenis veranderd hebben. Vergelijkt men een werk, dat in de vorige eeuw geschreven is, met een boek dat in deze eeuw verscheen, dan twijfelt men bijna of men wel de geschiedenis van hetzelfde tijdperk leest. Namen en jaartallen komen, wel is waar, grootendeels overeen; maar hoe geheel anders worden thans de feiten opgevat en voorgesteld! Wat in het oudere boek een dertigtal bladzijden besloeg, is in het nieuwere tot eene enkele geslonken; wat in het oudere ter loops werd aangestipt, is in het nieuwere uitvoerig behandeld; vroeger onbekende feiten vervangen de wijsgeerige bespiegelingen, de zedekundige opmerkingen, waarin de lezers der vorige eeuw zoo veel behagen schepten; nieuwe vragen worden opgeworpen en beantwoord; over andere glijdt men heen, schuift ze als onbelangrijk ter zijde. Van waar komt dit alles?

Er wordt hier of daar nog wel iemand gevonden, die niet geleerd

heeft met zijn tijd mede te gaan, en die er zich op beroemt dat hij het nooit leeren zal; die voor al het nieuwe, dat hij tot zijne smart of verontwaardiging ziet gebeuren, altijd ééne en dezelfde reden opgeeft. Als men hem opmerkzaam maakte op de hervorming der historische studiën, en hem vroeg waarom de geschiedenis, maar vooral de Middeleeuwsche, thans algemeener beoefend wordt dan vroeger, dan zou hij waarschijnlijk zijne gewone spreuk tot antwoord geven: „dat komt van al die rampzalige revolutiën in Frankrijk!"

„Maar," merkt de vrager op, „die reden is toch wat al te vreemd. Denk eens aan Condorcet! Op den 19den Junij 1792 sprak hij immers aldus in de Assemblée nationale: „Op dezen dag verbrandt de Rede, aan den voet van het standbeeld van Lodewijk XIV, die onmetelijke boekdeelen, die getuigden voor de onverbeterlijke ijdelheid der adelijke kaste. Nog zijn daarvan andere sporen over in de openbare boekerijen, in de rekenkamers. Die bewaarplaatsen moeten allen vernield worden. Ik stel dus voor, al de departementen te magtigen, de charters te verbranden, die zich daar bevinden." — Met algemeene stemmen werd het voorstel aangenomen. — Op den 22sten Februarij 1793 werd er bevolen, op de Place des Piques te verbranden 347 deelen en 39 doozen, meestal Handschriften uit de Middeleeuwen. Eene afgelegene provincie, Roussillon, bezat eene menigte documenten, die voor de geschiedenis van Majorca, Aragon en Frankrijk van het hoogste belang waren, en waarvan Marca, Vaissette en anderen eenige weinige hadden gebruikt of uitgegeven. In zijne Histoire de Roussillon, verhaalt ons de geleerde bibliothecaris van Perpignan, dat die documenten op karren zijn gepakt en naar Toulon gezonden, „pour le service de l'artillerie de la marine." En zoo kan men duizende voorbeelden optellen van het vandalisme der Fransche revolutionnairen. Hoe is het nu mogelijk, dat de Fransche omwentelingen een nieuw leven zouden hebben geschonken aan eene wetenschap, die de revolutionnairen verfoeiden?"

En toch, Mijne Heeren, hoe zelden het mij ook gebeure, in *dit* geval ben ik het met den man, aan wien de vraag werd gerigt, eens. Mag ik daarom uwe toegevende aandacht verzoeken, als ik spreek: *Over den gunstigen invloed, dien de omwentelingen in Frankrijk, sedert* 1789, *hebben*

uitgeoefend op de studie der Middeleeuwsche Geschiedenis. Natuurlijk bedoel ik niet alleen die omwentelingen zelve, maar ook de gevolgen die zij hadden.

Wie een tijdvak alleen uit de historische documenten kent, kent het maar half. Begrijpt men de groote beweging der achttiende eeuw, als men de werken van Voltaire, Rousseau en de Encyclopedisten niet gelezen heeft? Zeker niet. Maar met nog meer regt mag men van den schrijver, die de Middeleeuwen behandelt, kennis der Middeleeuwsche literatuur eischen. Immers, de kronieken werden meestal door geestelijken geschreven, en onder deze waren er maar enkelen, zoo als Matthew Paris, die de Pausen vrij durfden beoordeelen; de overigen zijn met diepen eerbied voor Paus en geestelijkheid vervuld; men vergist zich, als men meent, dat men uit *hunne* werken de denkwijs der ridders of stedelingen over de geestelijkheid zal leeren kennen. Evenmin geven zij zelfs een onvolkomen denkbeeld van den toestand der maatschappij. Kan men b. v. den tijd van Philippe-Auguste en Richard Leeuwenhart beoordeelen naar de kronieken? Neen; men moet de Provençaalsche sirventes van Bertrand de Born kennen; *deze* teekenen met levendige kleuren den toestand der maatschappij, de denk- en handelwijs van den lageren adel vooral; dat doen de kronieken niet. Wilt gij weten hoe men in Frankrijk of in Spanje over de geestelijkheid dacht, leest dan Pierre Cardinal, de Fabliaux en den Aartspriester van Hita; want de kronieken zullen het u niet zeggen. Later schreven de ridders de geschiedenis; maar hoe is de man, die de kunst van verhalen verstond zoo als weinigen die hebben verstaan, hoe is Froissard ingenomen tegen de méchante gent des communes. Omdat hij ze diep veracht, verhaalt hij *hunne* geschiedenis allerslordigst; overal waar hij van *hen* spreekt, heeft zijn geleerde uitgever Dacier hem te regt moeten wijzen. Volgens Froissard, hebben de stedelingen en de boeren altijd ongelijk; de Koningen en de Edelen behandelen hen met vaderlijke zachtheid, maar de ondankbaren beloonen die liefde telkens met opstand. Leest de liederen, waarin het volk zijne rampen opsomt, de Complainte bij Monstrelet, de Coplas de Mingo Revulgo, en gij zult zien dat de ridderlijke Mémoires-schrijvers

den toestand der stedelingen en boeren niet naar waarheid hebben geschilderd.

¿ Welnu, kende men in de vorige eeuw de Middeleeuwsche literatuur? — Velen schijnen toen niet eens te hebben vermoed, dat zij bestond. Een beroemd geschiedschrijver, een Robertson, wijdde eene paragraaf aan de literatuur; en waarin bestond die volgens hem? — In scholastieke theologie! — En zijne tijdgenooten schijnen zich aan dien onzin volstrekt niet te hebben geërgerd. Soms doorbladerde deze of gene geleerde een gedicht, en teekende er eenige bijzonderheden uit op, omtrent het huiselijk leven in den riddertijd; maar daarbij bleef het. Hoe weinig men prijs stelde op het eerste vereischte, taalkennis, blijkt b. v. uit Millot's boek, dat in zijn tijd grooten opgang maakte. Millot schreef drie deelen over Provençaalsche dichters, en toch, de goede man verstond geen woord Provençaalsch.

Eerst in onze eeuw zijn de wetten der oude Germaansche, Keltische en Romaansche talen nagespoord en vastgesteld, haar woordenschat opgeteekend en toegelicht. De zangen van Merdhin, Aneurin en Taliessin, de groote riddergedichten, de liederen der Troubadours en Minnesinger, zijn met voorbeeldeloozen ijver uitgegeven en verklaard; in de geschiedenis der kunst is hun de plaats aangewezen, waarop zij regt hadden. Ieder land heeft men om zijne volkszangen gevraagd; zelfs op de eenzame Färö-Eilanden heeft men, uit den mond des volks, de liederen over Sigurd Fofnersbane opgeteekend, die daar vollediger waren bewaard gebleven dan in de oudere Edda.

Maar waaraan hebben wij die herleving der Middeleeuwsche literatuur te danken?

Napoleon stelde de wet aan Duitschland, maar in stilte arbeidde men er aan zijn val. Hoe kon men dit doel het best bereiken? Door de liefde tot het vaderland op te wekken, door het nationale eergevoel te verlevendigen. „Daarom," zoo sprak men, „daarom roepe men de dagen van Duitschlands grootheid, de dagen der Hohenstaufen, in het leven terug! Weg met vreemde modellen! De kunstwerken van *onzen* heldentijd moeten onze voorbeelden zijn! De Nibelungen moeten op de scholen worden verklaard, niet Homerus! Het Heldenboek en Wolfram von Eschenbach moeten de beschaafden lezen, niet Racine of Molière! Als wij

doordrongen zijn van onze nationaliteit, dan valt ook de Fransche overweldiger!"

Het was de tijd der Deutschthümelei, waarmeê thans de Duitschers zelve spotten, en te regt zegt Gervinus: „Hoe het nationale eergevoel door de Nibelungen kan worden opgewekt, is mij een raadsel; en de verwachtingen, die men daarvan in dit opzigt koesterde, konden slechts in een zoo opgewonden tijd als 1813, opkomen." Maar tevens moeten wij dankbaar erkennen, dat in die dagen van enthousiasme, voor het eerst een fiksche stoot werd gegeven aan de studie der Oud-Duitsche literatuur. Deze nam nu plaats in de rij der wetenschappen; en die nieuwe wetenschap hield zich niet alleen staande, toen het enthousiasme van 1813 lang was geweken, maar zorgvuldig gekweekt door mannen als de beide Grimms, Lachman en Benecke, groeide zij weelig op en werd een stevige boom, die nu den storm der tijden moedig trotseert.

En hoe herleefde de Middeleeuwsche literatuur in Frankrijk?

Een Bourbon regeerde weder. Terugkeer tot de Middeleeuwen! was de leus van den adel, en eene nieuwe school vormde zich, die met geestdrift de Middeleeuwsche literatuur beoefende, die bewonderde en tot model koos. — Neen, beweren anderen, neen, de romantieke school werd door hetzelfde revolutionnaire principe bezield als de mannen van 89. Het was een opstand tegen het bestaande en algemeen aangenomene; een opstand tegen de meesters, die in de 17e en 18e eeuw despotiek over de kunstenaars hadden geheerscht, even als Lodewijk XIV en Lodewijk XV over hunne onderdanen. — Wij zullen geene dezer twee meeningen uitsluitend huldigen, en liever aannemen, dat de studie en navolging der Middeleeuwsche literatuur bij den een voortkwam uit reactie tegen de grondbeginselen, in 89 gehuldigd, bij den ander, uit de toepassing dier grondbeginselen op de literatuur. In beide gevallen zijn de bewegingen op het politieke terrein, de oorzaak der herleving der Middeleeuwsche letterkunde in Frankrijk. De strijd der klassieken en romantieken mag als geëindigd beschouwd worden; beide partijen hebben het overdrevene harer theoriën ingezien; vele werken van den dag, die eens door eene coterie tot de wolken werden verheven, zijn thans — vergeten; — maar wat *blijft*, het zijn Raynouards werken, zijne Provençaalsche Grammaire, zijn doorwrocht

Lexique roman, zijne uitgave der Troubadours, en rusteloos arbeiden thans mannen als Paulin Paris, Francisque Michel en zoo vele anderen.

Die menigte gedichten, nu voor het eerst uitgegeven en verklaard, waren nieuwe bouwstoffen voor den geschiedschrijver. Door *die* te gebruiken, kon hij leven en karakter geven aan zijn onderwerp. Hij kon de politieke geschiedenis verklaren door de letterkundige; de beide rigtingen nagaan, waarin zich de menschelijke geest bewoog; den innigen zamenhang opmerken, die er is tusschen de lotgevallen van den staat, de veranderingen in den maatschappelijken toestand, den voor- of achteruitgang der kunst.

Andere bronnen voor de Middeleeuwsche geschiedenis waren aan onze voorouders bijna onbekend gebleven. Een paar boeken, het leven van Saladyn, door Schultens uitgegeven, en Aboe-'l-fedá's Annalen, door Reiske bewerkt, ziedaar bijna de eenige aanspraken, die de Orientalisten der vorige eeuw hebben op de dankbaarheid van den geschiedonderzoeker. De Arabische literatuur bleef de slavin der theologie, het klimop dat zich slingerdé om den eik.

En nu! — Wat al geschiedschrijvers zijn er niet uitgegeven en vertaald! Uit hunne eigene geschriften heeft men de vijanden der kruisridders leeren kennen; het volk, dat zijne tijdgenooten in kennis verre overtrof, dat krachtig werkte op de beschaving der Europesche natiën, want menigmaal deden het handelsverkeer en de beoefening der wetenschappen den scheidsmuur vallen, dien verschil van godsdienst en volkshaat hadden opgerigt. De geschiedenis van het Oosten, van Spanje, van Italië, van het Byzantijnsche rijk, van Rusland, de togten der Noormannen, de ontwikkeling van den handel, van kunsten en wetenschappen, — dat alles hebben ons de Arabische geschriften beter doen kennen.

Maar van waar kwam het licht?

Het was een bange dag, de 12de Germinal van het jaar III. De hongersnood woedde in Parijs; het razende gepeupel drong in de vergaderzaal der nationale conventie binnen. Brood en de constitutie van 93! die kreet weêrgalmde van alle kanten; tierende vrouwen en beschonken mannen plaatsen zich op de banken der afgevaardigden. Eerst tegen den avond rukten de bataillons der sectiën aan, en verdreven de menigte uit de zaal. Maar de Zitting duurde den geheelen nacht voort; uitgeput van ver-

moeijenis, ging de vergadering eerst in den morgen van den 13[den] Germinal uit een.

Wie zou hebben durven verwachten, dat de Conventie, op dien 13[den] Germinal, eene school in het leven zou roepen, die spoedig eene nieuwe rigting, en wel eene historische, zou geven aan eene belangrijke wetenschap? En toch, dit gebeurde. Op dien zelfden 13[den] Germinal besloot de Conventie tot de oprigting der École des langues orientales vivantes, volgens het plan dat ontworpen was door den geleerden Langlès, dien een zijner levensbeschrijvers bestempelt als partisan exalté de la révolution. Dadelijk werd aan die school de Sacy als Hoogleeraar in het Arabisch aangesteld; de man, die door zijne talrijke geschriften en het onderwijs dat hij gedurende vier en veertig jaren gaf, de leermeester werd van geheel Europa; de man, die eene veelzijdige kennis bezat, maar die de historie aanwees als het veld, waarop de Orientalist de schoonste lauweren kan plukken.

Maar die nieuwe school zoude niet gedaan hebben wat zij deed, als de politieke gebeurtenissen haar niet in de hand hadden gewerkt. Immers, reeds in 1587 had Hendrik III een afzonderlijken leerstoel voor het Arabisch in het collége royal opgerigt; maar wat had het gebaat?

De gang der wetenschap zelve toont hoe sterk de tijdsomstandigheden op haar hebben gewerkt. Welke geschiedenis beoefende men het eerst en uitsluitend? Die van Egypte. En waarom? Gij allen, Mijne Heeren, denkt reeds aan den togt van Bonaparte, aan de oprigting van het Egyptische Instituut. En vloeide die togt niet voort uit den geheelen loop der Fransche omwenteling?

Later breidde men den kring van het onderzoek naar alle kanten uit; maar men bleef den invloed gevoelen der gebeurtenissen van den dag. Zoo vestigde de verovering van Algiers de aandacht op de Middeleeuwsche geschiedenis van Noord-Africa.

Wij hebben dus gezien hoe, onder den invloed der politieke gebeurtenissen, de Middeleeuwsche dichtstukken en de Arabische geschiedwerken bekend werden. Laat ons thans onderzoeken of het publiek, ten gevolge der omwenteling van 89, niet meer belang *moest* stellen in de Middeleeuwsche geschiedenis dan vroeger het geval was.

Wanneer ik zeide: onze tijd *moet* wel belang stellen in de Middeleeuwen, want sinds 89 is het bèschaafde Europa òf tot de Middeleeuwen teruggekeerd, òf op weg om er toe terug te keeren, dàn zoudt gij u misschien over die stelling verwonderen, en ik zou moeten bekennen, dat ik mij onduidelijk heb uitgedrukt. Daarom zal ik trachten mijne meening bepaalder te ontwikkelen.

In het tijdvak van de ontdekking van America tot op de revolutie, vorderde de beschaving met groote schreden; handel en nijverheid, de ontdekking van nieuwe werelddeelen, de vestiging van koloniën, schonken aan de staten grooteren rijkdom en welvaart; het onderscheid der standen verflaauwde langzamerhand; er kwam meer orde en regelmaat in wetgeving en bestuur; de staten verkregen eenheid en daardoor grootere magt; het systeem van het politieke evenwigt, in de Italiaansche republieken der Middeleeuwen geboren, ontwikkelde zich. Maar ofschoon wij al de voorregten waarderen, die dat tijdvak ons schonk; ofschoon wij beweren dat men het kennen moet, omdat het onzen tegenwoordigen toestand gedeeltelijk verklaart, — er is veel in, wat ons vreemd is geworden. De oorlogen werden òf gevoerd om het bezit eener strook lands, òf het waren godsdienstoorlogen; en of deze laatste aan velen onzer — nu wij dan toch gevorderd zijn in verdraagzaamheid en elkander niet meer doodslaan of verbranden, omdat de een aan de mis gelooft en de ander niet — of deze laatste aan velen onzer wel zoo bijzonder veel belang inboezemen, zou men haast betwijfelen, als men ziet dat de nieuwe geschiedschrijvers gretig eene andere oorzaak voor die oorlogen opzoeken dan de godsdienst, dat zij de godsdienstoorlogen in vrijheidsoorlogen herscheppen. Op weinige uitzonderingen na, gehoorzaamden de staten van het vaste land aan éénen of aan zeer weinigen; het volk had geene politieke beteekenis; niet *zijne* geschiedenis leest men, maar die der regerende huizen, voor een gedeelte die van gunstelingen en bijzitten. Kortom, de nieuwe geschiedenis vertoont ons een dictatorschap, dat de vorsten zich hadden aangematigd. De voordeelen, die 't aanbragt, miskennen wij niet; maar wij, kinderen der negentiende eeuw, kunnen toch aan dat tijdvak van alleenheersching *die* belangstelling niet schenken, die ons de lotgevallen van een vrijen staat inboezemen. Verreweg de meesten onzer zullen de geschiedenis van Enge-

land, onder Karel I, de republiek, Karel II, Jacob en Willem, liever beoefenen dan de gelijktijdige historie van Frankrijk, Duitschland of Italië. Thans wordt Europa geschokt door omwenteling op omwenteling; alles staat op losse schroeven; heden wordt afgebroken wat gisteren werd opgebouwd; elke partij wil hare theoriën verwezenlijken; in Frankrijk en in Duitschland staan de lagere volksklassen vijandig tegen den burgerstand over. Aan de geschiedenis vragen wij lessen; maar zal het tijdperk van Lodewijk XIV ons een juister inzigt geven in den strijd der partijen, de ontwikkeling der constitutiën, de werking der politieke hartstogten bij de menigte, de sluwe kunstgrepen der demagogen?

Ziet daarentegen de Middeleeuwen! Waarheen gij ook den blik wendt, overal vindt gij politiek leven. Ziet de Noordsche rijken, waar, vóór de invoering des Christendoms, maar één stand is, bij wien alle wetgevende magt op de land- en rijksdagen berust, die der vrije boeren. Ziet hoe zich daar langzamerhand de standen vormen. Eerst de geestelijkheid. Tegen het einde der elfde eeuw, nu het Christendom in Denemarken de heerschende godsdienst geworden is, zoekt Koning Knoed, naderhand de Heilige bijgenaamd, een steun tegen zijn volk in de geestelijkheid. Plotseling verheft hij de acht Deensche bisschoppen, die tot nu toe geene bijzondere achting hebben genoten, tot den eersten rijksstand. Omstreeks het midden der 12de eeuw verheft zich de adel. Denemarken is, vooral onder de regering van Niels, door buitenlandsche oorlogen zeer verzwakt, en daar men eene geoefende ruiterij noodig heeft, geven de Koningen leenen, waaraan de verpligting van ruiterdienst verbonden is; die leenen worden later erfelijk. Door geldgebrek gedwongen, verpanden de Koningen hunne landgoederen, en zijn naderhand niet in staat het pandgeld terug te geven. Zoo vermeerdert zich het grondbezit van den Deenschen adel. (Na de Hervorming, toen de goederen der geestelijkheid verbeurd waren verklaard, bezat de adel negen tienden van het Rijk.)

Het ligt in den aard der zaak dat nu ook de politieke invloed van adel en geestelijkheid stijgt. Vroeger werd de Koning, zoo als de kroniekschrijvers uitdrukkelijk vermelden, te Isöre gekozen door *het geheele volk;* maar in 1157 wordt Waldemar gekozen door *al de rijksgrooten.* Maar de boeren bieden herhaaldelijk tegenstand, en merkwaardig is de lange strijd,

dien zij tegen adel en geestelijkheid voeren, vooral in de thans Zweedsche provincie Schonen. Maar zij moeten bukken; op de rijksdagen worden zij hoe langer hoe meer op den achtergrond geschoven; eindelijk verliezen zij hunne politieke regten. Zij verarmen naarmate adel en geestelijkheid rijker worden, want zij en de stedelingen moeten alleen al de belastingen opbrengen. Ten laatste wordt de Deensche boer een lijfeigene.

In den beginne hebben adel en geestelijkheid de Koningen ondersteund; maar weldra blijkt het, dat de Koningen, door de verheffing dier beide standen, zich veel gevaarlijker vijanden hebben voorbereid, dan het volk ooit was geweest. De strijd is nu tusschen de bevoorregte standen en den Koning. De aristocratie behaalt de overwinning. Geen Koning wordt nu meer gekozen, of hij moet met haar een contract aangaan, eene verkiezings-capitulatie, zoo als het heet. Bij dat contract verzekert de Koning aan de aristocratie de buitensporigste voorregten, en kent haar het regt tot opstand toe, zoodra hij tegen dat contract handelt; een regt dat de Koningen van Aragon eveneens aan de aristocratie van hun Rijk toekenden. De koninklijke magt wordt in Denemarken tot eene ijdele schaduw, vooral nu de aristocratie eenige weinige Edelen en Bisschoppen, onder den naam van Rijksraad, gekozen heeft, die den Koning in alles moeten leiden, en die inderdaad Denemarken regeren.

In Zweden houdt zich de Oud-Scandinavische staatsinrigting veel langer staande dan in Denemarken. Één plan wordt hardnekkig door de Zweedsche aristocratie vervolgd: Zweden moet met een ander rijk vereenigd zijn; de Koning moet in dat andere rijk zijn verblijf houden; in Zweden moeten de Edelen regeren, en is de gelegenheid gunstig, dan moeten zij tegen den vorst opstaan en het Rijk onder elkander verdeelen. In zijn geheel kan de aristocratie dit plan nooit verwezenlijken. De Unie van Calmar is haar werk, en brengt haar nader tot haar doel. Belangrijk is het, na te gaan hoe de boerenstand, door vrijheids- en vaderlandsliefde bezield, zich steeds verzet tegen die vereeniging met Denemarken, die inderdaad Zweden tot een Deensch wingewest vernederde; eerst onder Engelbrecht, later onder de drie Sturen, die wel is waar volksleiders zijn, maar in den schoonsten zin. Eindelijk verijdelt het Stockholmer bloedbad al de verwachtingen van den adel; de jongeling wiens leus is „door God en Zwedens

boerenstand!" verdrijft de Deenen voor altijd uit Zweden. Met minder kans van te slagen vat de adel zijn plan weder op, nu Sigismund den Poolschen troon beklimt; de vereeniging met dat rijk mislukt geheel en al. Maar de Wasa's blijven geene volksvrienden, zoo als de Sturen steeds waren geweest. De magt der aristocratie klimt, en in de 17de eeuw heeft zij zoowel in Zweden als in Denemarken zulk eene hoogte bereikt, dat de overige standen tot een wanhopigen stap hunne toevlugt nemen. Nergens elders hebben de Stenden zelve den representatieven regeringsvorm vernietigd; het valt ook te betwijfelen of *dit* wel het doel der Deensche en Zweedsche Stenden was. Zij wilden de aristocratie fnuiken; daarom verbonden zij zich met Frederik III en Karel XI; maar Frederik en Karel plukten alleen de vruchten dezer beide omwentelingen.

Gaat de geschiedenis der Fransche communes na. Onder de Merovingen en Carolingen staan Franken en Galliërs tegen elkander over, als overwinnaars en overwonnenen. Onder de Capetingen gaat het verschil der volken over in het verschil der standen. Eene eeuw nadat de graaf van Parijs den troon had bestegen, vertoonen zich de eerste sporen van de vestiging der communes; de democratische geest, die zoo lang had gesluimerd, ontwaakt. De nieuwere wetenschap heeft de dwaalbegrippen, die men vroeger omtrent het ontstaan der communes koesterde, vernietigd, en aangetoond, dat deze hare vrijheid geenszins aan de Koningen te danken hebben, — zoo als zelfs in een staatsstuk, de Fransche grondwet van 1814, is beweerd, — maar bijna alleen aan den moed en de volharding der wakkere burgers, die een nieuw leven schonken aan de municipaliteit, die vele steden onder het Romeinsche Keizerrijk bezeten hadden, en die zij nooit geheel hadden verloren. Maar iedere stad moet een langen strijd voeren, geweld met geweld keeren, eer zij de municipale vrijheid, het republikeinsche zelfbestuur, het regt van vrede en oorlog, volkomen bezit, en ten noorden der Loire wordt die strijd vooral tegen de bisschoppen en abten gevoerd, die heeren waren der meeste steden. Dat daardoor de geschiedenis van iedere commune belangrijk wordt, als zij slechts door tijdgenooten uitvoerig is opgeteekend. niemand zal het ontkennen, die b. v. de geschiedenis van Laon, Reims en Vézelay uit Thierry's voortreffelijke verhalen kent. „Als men," zegt deze groote meester, „als men oplettend de municipale omwen-

telingen der Middeleeuwen met de constitutionele omwentelingen van den nieuweren tijd vergelijkt, dan wordt men getroffen door eene zekere overeenkomst, die deze beide groote bewegingen in haar geheel en in haren loop aanbieden. Wanneer de politieke hervormingen der 12de eeuw zich in een veel kleineren kring bewegen dan die der 18de en 19de, dan is daarentegen de beweging in de Middeleeuwen levendiger, en vormt meer een geheel, omdat al degenen die er toe medewerkten, tot dezelfde klasse behoorden, die slechts één belang, één plan hadden. Op dezelfde uitgestrektheid gronds waar in onze dagen eene enkele revolutie genoegzaam is, waren er honderde noodig toen de communes werden gevestigd."

In de geschiedenis van Florence is bijna geene enkele bladzijde of zij boezemt ons belang in. De Edelen moeten bukken voor de rijke burgers; deze op hunne beurt voor de lagere burgerklasse; eindelijk barst de strijd uit tusschen de burgers en de heffe des volks, de Ciompi. Er zijn weinig geschiedwerken, die zóó geschikt zijn aan onzen tijd belang in te boezemen, als het kleine werk dat Gino Capponi onder den titel van *Tumulto dei Ciompi* schreef.

Maar reeds genoeg voorbeelden, — en toch heb ik niet eens gesproken van de Lombardijsche republieken, van de Vlaamsche demagogen, van de Aragonesche constitutie, van Engeland —

Engeland! Daar heerschen vrijheid, orde en welvaart; Engeland wordt door geheel Europa benijd; de Engelsche constitutie wordt overal als het schoonste model aangeprezen. Welnu, het is eene Middeleeuwsche, langzamerhand gewijzigd naar de behoeften van den nieuweren tijd. En in de Middeleeuwen was zij misschien slechter, maar althans niet volmaakter dan die van menigen anderen staat.

Het valt dus in het oog, dat de Middeleeuwsche geschiedenis eene menigte verschijnselen aanbiedt, die aan *ons* meer belang inboezemen dan zij aan onze voorouders deden. Den representatieven regeringsvorm, den strijd der standen en der partijen, het politieke leven in één woord, vinden wij in de Middeleeuwen terug, en wij kunnen voordeel trekken uit de ondervinding van verscheidene eeuwen.

Andere tijden, andere behoeften; er waren nu andere geschiedschrijvers noodig dan de vorige eeuw had opgeleverd.

In Frankrijk schonk voor een tijd de omwenteling van 89, en voor goed die van 30, aan den geschiedschrijver het allereerste wat hij noodig heeft: vrijheid van drukpers. Wat baatte het of vroeger een geschiedschrijver tot belangrijke resultaten gekomen was? Dikwijls mogt hij ze toch niet mededeelen. Fréret las in eene openbare vergadering der Fransche Académie eene verhandeling over de vestiging der Franken in het Noorden van Gallië. Hij was de eerste die dit geschilpunt, waarover vóór hem zoo lang gestreden was en na hem zoo lang gestreden werd, met juistheid beantwoordde, en de stellingen, die dat heldere hoofd in 1714 voordroeg, zijn thans axiomas in de wetenschap. En hoe werd hij beloond? Eene lettre de cachet zond hem naar de Bastille, waar hij zes maanden gevangen zat. Onder zulk een bestuur kunnen geleerden folianten schrijven, maar aan vrij, wetenschappelijk onderzoek valt niet te denken. Fréret zette zijne studiën over de geschiedenis van Frankrijk niet voort; hij klom op tot de hoogste oudheid, tot de tijden die geene geschiedenis hebben; en moge hij ook daar door zijne scherpzinnigheid hebben geschitterd, de geniale man, die zijn tijd eene eeuw vooruit was, zou meer nut hebben gesticht, als hij had kunnen voortgaan op het ingeslagen pad, dan nu hij genoodzaakt werd zich te begraven onder Egyptische en Chinesche koningslijsten.

Mogt ik kunnen zeggen dat thans, in het beschaafde Europa, niemand meer met gevangenis of ballingschap wordt gestraft, als hij de resultaten zijner historische studiën vrijmoedig mededeelt. Maar helaas! ik denk aan Napels, aan den uitstekenden denker die de Siciliaansche Vesper beschreef, aan den edelen man, dien ik trotsch ben mijn vriend te mogen noemen. Zullen velen op Sicilië het voorbeeld van Amari volgen, en even vrijmoedig de gebeurtenissen der dertiende eeuw verhalen? — Den kerker of ballingschap hebben zij te wachten.

Hebben de omwentelingen vrijheid van drukpers geschonken, zij hebben ook den historischen tact der denkers gescherpt; wat men onder zijne oogen zag gebeuren verklaarde het verledene. Vergelijkt een Franschen geschiedschrijver met een Duitschen. Waarom staat de laatste meestal lager dan de eerste, wanneer beiden overigens even vlijtig hebben gearbeid? Men antwoordt: Omdat bij de Duitschers oordeel en smaak dikwijls ontbreken. Wij geven toe, dat dit in zekere mate de zaak verklaart. Als

Schlosser en zijne leerlingen de eene helft van het materieel in den tekst plaatsen, en de andere helft in de noten; — hetgeen iemand tot de opmerking noopte, dat men de noten even goed als tekst zou kunnen lezen, en den tekst als noten; — als von Raumer *twee* onderwerpen behandelt in één boek: de geschiedenis der Hohenstaufen en die der kruistogten; als dezelfde schrijver, in plaats van de geschiedenis op te vatten als een geheel, ze verbrokkelt in verhaal en verhandeling, door op vier deelen verhalende geschiedenis nog twee deelen te laten volgen met verhandelingen over den toestand van staat en kerk; — dan moet men zeker erkennen: dit is gebrek aan oordeel en smaak. Maar dit is toch niet de eenige reden. Eene andere moet men daarin zoeken, dat het politieke leven in Duitschland ontbreekt, of althans ontbrak. Waar dit het geval is, zal de historie veelal te bespiegelend, te onpractisch geschreven worden; zelden zal men in zulk een land een helder inzigt hebben in de beteekenis der feiten. Ziet von Raumers Inleiding! Wat is zij? Een geraamte zonder leven of beteekenis; in menig handboek is zulk een kort begrip der Duitsche geschiedenis beter geleverd. Vergelijkt daarmede — ik wil niet eens een Fransch werk van den eersten rang noemen — vergelijkt daarmede Capefigue's Inleiding op het Leven van Philippe-Auguste; zij geeft in weinige maar fiksche trekken, een helder denkbeeld van den toestand, waarin zich de maatschappij bevond, op het oogenblik dat de schrijver zijn verhaal begint. En hoe glijdt von Raumer heen over de merkwaardige geschiedenis der Italiaansche republieken, die dan toch met die der Hohenstaufen in veel naauwer verband staat dan die der kruistogten! Had hij ze ten minste als vijand geschetst, men zou er vrede meê hebben, want de geschiedschrijver moet vrij zijn in zijn oordeel; maar de oogen sluiten voor de gewigtigste bewegingen van den tijd, dat mag hij in geen geval. Dat is gebrek aan historischen tact; men mag het niet verbloemen, al bewondert men ook te regt in den schrijver zijne naauwgezette studie, zijne onpartijdigheid waar hij den grooten twist tusschen Paus en Keizer verhaalt, zijn talent van karakterteekening, en zijn boeijenden verhaaltrant. En dien historischen tact zal men zelden bij een Franschen schrijver missen, al vergist hij zich soms deerlijk in bijzaken. En waaraan hebben de Franschen dat te danken? Aan de groote gebeurtenissen in ons

land, aan onze omwentelingen, antwoordt Augustin Thierry, en de meesten uwer zullen zich daarbij eene heerlijke plaats herinneren uit de redevoering die Thiers uitsprak, toen hij zitting nam in de Académie française.

Nog op eene andere, maar toch gelijksoortige wijze, werkten de omwentelingen op de historiographie. Wanneer de geschiedschrijver tijden heeft beleefd, waarin de hoogste belangen der maatschappij op 't spel stonden, zal hij zich dan dagen lang verdiepen in de beschouwing van een familiewapen, van een zegel, van eene munt of van een penning? Zal hij, als het niet volstrekt noodzakelijk is, zijn tijd aan dingen besteden, die hulpwetenschappen heeten, maar die men dikwijls juister parasitische planten zou noemen? Want een van beiden: òf men heeft geen regt begrip van geschiedenis, òf men moet erkennen, dat de geschiedschrijver, eenige weinige gevallen uitgezonderd, die dingen gerust kan laten liggen voor hetgeen zij zijn.

De groote geschiedschrijvers van onzen tijd zijn van die waarheid doordrongen. Er is een scherpe grenslijn getrokken tusschen het belangrijke en het onbelangrijke. Te regt zegt de voortreffelijke Hallam, waar hij van den strijd der Gentenaars met hunnen graaf Lodewijk spreekt: „Ik raad den beoefenaar der geschiedenis zich met *deze* gebeurtenissen bekend te maken, en met de bewegingen te Parijs, die daarmede in verband stonden. Zij behooren tot de eeuwige lessen der historie; want de onregtvaardige aanmatigingen der hoven, de toomelooze driften der menigte, de eerzucht der demagogen, de wreedheid der overwinnende factiën, zullen nooit ophouden zich op gelijke of gelijksoortige wijze te vertoonen. Maar uit de oorlogsfeiten van dien tijd kan men bijna nooit iets leeren; zij kunnen naauwelijks te weinig tijd innemen bij onze historische studiën." Gervinus gaat misschien te ver, als hij, in het begin zijner „Innere Geschichte von Aragonien", zegt, dat hij alleen de geschiedenis der constitutie zal nagaan, omdat onze tijd *uitsluitend* daaraan behoefte heeft. Maar dat de historie thans anders behandeld wordt dan in de vorige eeuw; dat men vooral let op de geschiedenis des *volks*, niet enkel op die der Koningen en Edelen, op den toestand der maatschappij, op de ontwikkeling van het politieke leven, *dat* is een verblijdend verschijnsel, en wij hebben het aan de groote gebeurtenissen sedert 89 te danken.

Zoo, Mijne Heeren, heb ik de gekozene stof behandeld, ofschoon niet uitgeput. Als men denkt aan al de moorden en gruwelen der terroristen, dan schijnt het kleingeestigheid, het gemis van historische documenten te betreuren, die in dien tijd eene prooi der vlammen geworden zijn. Evenwel, het is een feit, dat ook de wetenschap toen zware verliezen heeft geleden. Maar even als de revolutie, in hare gevolgen, heilzaam werkte op de maatschappij, werkte zij ook heilzaam op de wetenschap. Beiden hadden behoefte aan een zuiverend onweder. Veel werd door den bliksem getroffen, wat een beter lot had verdiend; maar toen de donderbui had uitgewoed, was er ook veel gevallen, wat reeds lang had moeten vallen.

Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool!

Bij eene plegtigheid als deze, brengt de spreker u gewoonlijk zijn dank toe, omdat hem, door uwe tusschenkomst, eene zeer vereerende onderscheiding is te beurt gevallen. Maar dubbelen dank ben *ik* u verschuldigd. Vooreerst dank ik u, even als allen die belang stellen in den bloei onzer Hoogeschool, omdat gij door daden hebt getoond, dat gij de geschiedenis als eene zelfstandige wetenschap beschouwt. Verder dank ik u, omdat gij *mij* zulk een schoonen en ruimen werkkring aanweest. Ik gevoel dat mij nog veel ontbreekt; maar moed en ijver ontbreken mij niet. Met volharding zal ik arbeiden, al mijne krachten zal ik inspannen, ten einde aan uw vereerend vertrouwen te beantwoorden.

Nog ligt mij iets op het hart, Edelgrootachtbare Heeren! Op onze Academische bibliotheek laat de voorraad van geschiedwerken veel te wenschen over; de allernoodzakelijkste werken, die in de laatste vijftig jaren zijn uitgekomen, zoekt men er meestal te vergeefs. Gij stelt belang in den voortgang der wetenschap; gij wilt dat er aan onze Hoogeschool vlijtig gearbeid worde; gij wenscht dat daartoe de hulpmiddelen niet ontbreken. Als het van *U* afhangt, zal het historische gedeelte onzer bibliotheek weldra rijker zijn. Ik voorspel het met vertrouwen.

Hooggeleerde Heeren, zeer geachte ambtgenooten! Nu ik mij tot u wend, bevind ik mij in eene zonderlinge, en toch aangename verlegenheid.

Immers, het is de gewoonte, dat de spreker tot ieder zijner leermeesters, tot ieder zijner vrienden en tijdgenooten het woord rigt. Wilde ik mij aan die gewoonte houden, dan zou de moeijelijkheid voor mij hierin bestaan, dat ik niet regt zou weten, wien ik *niet* zou aanspreken. Want van verreweg de meesten uwer heb ik, sinds vele jaren, veelvuldige blijken van toegenegenheid en welmeenende vriendschap mogen ondervinden; velen onder U zijn mijne hooggeachte leermeesters. Vergunt mij dus, u allen om uwe voortdurende welwillendheid, uwe ondersteuning, uw onderrigt te verzoeken; duidt het mij niet ten kwade, wanneer ik slechts tot één uwer het woord rigt; tot éénen, die u aller achting in hooge mate geniet.

Hooggeachte Bake! — Wat ik voor u gevoel is met zooveel eerbied en bewondering vermengd, dat het mij vermetel zou schijnen, wanneer ik aan den keurigen kenner der Oudheid, aan den man, die sinds zoo vele jaren de roem is van ons Vaderland, den naam van vriend durfde geven. En toch hebt gij mij altijd, waar gij maar kondet, bijgestaan met raad en daad; oneindig veel heb ik aan u te danken; te zamen hebben wij onzen onvergetelijken Weijers, die voor u een vriend en voor mij een vader was, naar zijne laatste rustplaats begeleid; en toen *hij* mijn leidsman niet meer kon zijn, waart *gij* mijn gids; want zoo iemand er van overtuigd is, *gij* weet het, hoe voor iedere wetenschap een aantal grondbeginselen dezelfde zijn; zoo iemand ieder studievak op prijs stelt, mits het grondig worde beoefend, dan zijt *gij* het. En daarom schenkt gij ook uwe belangstelling aan ons, jongeren; daarom moedigt gij ons aan, als ons soms de moed ontvalt; daarom wijst gij ons vriendelijk en minzaam te regt, wanneer wij dwalen uit jeugdige overijling. Maar ook wanneer wij strijden tegen vooroordeelen en tegen het verouderde, dan vinden wij in u een trouwen bondgenoot; want terwijl gij, rijk in ondervinding, de feilen vermijdt, die aan onzen leeftijd eigen zijn, zijt gij met jeugdig vuur bezield voor alles, wat nuttig, goed, schoon en edel is, eischt gij verbetering waar verbetering noodig is. — Hoogvereerde! Blijf voor mij wat gij steeds waart. Dubbel aangenaam zal mij mijne nieuwe betrekking zijn, als zij den band, die ons aan elkander verbindt, nog naauwer toehaalt.

Wel-Edele Heeren, Studenten aan deze Hoogeschool!

Nog weinige jaren van studie, dan zult gij optreden in de maatschappij, uwe talenten en uwe kennis aanwenden ten nutte van 't Vaderland, en willens of onwillens, in meerdere of mindere mate, zult gij deel nemen aan den strijd der negentiende eeuw; ik had haast gezegd: gij *moet* er aan deel nemen, want in zulk een gewigtigen tijd kunnen geene *edele* krachten gemist worden. Immers, niet om minachtend neder te zien op het gewoel daar beneden, is de man geboren, ook niet om te zuchten en te weeklagen over rampzalige tijden, maar om te handelen, naar de uitspraak zijner overtuiging, met vastheid van karakter.

Is het noodig u, in een tijd als deze, aan te sporen tot de beoefening der geschiedenis; u aan te wijzen hoe zij krachtig er toe medewerkt om vastheid van overtuiging te vormen; hoe, op het politieke terrein, de ondervinding van vele eeuwen eene betere leidsvrouw is dan afgetrokkene bespiegelingen, waarop men stelsels bouwt, die uit een vallen, zoodra ze worden toegepast? Is het noodig uit een te zetten, hoe het verledene het tegenwoordige verklaart, ons soms een blik doet slaan in de toekomst? Is het noodig te betoogen, dat men alleen door een naauwkeurig gebruik der bronnen tot waarheid kan geraken; is het noodig u op te wekken tot zelfstandig onderzoek? — Neen, Mijne Heeren! Gij zelve ziet met leedwezen dat, in ons Vàderland, de kennis der geschiedenis te lang het eigendom van weinige ingewijden is geweest, terwijl zij het eigendom van velen had moeten zijn. Jong en krachtvol, wilt gij dat daarin verbetering kome. Nog onlangs hebt gij getoond, dat gij belang stelt in de geschiedenis, toen gij eene Commissie benoemdet, die, in plaats van een programma, eene schoone bijdrage leverde tot de kennis van Frederik Hendriks glorierijken tijd.

En wat is nu *mijne* taak? Zal ik u de geheele geschiedenis *onderwijzen*, zoo als 't heet; zal ik trachten, u een verbazend aantal namen, jaartallen en feiten in 't hooft te prenten? — Voorzeker niet; want te regt schreef onze Bake: „De Universiteitsles is niet bestemd, om de plaats in te nemen van een der honderd en zooveel bestaande leerboeken." Maar met u enkele tijdperken uit de bronnen te bestuderen, met u oorzaken en gevolgen na te gaan, u opmerkzaam te maken op 't verband der gebeurtenissen, u te

toonen hoe de eene toestand zich uit den anderen heeft ontwikkeld, en op die wijze uwe liefde tot historie nog te verlevendigen, den historischen tact bij u te scherpen, — ziedaar wat ik als mijne taak beschouw. Om die naar eisch te kunnen vervullen, heb ik in de eerste plaats uwe toegenegenheid noodig, waarom ik u dringend verzoek, gelijk ik u van de mijne verzeker.

IK HEB GEZEGD.

REDEVOERING

OVER

VRIJHEID,

HET

GRONDBEGINSEL DER STAATHUISHOUDKUNDE,

UITGESPROKEN DEN 23sten MAART 1850,

TOT AANVAARDING VAN HET

HOOGLEERAARAMBT BIJ DE REGTSGELEERDE FACULTEIT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

DOOR

Mr. S. VISSERING.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGE SCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER SECRETARIS VAN HET COLLEGIË VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, ZEER GEËERDE AMBTGENOOTEN,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT GEWEST OF VAN DEZE STAD EN DE BEDEELING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN DOCTOREN IN DE ONDERSCHEIDENE FACULTEITEN,

WELEDELE HEEREN STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL,

EN VOORTS GIJ ALLEN, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Het kan niemand meer verrassen of bevreemden, dat ik bij eene plegtige gelegenheid als de tegenwoordige, van deze plaats tot u spreke in de taal, waarin wij allen gewoon zijn te denken en onze gedachten te uiten. Ik behoef evenmin nog verontschuldiging, dat ik de eerste ben om van de aloude gebruiken der Vaderen af te wijken, als ik aanspraak kan maken op de verdienste van het eerst in den strijd van nieuwe behoeften tegen oude vormen een beslissend woord in de schaal te leggen. Doch, al ware ik de eerste geweest, ik zou die verschooning niet gevraagd, deze aanspraak mij niet aangematigd hebben. Ik had mij, bij de voorbereiding voor deze ure, slechts de vraag voor te leggen, welke de aard is van de betrekking, die ik heden aanvaard: welke eischen zij aan mij doet, en welke rigting zij mij aanwijst. En het antwoord kon niet verre te zoeken zijn.

8

Ik schat de studie der Oudheid hoog om het onvergetelijke genot, dat zij hem schenkt, die haar kan liefhebben, en omdat ik haar als het krachtigste middel beschouw, om nog in ons die *καλοκἀγάθια* te werken, die harmonische ontwikkeling van geest en gemoed, waarvan de Ouden het geheim bezaten, gelijk den onnavolgelijken naam. En ik verklaar als mijne meening, dat de studie der oude letteren de eenige grondslag en het cement van alle liberale studie is, zonder welke onze Hoogeschool haren eernaam van *Universiteit* zou moeten verliezen, om dien van *ambachtschool* aan te nemen. Maar tegelijk betuig ik van oordeel te zijn, dat onze tegenwoordige maatschappij hare *eigene* behoeften heeft, die men niet mag gering achten uit eenzijdige voorliefde voor klassieke studiën. Wij mogen niet meer spreken van eene Republiek der Letteren. Wij moeten ons in de werkelijke wereld bewegen, met en voor haar leven en arbeiden. Waar de studie der Oudheid een levenwekkend element moet zijn ter ontwikkeling, daar make men haar niet tot een lastigen kluister, die den vooruitstrevenden geest terug houdt. Zij moet middel, zij kan geen doel meer zijn. Oudtijds besteedde men veel tijds en arbeids, en ook wel veel slaags, om de jongens op de schoolbanken slechte Latijnsche verzen te leeren maken. Men is het thans vrij wel eens, dat het schooluur op onze Gymnasiën beter besteed kan worden. Passen wij dit voorbeeld toe. Men poge niet langer in de taal der Romeinen begrippen uit te drukken, die hun vreemd waren, en waarvoor zij geene woorden hadden.

Onder de vakken van wetenschap, die het eigendom zijn van den lateren tijd, is de wetenschap van het maatschappelijke leven. Zij is opgegroeid uit en met de nieuwere maatschappij zelve: zij was onbekend in de oude: zij was er onbestaanbaar. De naam, dien zij van de school ontvangen heeft, OECONOMIA POLITICA — al geven wij een oogenblik toe, dat hij gelukkig ontleend is aan eenen klassieken taalvorm — is noch den auteur der ΠΟΛΙΤΕΙΑ, noch dien van den ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ, noch dien der ΠΟΛΙΤΙΚΑ ingevallen, omdat geen hunner behoefte had aan zulken naam, om een zelfstandig denkbeeld onderscheidend uit te drukken. En indien men Rome's grooten eclectischen wijsgeer, die zoo gaarne de gelegenheid waarnam, om met zijne Grieksche studiën te pronken, de vraag had kunnen voorleggen, wat *οἰκονόμια πολιτική* beteekende, hij zou

waarschijnlijk evenzeer verlegen gestaan hebben als bij de vraag, wat men onder eene *πυροσκάφη* te verstaan had.

Ik ben er eenigzins op voorbereid, Mijne Hoorders! hier tegenspraak te ontmoeten. Het is een vooroordeel (zegt men), door de Economisten van den lateren tijd (niet zonder eenige zelfverheffing) verspreid, dat de geboorte der Economie eerst van het midden der vorige eeuw zou dagteekenen. Plato, Xenophon, Aristoteles, Cicero mogen al geen *Traité d'Economie Politique* geschreven hebben, toch zijn juist hunne zoo even genoemde schriften rijk aan wenken en opmerkingen over den oorsprong der rijkdommen, over nuttigheid en waarde van zaken, over den aard van het geld, over productieve en improductieve consumtie, die den besten Economist waardig zijn. Ik zal mij hierop niet verdedigen met het gezag van Say, Cherbuliez, Macculloch, Rau, of wie daar meer hetzelfde gezegd heeft, wetende, dat tegenover deze namen andere namen van misschien weinig minder autoriteit gesteld kunnen worden, en dat er zelfs meer dan één boek geschreven is, om tegenover hunne ontkentenis eene bevestiging te stellen. Ik wil evenmin doen opmerken, dat op zich zelve staande verschijnselen of verspreide denkbeelden nog niet tot het bestaan van stelsel of beginselen mogen doen besluiten, omdat dit bewijs *ex absentia* niets beteekent, zoolang het bewijs ontbreekt, dat niet nog te eeniger tijd een handschrift met een volledig compendium van staatshuishoudkunde uit het stof der eeuwen en der bibliotheken kan worden opgedolven.

Maar ik heb een vaster bewijs in de geheele geschiedenis der Oudheid, zoo als zij zich in de feiten ontwikkelt en in hare geschriften openbaart. De Ouden kenden de wetenschap van het maatschappelijk leven des volks en der volkeren niet, en zij konden haar niet kennen, omdat zij de Godsdienst der liefde niet hadden, omdat zij de ware vrijheid niet bezaten, omdat zij den arbeid niet eerden.

Ik moet het onnoodig achten, voor eene Vergadering als deze, wat ik daar zeide, breedvoerig te verdedigen. Doch welligt wenscht gij eenige opheldering over de beteekenis dezer woorden, en ik geef ze te liever, omdat zij mij geleidelijk op het onderwerp mijner rede brengt, hetwelk ik aldus zou wenschen te formuleeren: „De wetenschap van het maatschappelijke leven, of (om den korteren en meer gebruikelijken naam te

„bezigen) de staathuishoudkunde leert, dat waarachtige vrijheid de eenige „voorwaarde is van het welzijn van elken burger en van het bestaan der „maatschappij." Met andere woorden: ik wensch te spreken over VRIJHEID, HET GRONDBEGINSEL DER STAATHUISHOUDKUNDE.

Toen de Heere Jezus gezegd had: „Heb uwen naasten lief als uzelven," werd hem gevraagd, wie is mijn naaste? En hij antwoordde met de gelijkenis van eenen barmhartigen Samaritaan, die eenen Jood in zijne ellende te hulpe kwam. Dat was der gansche Oudheid een nieuw gebod, voor wie het woord *vreemdeling* altijd gelijkluidend was geweest met *vijand.* Gelijk de Joden tot in de dagen hunner vernedering toe met minachting nederzagen op *de volken* (τὰ ἔθνη) op de *Grieken*, gelijk zij met éénen schimpnaam allen noemden, die niet van hun geslachte waren, zoo verdeelde de Griek, zoo Plato zelf, het geslacht der menschen in Hellenen en Barbaren, aan het laatste woord de beteekenis hechtende van al wat laag, gemeen, ruw, onmenschelijk en den Hellenen vijandig was. Bij het fijnst beschaafde volk der Oudheid (van Sparta behoef ik niet te spreken!) werd de vreemdeling, die niet reeds slaaf was, toch weinig beter dan slaaf geacht. Wilde hij te Athene vertoeven, hij werd er — tegen betaling van het onteerende hoofdgeld — geduld, omdat hij goed genoeg was, om een of ander bedrijf uit te oefenen, des zich de vrije burger zou geschaamd hebben. Het volkenregt der Ouden was het regt des sterksten; geheel het oude statenstelsel berustte op het beginsel van roof: berooving van vreemden, berooving van vrienden: Athene ging verloren, toen het de bijdragen der bondgenooten verloor. De geschiedenis der Romeinen is die van éénen doorloopenden krijg met de geheele bekende wereld. Van den oorsprong af waren zij veroveraars, om niet veroverd te worden, en het onverbiddelijke „caeterum censeo Carthaginem delendam esse" was niet anders dan de onvermijdelijke keuze tusschen te zijn of niet te zijn. Het denkbeeld van vrijheid loste zich op in het denkbeeld meesterschap.

En niet anders was de verhouding der ingezetenen van denzelfden staat onderling. *Vrij zijn* was in het staatsleven, tot de heerschende klasse te behooren, in het maatschappelijke, *geen slaaf zijn.* Verder of hooger

reikte het begrip niet. — Maar neen! ik bedrieg mij: *vrij zijn* beteekende nog iets anders: ongeveer hetzelfde wat het sedert de emancipatie voor den neger in West-Indië beduidt, die onder „ik ben vrij" verstaat „ik behoef niet te werken." De arbeid, dat was iets verachtelijks, iets vernederends voor den vrijen burger, alleen goed voor den slaaf, den heloot, den vreemdeling. De vrije burger leefde van den buit, dien hij gewonnen, van den arbeid der slaven, die hij gekocht of geroofd had, en voor 't overige op kosten van den staat. De vrijheid van den Atheenschen burger bestond in het regt, om tooneelvoorstellingen bij te wonen, volksfeesten mede te vieren, in de geregtshoven te zitten, op de markt de redenaars te hooren, en — voor dat alles door den staat betaald te worden. Schoot de schatkist daarbij te kort, dan was het middel om in hare behoeften te voorzien een strooptogt in den vreemde, of, wat nagenoeg op 't zelfde nederkwam, eene kolonie, of anders de plundering van dezen of genen vermogende onder de burgers zelven. De vrijheid van den Romeinschen burger was het regt, om mede ten oorlog te trekken, de veroverde landerijen te deelen en dagelijks, in krijg en vrede, zijn rantsoen brood te ontvangen. De geheele inwendige geschiedenis van Rome, tot het zich uitgeput in de handen der Caesars gaf, is die van eenen oorlog tusschen twee natiën, én om de heerschappij, én, meer nog, om het bezit der landerijen. Onder deze eindelooze twisten kon de persoonlijke vrijheid en veiligheid des burgers geene ruimte vinden. Daar dacht men trouwens ook niet aan. In Cicero's dagen was men in de straten van Rome niet zeker voor den dolk van gehuurde moordenaars, of het zwaard van openbare vijanden. Nooit heeft de wet den Romeinschen burger voor proscriptie of confiscatie beveiligd. Wat zeg ik? de wet zelve achtte (en dit regt gold te Athene als te Rome) den burger zoo gering, dat zij hem met zijn gezin verpandde. Tot in familieleven heerschte hetzelfde stelsel. De paterfamilias alleen was vrij — en willekeurig meester over zijne vrouw, zijne kinderen, zijne slaven, zijn vee en zijne goederen.

Dit was zeker eene andere vrijheid, Mijne Hoorders! dan die ons de borst doet zwellen; die den burger beveiligt tegen elk geweld, en hem zijne zelfstandige plaats verzekert in het midden van zijne gelijken. En hoe ware het nu mogelijk, dat in eene maatschappij, waar geweld en

roof de eenige middelen van bestaan voor den staat en voor den staatsburger waren, de wetenschap van het maatschappelijke leven wortel kon schieten, die naspoort, door welke middelen het welzijn der geheele maatschappij en dat van elk harer leden tevens het best bevorderd wordt; die als middel daartoe aanwijst de onbelemmerde ontwikkeling van aller vermogens ten eigenen, en daarmede ten algemeenen nutte; en als eerste voorwaarde hiertoe stelt zelfstandige en volstrekte vrijheid voor ieder, vrijheid van denken, van spreken, van handel en wandel, van arbeid!

Hoe het bewustzijn dezer edele vrijheid levendig geworden is; hoe deze heerlijke boom ontkiemd en opgewassen is, en loot bij loot heeft uitgeschoten; hoe het bewustzijn zich eindelijk tot wetenschap gevestigd heeft, leert de geschiedenis. Volgen wij hare vingerwijzing.

Sparta en Athene en Macedonië en Syrië en Egypte en Afrika verloren hun bestaan, om opgelost te worden in het Imperium Romanum. En het kon niet anders. Dat juist het kroost van Romulus eindelijk de heerschappij over de aarde en de zeeën verkreeg, beteekent hier niet. Van eene enkele wending van het krijgsgeluk had het misschien afgehangen, dat de nazaten van Lucumo of Porsenna, van Pyrrhus of Philippus dien scepter zouden gevoerd hebben. Maar, 't zij de overheerscher kwam uit het Oosten of uit het Westen, onvermijdelijk was het, dat de eindelooze krijg, die de Oudheid verscheurde, zijne beslissing zou vinden in de overheersching van alle volken der aarde door het magtigste. En deze orde van zaken, eens gevestigd, hield stand ondanks de innerlijke zwakte en het bederf in dat Imperium, — tot een geheel nieuw menschenras uit onbekende wildernissen kwam opdagen, bij millioenen door millioenen gevolgd, om de oude maatschappij omver te storten, en op hare puinhoopen eene nieuwe maatschappij, met andere begrippen, andere zeden, andere behoeften en andere instellingen te stichten. Het Romeinsche rijk werd gesloopt; iedere nieuwe horde die aanstroomde, scheurde er een brok af. Eindelijk nam het de wijk naar het Oosten, om daar eenen tijd lang nog een afgekocht en afgebedeld leven in echt Oostersche geesteloosheid voort te slepen. Europa was het eigendom der nieuwe volken.

De hoofdtrek van het Germaansche element, dat van nu aan zou heer-

schen, was zelfstandigheid, achting voor den persoon, waardeering der persoonlijke vrijheid. Met bewondering merken wij op, met hoe onovertreffelijke juistheid reeds de groote geschiedschrijver, die zijne landgenooten het eerst op de dreigende overstrooming voorbereidde, die beginselen doet uitkomen, welke schier op dit oogenblik nog de Europesche maatschappij beheerschen. „Bij hen wordt de vrouw (zegt Tacitus) door de plegtigheden des huwelijks zelve gewaarschuwd, dat zij is de gezellinne des mans in lief en leed, om in krijg en vrede hetzelfde met hem te dragen en te onderstaan." — „Bij hen (zegt hij) hebben de vaders niet de vrije beschikking over wie hun geboren worden, en de goede zeden vermogen daar meer dan elders de goede wetten." Dan weder: „Slaven zijn er, maar zij gebruiken ze niet op onze wijze tot allerlei huiswerk. De heer vordert van hen, als op zijn' grond gezeten, een maat graans, een stuk vee, of een kleed. En zoo ver gaat de onderwerping." Het klinkt bijkans of de Romein de Capitularia van de Karolingen had geraadpleegd. Maar het meest en het warmst spreekt hij over de fiere vrijheid der Germanen, die geenen meester duldden. „Hunne koningen kiezen zij uit de roemruchtigsten, hunne aanvoerders uit de braafsten. En de koningen hebben geene onbeperkte of willekeurige magt. Over geringe zaken beraadslagen de aanzienlijken; over belangrijke allen. In hunne volksvergaderingen neemt elk, gewapend, plaats, waar hij verkiest. Dan spreekt ieder, en vindt gehoor naar mate van zijn ouderdom, zijn aanzien, zijn' oorlogsroem, zijne zeggingskracht, meer door den invloed der overreding dan door magt om te bevelen. In dezelfde vergaderingen worden de misdaden beregt en gestraft. Daar worden ook de regters verkozen, die langs de dorpen rondgaan om regt te spreken, door een honderdtal mannen uit het volk begeleid, om hun gezag bij te zetten en te rade te zijn."

Wij hebben ons misschien te lang met deze beginselen opgehouden. Daarentegen kunnen wij eenige eeuwen stilzwijgend overspringen, eeuwen die er verliepen, eer de zwervende stammen zich tot volken gevormd, en ieder zijne blijvende plaats ingenomen hadden. Het tijdvak wordt besloten met de verrijzing van Karel de Groote, eenen man, wiens gelijke noch de oude, noch de nieuwe geschiedenis kan aanwijzen; „inderdaad groot (zegt „Bilderdijk) in alles wat een vorst een groot man maakt, en aan wien de

„wetenschappen en letteren, even zoo zeer als de vrijheid en onafhanke-„lijkheid van geheel de Christenheid *alles* te danken hebben." Hij zette de grenspalen van het rijk, waarbinnen zich later de Europesche staten zouden vormen. Hij maakte een einde aan de inwendige beroeringen en aan de invallen van verdere overweldigers. Hij gaf aan het Christendom eenen vasten grondslag, en breidde het uit door kracht van wapenen, en meer nog door beleid. Hij koesterde de wetenschappen en kunsten, beschermde den handel, en kweekte de nijverheid op. Hij vestigde de staatsinstellingen, en legde de grondslagen voor het positief burgerlijk en strafregt van het nieuwere Europa. Hij regelde de huishoudelijke belangen van zijn onmetelijk rijk, en tegelijk van zijne bijzondere bezittingen met de uiterste zorg. Zijn *capitularium de villis*, waarin hij tot in de kleinste bijzonderheden toe voorschriften geeft over het beheer zijner goederen, en, niets gering achtende, zoowel bepaalt, hoe de wijn vergaderd en bewaard als hoe het jong vee en de eijeren ter markt verkocht zullen worden, is in onze oogen een niet minder heerlijk monument van zijne grootheid, als de zangen der Vinders, die zijne roemruchte daden door de middeneeuwen heen tot in onze dagen doen weergalmen.

Wij zijn nu gekomen tot het eerste groote feit in de ontwikkeling der Europesche maatschappij — het Leenstelsel. Volgens het krijgsregt der Germanen was de overwinnaar meester van het veroverde land, met al wat daartoe behoorde. Deels eigende zich ieder der krijgers bij schikking of loting eene streek gronds toe: 't geen dan *allodium* heette. Voor het grootste gedeelte bleef de veroverde grond zonder onmiddelijken heer, en werd dan als domein van den Vorst beschouwd. Deze landen gaven de Vorsten aan hunne krijgsgenooten in leen uit. Dat waren de *feuda*. Tegen het bezit en genot van dat land verbonden de leenmannen zich tot trouw en hulp in oorlog en vrede jegens den leenheer. Oorspronkelijk waren de feuda (gelijk natuurlijk was) alleen aan den persoon, en stierven met hem af. Allengs werden zij erfelijk. De groote leenmannen gaven hunnerzijds wederom gedeelten van hun feudum in *achterleen* uit onder gelijke verbindtenis van houw en trouw. Zoo was het leenstelsel inderdaad een maatschappelijk stelsel, dat nog heden in alle landen van Europa, meer of min, zijne sporen gelaten heeft. Maar de magt der vasallen werd langzamerhand

grooter ten koste van den leenheer; zoodat velen zich eindelijk van het verband losmaakten, en zich tot souvereinen opwierpen, meestal om met elkander in onophoudelijken oorlog te leven, uit welke oorlogen eindelijk na menigen wisselenden kans, het tegenwoordige Staten-stelsel van Europa geboren is. Dat deze oorlogen niet ten slotte, als in de Oudheid, op de vestiging van een algemeen Imperium uitliepen, had zijne oorzaak in den ingeboren zin voor vrijheid, die steeds den overwonneling bleef bezielen en door den overwinnaar geëerbiedigd werd. Alles bleef bij hetzelfde, behalve, dat de veroveraar op gelijke wijze het land aan zijne krijgsmakkers in leen uitgaf, die wederom na verloop van tijd op hunne beurt naar de onafhankelijkheid streefden. Een ander beletsel tegen de vestiging van een Imperium was de opkomst der Gemeenten. Deze opkomst der Gemeenten is de tweede uitstekende trek in de staathuishoudelijke geschiedenis van Europa.

Ofschoon de Germanen geene slavernij kenden, als die de oude wereld bezoedelde, en, naarmate zij over Europa voortdrongen, het Christendom den bodem van dit onkruid hielpen zuiveren, hadden zij toch de onderscheiding tusschen *vrije* en *eigen* lieden. De eersten waren zij zelven, de veroveraars, de meesters krachtens het regt des oorlogs. De anderen waren de overwonnelingen, de opgezetenen van den veroverden grond. Zij waren slaven, niet van den meester, maar van den grond des meesters. Dit was de oorspronkelijke, eenige en eenvoudige onderscheiding van het personenregt. Doch onder het verloop van tijd ontwikkelde zich meer verdeeling en afgrading. Onder de Vorsten en hunne Pairs (de erfelijke Leenheeren en Vasallen) vormden zich de vrije mannen (de eigenaars van allodiale goederen) als eene bijzondere klasse, die zich later, toen eenigen en allengs meerderen uit de eigen lieden, door vrijgeving, afkoop of gemengd huwelijk vrije lieden werden, van deze onderscheidden door den naam van *adel* en door voorregten aan dien naam verbonden, b. v. vrijdom van belasting. De vrije lieden betaalden schot en lot en bleven veelal *taillables et corvéables à merci*, zóó, dat hun toestand feitelijk nog weinig verschilde van dien der eigen lieden, uit welke zij gesproten waren. Doch allengs ontstond er weder in deze klasse een merkelijk verschil tusschen de bewoners van het platte land en hen, die het burgerregt in geslotene

gemeenten verkregen. De gemeenten groeiden op tot steden onder den onderlingen naijver der Vorsten en Heeren, die het belang van zulke vereenigingen van vrije lieden in hun gebied tot vermeerdering hunner inkomsten en van hunne magt leerden kennen: deels ook uit het besef der vrije mannen zelven, dat zij door zamenwoning en onderlinge hulp kracht wonnen om de verworvene vrijheden te bewaren. Toen nu de lange strijd tusschen leenheeren en vasallen begon, waren zij reeds aanzienlijk genoeg om gewigt in de schaal te leggen, en, beurtelings door dezen en door genen aangezocht en met regten en privilegiën begiftigd, behaalden zij in 't eind het meeste voordeel uit dien kamp, en wonnen er eene schier volstrekte onafhankelijkheid bij. Niet minder werkten daartoe mede de kruistogten, die den adel in goed en bloed verarmden en de bezittingen der avontuurzoekende edelen in handen der te huis blijvende burgers overbragten; en die tegelijk den koophandel eene nog ongekende vlugt gaven, en naast den vasten eigendom het bewegelijk kapitaal schiepen, dat eerlang het ander in grootte en invloed zou overschrijden. Nu zien wij de steden, geheel zelfstandig, een onderling verbond aangaan tegen den gemeenen vijand van buiten of van binnen: zoo als de *Hanze;* of wij zien ze van onafhankelijke corporatiën zich verheffen tot magtige staten, een wijd uitgestrekt gebied beheerschende: zoo als de Handelsteden van Opper-Italië. Nu zien wij in de gemeenten de staatskunst en de staathuishoudkunde naar regelen uitoefenen; de regten des burgers door schoone wetten omschrijven en verzekeren; handel en nijverheid reuzenkracht winnen door stoute ontdekkingen en uitvindingen; in den koesterenden gloed des rijkdoms wetenschappen en kunsten bloeijen; onder de bevrediging der eerste behoeften des levens nieuwe behoeften van ligchaam en geest ontkiemen; beschaving, welvaart en weelde heerschen.

Doch een ander verschijnsel trekt onze aandacht. Naast de edelen en de burgers is nog een derde stand opgewassen, om zich eindelijk boven beiden te stellen — de Geestelijkheid. Het Christendom had bij de Germanen niet moeijelijk ingang gevonden. Zijn hooge ernst paste aan het karakter dezer volken beter dan de kinderachtigheden van het verouderde Heidendom. Die innigheid des geloofs vond meer sympathie in hun gemoed dan de redekunstjes der Byzantijnsche beschaving. Die leer der

gelijkheid van alle menschen als kinderen van éénen Vader vond weerklank in hun eigen vrijheidminnend hart. Daar kwam nog iets bij. De Christelijke kerk in het Romeinsche rijk kwam den vreemden indringers ten halve te gemoet. Hare eigene oeconomische inrigting had eene treffende overeenkomst met het germaansche electief regeringsstelsel; en beide hielpen elkander de wereld veroveren. — Bij de verdeeling van den buit bekwam ook de kerk haar deel, dat zij wèl wist te bewaren en te vergrooten. Zoo werd zij een zelfstandig, rijk en magtig ligchaam: te magtiger, omdat zij overal ééne en dezelfde was en alom haren invloed deed gelden, zonder dien te zien afsluiten door staatsgrenzen of verbreken door oorlogen. En weldadig was haar invloed en rijkdom. Bij haar vond de onderdrukte bescherming, de behoeftige lafenis, de kranke genezing, de vreemdeling huisvesting, de ongelukkige troost. Zij was het brandpunt van Christelijke liefde en geloof en tegelijk de stille wijk van kunst, wetenschap en beschaving. Maar van het oogenblik, dat zij zich magtig begon te gevoelen, sinds zij naar rijkdom trachtte om te genieten, naar aanzien om te schitteren, naar invloed om te heerschen, was in dat schoone ligchaam de kiem des verderfs gelegd. In de kloosters drong weelderigheid in de plaats van zelfverloochening. Studie week voor onkunde, en de geestelijke stand werd de toevlugt voor luiheid en domheid. Nu moest het volk, dat geenen eerbied en liefde meer voor zijne herderen kon gevoelen, door dwang in ontzag gehouden worden. Vanhier ten laatste het natuurlijke verbond tusschen het wereldlijke en het geestelijke gezag tégen de gemeente, die zich krachtig genoeg begon te gevoelen om beider dwingelandij te weerstaan.

En nu daagt voor onze oogen de *Hervorming*. — De hervorming in de kerk bragt in het maatschappelijke leven des volks en der volken eene volslagene omwenteling mede, waaruit het Protestantisme oprees als de zegepraal der individuëele vrijheid. Voorwaar, indien de hervorming alleen de kerk had gegolden, Europa ware niet het onderst boven gekeerd door eenen meer dan honderdjarigen krijg. — De vrede van Munster was het einde van deze worsteling. Maar de politieke herschepping, welke Europa door dit verdrag onderging, was niet haar belangrijkste gevolg. Van nu aan zien wij eene nieuwe rigting op de baan der maatschappelijke

ontwikkeling ingeslagen. Een nieuwe drijfveer stuurt de driften der volken en de raadslagen der regeringen. De handelspolitiek treedt op den voorgrond. Wijd en zijd in de nieuw ontdekte werelddeelen worden bezittingen veroverd, om er handel te drijven. Van nu aan beoorlogen de staten elkander met tarieven; en de vinnigste oorlogen, die er gevoerd worden, zijn handelsoorlogen. Het *Mare Liberum aut Clausum* is eene levensvraag; de kwestie van *vrij schip vrij goed* wordt de meest besprokene van het volkenregt. Nu begint de staathuishoudkunde eene wetenschap te worden; de eene theorie verdringt de andere; stelsel na stelsel wordt uitgevonden en toegepast. Het crediet begint de lotwisselingen der volken te besturen. Tot de strijd tusschen verdrukking en vrijheid toe, voegt zich in den nieuwen plooi. *Monopolie* is het tooverwoord, dat alle geesten beheerscht. Al het goud naar eigen land te doen stroomen; dezen of genen handel alleen te bezitten; eenen nationalen tak van nijverheid voor zich alleen te bewaren, door alle middelen, zelfs door doodstraf te dreigen aan den werkman, die zijn vaderland zou willen verlaten om zijn bedrijf elders uit te oefenen; zich in gilden af te zonderen, niet meer tot onderlinge hulp; maar tot wering van mededingers, — ziedaar de nieuwe vormen, waarin die strijd zich gedurende de twee jongste eeuwen openbaart.

Zoo zijn wij, M. H., tot onzen leeftijd afgedaald. Behoef ik u te herinneren, hoe de laatste dagen der vorige eeuw het tijdperk openden van eene nieuwe maatschappelijke omwenteling? Ik spreek hier niet alleen van de Fransche Revolutie en van hare misbruikte leuze: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. Zij was ééne schrede in dezen grooten ommekeer. Zij hief het onderscheid der standen op en schonk aan het geheele volk de vrijheid, welke tot nog toe alleen den bewoners der steden — en noode! — gegund was. Zij verbrak de monopoliën, joeg de gilden uiteen en verhief alle ingezetenen des lands tot burgers met gelijkheid voor de wet. Maar ziehier, naast dit feit, andere feiten, niet minder gewigtig! Aan gene zijde van den Oceaan verrijst een nieuw volk, dat de banden, waarmede het moederland de kolonie omklemd hield, verscheurt, en het koloniale stelsel is in zijne grondvesten geschokt. In dat moederland zelf reiken eenige eenvoudige mannen, een timmerman, een barbier, een spinner, elkander de hand, om het vermogen der nijverheid door de toepassing

der stoomkracht en der machinerie millioenen malen te vermenigvuldigen. Elders weder heeft de wetenschap zich eene nieuwe baan gebroken. De natuur wordt in hare diepste geheimen doorwroet en doorgrond. Eene meedoogenlooze kritiek slaat de hand aan al het bestaande. Eene vermetele philosophie schijnt zich voor te nemen de wereld om te scheppen. En onder al deze denkers en vorschers naar de natuur der dingen is er één, die, in stille afzondering zijne eigene studiën volgende, de natuurlijke wetten naspoort van het maatschappelijke leven, en onderzoekt, door welke middelen de rijkdommen der natiën verkregen en de welvaart der burgers vermeerderd wordt; hij breekt met even onverbiddelijke hand de luchtkasteelen der empirie als de dwalingen der praktijk af, om in de plaats daarvan zijne wetenschappelijke theorie op onwrikbare beginselen te grondvesten. Zijne leer is, van het oogenblik dat hij ze heeft verkondigd, de uitspraak des meesters, die met overtuiging door duizende leerlingen verspreid wordt. Het is — gij hebt het reeds lang geraden — de stichter der Economische school, voor wien ik geene schoonere lofspraak zou kunnen vinden dan deze woorden van eenen franschen geschiedschrijver: „Adam Smith a réhabilité le travail."

Adam Smith heeft den arbeid in zijne eer hersteld! De eenvoudigste beteekenis dezer woorden is, dat hij de halfheid der theorie van de Physiocraten, die geen ander voortbrengend vermogen erkenden dan den grond, aanvulde; dat hij de eerste was die leerde, hoe ook de arbeid, en deze het meest, de bron van volksrijkdom is; dat hij de wetten van de verdeeling van den arbeid openbaar maakte; dat hij bewees, hoe ook het bewaren, verwerken, overbrengen en verdeelen van voorwerpen vruchtbare arbeid is; dat hij voor de vrije mededinging in den arbeid de baan opende.

Maar in hoogeren zin beduidt deze lofspraak veel meer. En in dezen zin heeft hij ze verdiend, omdat hij den arbeid heeft geopenbaard als den fundamentelen hoeksteen der maatschappij, en vrijheid van den arbeid als de eenige duurzame bron van bijzondere en algemeene welvaart.

Om de meening dezer woorden te verklaren, moet ik mij eene kleine afwijking van de gewone leer der Economische school veroorloven. De leerboeken der staathuishoudkunde worden schier alle geopend met de definitie: „de staathuishoudkunde is de wetenschap die leert, hoe de rijkdommen voortgebragt en verbruikt worden." En op deze definitie volgt dan spoedig de aanwijzing van het doel der staathuishoudkunde: „het doel der staathuishoudkunde is, het geluk der menschen te bevorderen." Ik kan noch met deze definitie der staathuishoudkunde, noch met deze omschrijving van haar doel volkomen vrede hebben. Ware die definitie van de wetenschap, die ik liefheb, juist, ik zou haar niet durven verdedigen tegen het verwijt, haar wel eens gedaan, van geesteloos materialismus en afschrikkende dorheid. Maar dán vooral zou het mij onmogelijk vallen het verband te ontdekken, dat er tusschen haren werkkring en haar doel zou moeten bestaan! Immers, welk verband is er tusschen rijkdom en geluk? Hoe kan het ooit mogelijk zijn, het geluk naar de regelen eener wetenschap af te meten, of afhankelijk te maken van de min of meer getrouwe toepassing eener theorie?

Maar terwijl ik aan onze wetenschap niet den onnakomelijken eisch doe, van vaste regelen te stellen tot oplossing van het vraagstuk, dat ieder mensch slechts met zijn geweten kan uitmaken, heb ik toch hoogere eischen aan haar, dan dat zij alleen onderzoeke, hoe de rijkdommen voortgebragt en verteerd worden. Ik heb haar lief, omdat zij mij is de wetenschap van het maatschappelijke leven, die leert, hoe, onder de wetten door den algoeden Schepper in de natuur gelegd, de bijzondere vermogens van alle menschen zamenwerken tot de bevordering van het stoffelijk welzijn en van de zedelijke verheffing van iederen mensch en van de geheele menschheid; omdat het doel van haar streven is, den strijd tusschen zelfzucht en liefde tot den naaste op te lossen in ééne schoone harmonie — *vrijheid!*

Indien ik moest vreezen, M. H., dat deze woorden u vreemd in de ooren zouden klinken, en dat gij niet reeds zelven zoudt hebben opgemerkt, hoe dit denkbeeld het geheele historische overzigt van de ontwikkeling der maatschappij, waarbij gij mij zoo welwillend gevolgd zijt,

beheerschte; indien ik nog uitdrukkelijk moest verklaren, dat dit overzigt ten doel had aan te wijzen, hoe de *vooruitgang* in de geschiedenis bestaat in de zege na zege van het beginsel van vrijheid, en hoe de strijd om vrijheid van den arbeid, waartoe Adam Smith het sein heeft gegeven, slechts de voortzetting is van den reeds beslisten kamp om persoonlijke, gewetens- en burgerlijke vrijheid, — ik zou tot dezen oogenblik te vergeefs gesproken hebben. Maar gij hebt regt op eene nadere verklaring mijner meening.

De Schepper heeft den mensch in oneindige reeks behoeften ingeschapen, en in de natuur rondom hem in overvloedige mate de middelen gelegd, om die behoeften te vervullen, en hem zelven de vermogens geschonken, om de gaven der natuur daarvoor toe te bereiden. Die wissel-werking van behoefte en vervulling is met één woord — de *zelfzucht*. Aldus is zelfzucht de natuurlijke en weldadige drijfveer van het leven des menschen in deze wereld. Zij is de voorwaarde van zijn duurzaam bestaan, de krachtigste prikkel ter inspanning, de bron van zijn geluk, het middel tot tot zijne ontwikkeling. Maar nevens dit beginsel des menschelijken levens staat daartegen in evenwigt een tweede: de volstrekte behoefte aan wederkeerige hulp. Had ieder mensch aan zich zelven genoeg, hij zou een engel of een dier zijn. Op de zamenwerking nu van deze twee beginselen berust het geheele maatschappelijke leven, dat geenen anderen band kan hebben, dan onderlinge zamenwerking tot voldoening aan aller behoeften. En deze is dan de niet genoeg te prijzen wet der menschelijke zamenleving, niet door menschen uitgevonden, maar door God zelven verordend, dat elk, terwijl hij ten behoeve van anderen werkt, tevens in de vervulling van zijne behoeften werkzaam is, of, omgekeerd en duidelijker, dat elk, terwijl hij om eigen voordeels wille arbeidt, in het belang van allen arbeidt; dat ieder dus door de behartiging van zijn eigen belang zelve gedreven wordt, om den ander met de bijzondere vermogens, die hem gegeven zijn, te hulpe te wezen. En de erkentenis van deze wet leidt tot de gevolgtrekking, dat de onbelemmerde ontwikkeling van ieders eigenaardige vermogens voordeelig is niet alleen voor hem zelven, maar voor het algemeen tevens, — dat is, tot het beginsel van vrijheid!

En nu moet ik u nog eens verzoeken, u het bewegelijke tafereel voor

den geest terug te brengen, dat straks voor onze oogen is voorbijgegaan. Wat is die geschiedenis anders dan de strijd dezer wet der natuur tegen hare miskenning? Want het is maar al te waar, dat, gelijk iedere prikkel ten goede, in den mensch gelegd, tot eene ondeugd kan overslaan, dus ook deze; zoo zelfs, dat de woorden *zelfzucht* en *eigenbelang* in het gemeene spraakgebruik naauwelijks anders gehoord worden dan om *ondeugden* te kennen te geven. Uit deze miskenning nu zijn voortgesproten de begeerlijkheid, de hebzucht, het geweld, de dwingelandij, de verdrukking. En wat zien wij nu gebeuren? Dat geene miskenning op den duur bestand is tegen de waarheid, geene verdrukking bestaan kan tegen de vrijheid: dat iedere hare eigene straf medevoert. Het stelsel van maatschappelijken oorlog en onderlinge berooving der oude volken deed de oude maatschappij te gronde gaan. De slavernij wordt overal (ook in de nieuwe wereld!) een verterende kanker, en verlaagt den meester dieper dan den slaaf. De hoogmoed van vorsten en edelen brengt hen ten val, omdat hij juist de oorzaak is van de opkomst der gemeenten. Zoodra de geestelijkheid het toppunt van magt en rijkdom heeft bereikt, verliest zij alle zedelijke kracht. Het koloniale stelsel verteert de beste levenssappen der volken; de handelsoorlogen overstelpen de staten met schulden, waaronder nog late nageslachten gebukt gaan; de monopoliën eindigen in bankroeten; het gildenwezen dooft allen lust en kracht tot den arbeid uit. En waardoor is het, dat de vrijheid voortdurend zege op zege behaalt over de verdrukking? Is het omdat de zwakken sterker geworden zijn dan de magtigen? Dan zeker ware slechts eene verplaatsing, eene verwisseling van personen de vrucht van de zege geweest; de onderdrukte ware op zijne beurt verdrukker geworden; en het menschdom had eeuwig in denzelfden jarmmervollen kring omgeloopen. Ziet slechts, in de Oudheid was dit het geval, en daarom is dát geslacht, als door eenen tweeden zondvloed, van de aarde weggevaagd. Maar de vrijheid zegepraalde, en schonk telkens hare zegeningen aan overwinnaren en overwonnenen tegelijk, omdat de waarheid aan hare zijde stond, omdat de wetenschap telken reize eenen stap voorwaarts deed; de wetenschap, uit bittere ervaring geboren, eerst door enkelen gegist, door eenigen geopenbaard, door lateren verkondigd, door velen daarna verspreid, eindelijk door allen aangenomen

en in de ziel geprent, — de wetenschap, dat de vrijheid van allen in het belang van allen is. Zoo zien wij onder haar schild oprijzen de vrijheid van geweten, die den zedelijken mensch verheft; de vrijheid van denken en zijne gedachten te uiten, die verlichting en beschaving doet stralen; de vrijheid des persoons, die den mensch voor de zamenleving vormt, de vrijheid des burgers, die aan allen stem geeft, waar het aller belang geldt; de vrijheid van den arbeid, die ieder het regt verzekert om zijne vermogens naar zijnen aanleg in het belang van allen te gebruiken.

En zoo zien we, o schoone triomf! de wetenschap hand aan hand gaan met de godsdienst der liefde. „Hier treedt" (het zijn de woorden van eenen jeugdigen geleerde, die nog voor weinig tijds onder de kweekelingen dezer Hoogeschool geteld werd, woorden, die ik gaarne tot de mijne maak) „hier treedt eene wetenschap op, die zich enkel tot aardsche goederen „bepaalt, en haar grootste les is dezelfde, als die der Godsdienst: bemin „uwe naasten! Dus komt bij de drangreden van pligt nog die van het „eigenbelang, en dan zullen toch die twee lessen, die om verschillende „redenen denzelfden weg aanprijzen, wel eene vaste overtuiging geven en „de bewandeling van dat regte pad gemakkelijk maken!"

En is dan nu de strijd volstreden? — Wie is er onder ons, M. H., die zich het droombeeld kan scheppen van een volstreden strijd hier op aarde? van een nieuw paradijs, waarin het zal zijn gelijk de dichter zingt: „De wolf zal met het schaap verkeeren"? — Neen, eer zal het gedierte des velds zijnen aard verloochenen, eer de verordening, den mensch gesteld, dat zijn leven op aarde een strijd is, zal worden opgeheven.

Echter zijn er geweest, die, in zoete dweeperijen verzonken, zich zulk eenen volmaakten gelukstaat gedacht en geschilderd hebben; er zijn er geweest, die hebben gewaand zulk eene heerlijke toekomst door húnne kracht en húnnen wil te kunnen verwezenlijken. Ongelukkigen, die zich om de wille hunner idealen armoede, smaad, vervolging, kluisters en den marteldood getroost hebben; die over de lijdende menschheid, die ze wilden opbeuren, slechts teleurstelling of, helaas! nameloozen jammer en ellende hebben uitgestort. — Ook hunne fout was miskenning der natuur-

10

lijke wet van het maatschappelijke leven. Zij namen de drijfveer van het eigenbelang uit het raderwerk der zamenleving weg, en schiepen zich aldus eene onbestaanbare maatschappij van ondenkbare wezens. Zij mogen aanspraak hebben op ons beklag, ja op onze bewondering, nimmer op onze sympathie; en wat ook hun lot zij geweest, zij mogen zich niet beklagen, dat zij niet begrepen zijn. Het was hunne eigene schuld, omdat zij zich buiten de menschheid stelden.

Zal ik met u de lange lijst dezer hervormers doorloopen, waarop de schitterendste namen voorkomen? Waartoe zou het dienen? Waartoe zou het nut zijn, de *Utopia* van Thomas Morus, of de *Civitas Solis* van Campanella, of de *Oceana* van Harrington te vergelijken met het *Nouveau Christianisme* van Saint-Simon, met de *Théorie des quatre mouvemens* van Fourier, of met de *Voyage en Icarie* van Cabet? Of waartoe een paralel getrokken tusschen de Lollarden der 14de of de Wederdoopers der 16de eeuw met hunne gruwelen, en het Communismus onzer dagen met zijne bloedige woelingen? Één hoofdtrek, merkwaardig genoeg, kenteekent ze alle, zoowel díe schuldelooze spelingen des vernufts als déze uitbarstingen des hoogmoedigen waans, namelijk deze: dat zij alle, om den volmaakten gelukstaat der menschen te scheppen, beginnen met den mensch alle vrijheid, alle zelfstandigheid, alle persoonlijkheid te ontzeggen. Dit is genoeg om het vonnis over hen uit te spreken.

Neen, indien wij wilden vergelijken, ik zou wenschen u op een ander standpunt van beschouwing te plaatsen. Ik zou u willen doen opmerken, hoe de Communisten van Watt Tyler in 1381 de steden en burgten te vuur en te zwaard verwoestten, omdat zij naar wraak hijgden over hunne verbrande woningen, hunne vernielde oogsten, hunne geschondene vrouwen en dochteren, hunne mishandelde en vermoorde zonen, en hoe de Communisten van 1848 de wereld in beroering bragten, omdat de arbeider geen arbeid genoeg en geen loon genoeg voor zijnen arbeid heeft, en in eene politieke omkeering het middel dacht te vinden tot verbetering van zijn bestaan. En dan zou ik u tegelijk willen wijzen op het verschil tusschen toen en nu voor alle rangen der maatschappij, in trap van welvaart, levensgenot en ontwikkeling. Hoe de eenvoudige burgerman thans beter gevoed, gekleed en gehuisvest is, dan voorheen de hoogmoedigste edelman. Hoe

de gemeenschap van buurt tot buurt, van stad tot stad, van land tot land voor allen openstaat en elken dag gemakkelijker wordt. Hoe nu niet meer schier om het andere jaar hongersnood of pest de bevolking vertient, en hoe aanzienlijk de gemiddelde duur van 's menschen leven is toegenomen. Hoe thans de kinderen der armsten beter onderwijs ontvangen dan vroeger de zonen des adels. Hoe eenen iegelijk veiligheid des persoons en zekerheid van eigendom gewaarborgd is, en den geringsten der geringen gelijk regt wordt toebedeeld met den koning. En dan mag ik roemen: dit is het werk onzer wetenschap, die langzaam, maar gestadig voortgaat en met iedere schrede meerderen zegen verspreidt.

En is dan nu de strijd volstreden? — komt ons onwillekeurig nog eens op de lippen. Wie zou het durven beweren, die het oog slaat op de maatschappij gelijk zij is? Wie niet erkennen, dat die gedurige herhalingen der ijdele poging, om uit eene volslagene omkeering eenen geheel nieuwen maatschappelijken toestand te scheppen, eene ernstige waarschuwing bevatten? En in waarheid! veel moge er gewonnen zijn, hoe menig vraagstuk is nog onopgelost gebleven? Wat is nog heden ten dage die vrijheid van den arbeid, die het onmisbaar complement is van elke andere? Hoe wankel zijn nog zelfs hare eerste grondslagen gevestigd! Hoe weinig ingang hebben nog hare eerste beginselen gevonden! Op hoevele beletselen stuit zij nog bij elke schrede ter toepassing!

Het is waar, en ik mag het niet voorbijzien, en ik wil het met een enkel woord uitspreken, elke vrijheid heeft hare natuurlijke grenzen, ook deze. Híer is de grens van den pligt. De vrijheid van den arbeid sluit niet in de vrijheid om *niet* te arbeiden en op kosten van anderen te leven. Dáar de grens des wederkeerigen regts. De vrijheid om zijne vermogens te gebruiken, geeft niet het regt om zijnen naaste door overmagt of slimheid te berooven. Dáar de grens der maatschappelijke orde en van het staatsverband: belasting, persoonlijke dienst, gehoorzaamheid aan de wet. Ik ga eenen stap verder: ik erken, dat het somwijlen goed kan zijn de vrijheid aan bijzondere beperkingen te onderwerpen. Ik behoef hier slechts te herinneren aan Colbert, wiens reglementen op de industrie (in onzen

tijd onduldbaar) volkomen pasten aan de behoeften van den zijnen, en die daarom Frankrijks weldoener is geworden, omdat hij zijnen tijd begreep.

Maar nu is de taak der wetenschap van het maatschappelijke leven aan de eene zijde, deze natuurlijke grenzen voet voor voet te verruimen en aan het beginsel van vrijheid meer en meer zijne onbelemmerde werking te verzekeren; aan den anderen kant, in elken gegeven toestand den juisten maatstaf aan te wijzen, om die grenzen naar eisch af te palen. En hier is het, dat zij nog voortdurend op de meeste hinderpalen stuit en wel altijd zal stuiten. Der waarheid eere te geven, het licht der wetenschap als heilzaam te erkennen — wie geeft zich tegenwoordig voor zoo barbaarsch uit, dat hij dát niet doen zoude? Maar de waarheid aan te nemen, de lessen der wetenschap toe te passen, dat is eene andere zaak! Gedenkt slechts aan den eindeloozen twist over theorie en zoogenaamde praktijk. Hier komen alle gebreken en zwakheden van onze menschelijke natuur, heerschzucht, begeerlijkheid, willekeur, waanwijsheid, vooroordeel, in het spel. Daar is eene staatkunde, die, om bijzondere bedoelingen door te zetten, het oor voor de waarheid sluit — en ik heb u de (nu gevallene) Britsche scheepvaartwetten, het Continentaal-stelsel, de Duitsche National-Oeconomie genoemd. Daar is eene eenzijdigheid, die alleen op het oogenblikkelijk belang let — en gij denkt aan de fiscaliteit der meeste belasting-stelsels. Daar is eene bekrompenheid, die blind is voor de gedurige wisseling der dingen, waardoor het verouderde wegsterft, om plaats te maken voor het betere; daar is eene vooringenomenheid, die den eenen arbeid boven den anderen wil bevoordeelen; daar is eene eigenzinnigheid, die waant alles beter te weten en beter te kunnen — en gij hebt onze beschermende tarieven, onze monopoliën, onze reglementaire verordeningen voor oogen.

Ziedaar dan nog strijds genoeg. Ja, het zou bijkans kunnen voorkomen, dat deze strijd hopeloos moet zijn. Maar moed gehouden! Moeten wij ook dikwerf ondervinden, dat de leeringen der wetenschap versmaad worden, ééne troostrijke gedachte bezielt ons bij hare beoefening, en verzekert ons, dat wij niet vruchteloos werken. Dit is de doorgaande trek der geschiedenis, dat iedere uitbreiding van het beginsel van vrijheid gevoerd

heeft tot helderder kennis dier vrijheid. Zoo werkt vrijheid kennis en kennis weder vrijheid. Zoo voert de wetenschap den mensch omhoog in zijnen maatschappelijken toestand, maar tegelijk in zijne zedelijke ontwikkeling, om hem slechts te meer vatbaar te maken voor hare waarheid, dat zijn zekerste belang is, het belang van anderen te behartigen. Zoo is ZIJ hem de krachtigste aansporing, om de gaven, die in hem gelegd zijn, niet ten kwade, maar ten goede te gebruiken. — En zij dán ook deze strijd eindeloos! Zij het dan ook buiten het bereik der wetenschap, om ooit eenen mensch volmaakt of volmaakt gelukkig te maken! Zij dan zij zelve de eerste om te waarschuwen tegen elke poging tot verwezenlijking van idealen, die op verscheuring van de natuurlijke banden der zamenleving moet uitloopen, — onweerstaanbaar dringt zij voort, met bedachtzaamheid, maar met vastheid, hier eene nieuwe waarheid ontdekkende, daar een oud vooroordeel afbrekende, en iedere schrede, die ze doet, is een weldaad voor de menschheid.

Gelukkig, wien het te beurt mag vallen, haar eene schrede verder te brengen! Gelukkig ook, wien *hare* beoefening de bestemming zijns levens, het doel van al zijn denken en arbeiden is! Van nu voortaan zal het mijne bestemming zijn. Ik verbind mij op dezen plegtigen oogenblik, aan die taak al mijne krachten, al mijn willen te zullen wijden. Ik verklaar hier openlijk, dat ik dat wil. Daartoe schenke mij de Almagtige God Zijnen zegen, zonder welken alle arbeid van menschen ijdel is. Amen!

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL! Moeijelijk valt het mij, woorden te vinden, om U den dank te betuigen, die mij den boezem vervult. Gij hebt mij den werkkring aangewezen, die de lust mijns levens is, en het mij ten *pligt* gesteld, die wetenschap te beoefenen, tot welke ik mij reeds lang en zoo sterk — haast in strijd met vroegere pligten — voelde aangetrokken. Ge hebt mij verbonden aan deze doorluchtige Hoogeschool, dit brandpunt van kennis, om er mij zelven te beter te kunnen oefenen, terwijl ik anderen voorbereide. Ge

hebt mij niet onwaardig geoordeeld de schoonste en verhevenste betrekking, zulk eene, waarop niemand, zelfs in stilte en voor zich, hoop zou durven koesteren. Mag ik niet trotsch zijn op de hooge onderscheiding, die mij daarin van mannen als gij te beurt valt? Zou ik U niet dankbaar zijn voor eene levensbestemming, die mijn geluk is? — Woorden vervliegen snel. Eene lange reeks van welgerangschikte betuigingen zou U evenmin welkom zijn, als zij mij van de lippen wil. Maar wilt deze verzekering aannemen, als de uitdrukking mijner erkentelijkheid tevens. Ik beloof U, dat al mijn trachten zal zijn, uwe verwachting niet te leur te stellen. En als eenmaal de loopbaan zal zijn voleindigd, die mij heden wordt opengesteld, wat oordeel men dan ook over mijnen arbeid en de vruchten van mijnen arbeid zal vellen, deze lofspraak zal mij toekomen: Hij heeft als eerlijk man getracht zijnen pligt te volbrengen.

Hooggeleerde Heeren, waarde Ambtgenooten! Gij zult mij gelooven, wanneer ik zeg, met schroom U aldus te begroeten. Naauwelijks acht jaren is het geleden, dat ik als dankbaar leerling van U afscheid nam. Weinigen zijn er onder U, die mij niet in leeftijd en ervaring verre vooruit zijn; velen tel ik onder U tot wie ik, heden niet minder dan toen, met diepen eerbied opzie. En ik zal nu onder U verkeeren als gelijke onder zijne gelijken! Ik zal met U werkzaam zijn in éénen kring! Maakt mij, bidde ik U, mijne plaats in uw midden gemakkelijk en aangenaam. Wilt mij den afstand doen vergeten, die U van mij scheidt. — Maar wat vraag ik nog? De welwillendheid, waarmede gij mij reeds zijt te gemoet gekomen, is mij een waarborg, dat gij mij uwe vriendschap wilt schenken. — Gij, Hooggeleerde de Wal, hebt mij reeds dadelijk door zoo veel heuschheid aan U verpligt, dat ik mij nu reeds overtuigd houde, dat wij voor elkander niet alleen trouwe helpers in den arbeid, maar ook trouwe vrienden zullen zijn. Diezelfde hulp en gelijke vriendschap durf ik van U verwachten, Hooggeleerde van Assen en Cock en van U eerwaardige grijsaard, Hooggel. Tydeman, wanneer ik herdenk de toegenegenheid, waarmede ge mij vroeger begunstigd hebt. Zoo zij dan onze gemeenschappelijke arbeid vruchtbaar voor den bloei van deze onze Universiteit. Waarin ook mijne minderheid tegenover U zal blijken,

in den wedijver, om daarnaar te jagen, voel ik de kracht in mij om U op zijde te streven!

Lieve Vader, wiens tegenwoordigheid mij dezen feestdag zoo onuitsprekelijk gelukkig maakt, ook tot U wil ik een woord rigten. Gij hebt mij opgevoed in de vreeze des Heeren. Alle zorgen, alle inspanning, alle opoffering hebt gij gering geacht om uwen zoon tot een nuttig lid der maatschappij te vormen. Gij hebt niet opgehouden mij met raad en hulp en waarschuwing en aansporing ter zijde te staan. Mijne vreugde en mijnen kommer hebt gij gedeeld, en getrouw den strijd des levens met mij gestreden. Dagelijks heb ik U daarvoor in mijn hart gedankt; menigmalen heb ik het in oogenblikken van vertrouwelijke ontboezeming uitgesproken. Nu is het mij behoefte en zaligheid, in het openbaar te erkennen: wat ik ben, ben ik door uwe liefde. Daar dringt zich voor mijne oogen de dag, waarop ik voor het eerst het ouderlijke huis verliet, om aan deze zelfde plaats kennis te vergaderen. Uw laatste woord was, terwijl tranen U langs de wangen vloeiden: „God zegene u, mijn zoon!" Zie, uwe bede is verhoord. De goede God heeft mij overvloedig gezegend, maar het meest in U. Moge dit uur U eenige vergoeding geven voor hetgeen gij mij gedaan hebt. Gij, wees mij nabij gelijk ge mij tot heden nabij waart. Meer dan ooit gevoel ik behoefte aan uwen steun, opdat ik niet onwaardig bevonden worde de heerlijke roeping die mij is toebedeeld!

Edele Jongelingen, Kweekelingen der Leidsche Hoogeschool! Het harte slaat mij hoog, nu ik tot U spreke. Tot Uwe vorming mede te werken, — welk eene roeping! maar ook welk eene verantwoordelijkheid. Gij bereidt U voor, om eenmaal de edelste betrekkingen in de maatschappij, welligt de hoogste waardigheden in den staat te bekleeden: en ik zal U daarbij te hulpe zijn en voorlichten. In U ligt de toekomst des vaderlands. O, dat noch gij noch ik dit immer vergeten. Laat U deze gedachte onophoudelijk een prikkel zijn, om met ernstigen wil te arbeiden aan uwe eigene ontwikkeling, bedenkende, dat in den schoonen bloeitijd des levens de vrucht zich zetten moet. Wat mij betreft, ook aan U, neen, aan U het meest heb ik in deze ure mijn willen en mijn werken gewijd.

Wel is het mij bewust, dat ik niet voor U zijn kan, wat de groote man voor U was, aan wiens lippen gij hingt, en dien gij verloren hebt, omdat zijne uitstekende bekwaamheden hem riepen, om zich in nog moeijelijker werkkring aan het heil des vaderlands toe te wijden. Wel belijde ik: hoe meer de gedachte mij fier maakt, dat ik geroepen ben, en mede door Hém geroepen, om zijne plaats in uw midden te vervullen, te meer ook drukt mij de vrees, hoe het mij gelukken zal, Hem te vervangen. Maar heb ik er geene aanspraak op, dat ik tot U spreke met de woorden des gezaghebbenden meesters, dezen wensch (die trouwens reeds natuurlijk is aan mijnen leeftijd, schier aan den uwen gelijk) mag ik koesteren en uiten, dat ik, als een vriend met zijne vrienden, met U zal verkeeren. Mag ik niet de hoop voeden, dat het mij gelukken zal, eene school te vormen gelijk hij deed, ik wil toch streven eenen vriendenkring om mij heen te vergaderen, die uit welwillendheid gehoor geeft, waar gezag niet tot luisteren verpligt. Zoo zullen wij dan te zamen arbeiden: te zamen en met gelijke schreden voorwaarts streven, op dezelfde baan ons allen geopend: ontwikkeling van ons zelven; bevordering der wetenschap; vermeerdering van den roem dezer Akademie, en van den bloei des lieven Vaderlands!

IK HEB GEZEGD.

SERIES LECTIONUM

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI 1850.

FACULTAS JURIDICA.

J. de Wal explicabit Encyclopaediam et Methodologiam Juris, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . horâ XII.

Historiam Juris Romani enarrabit, iisdem diebus . . . . . . I.

Origines ac Progressus Juris apud Gentes Germanicas, inprimis Juris Patrii Historiam illustrabit, iisdem diebus . VIII.

Jus Mercatorium exponet, die Jovis . . . . XII.

et die Veneris . . . . XI et XII.

H. G. Tydeman Emeritatum nactus et cessans a praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.

C. J. van Assen interpretabitur libros Digestorum diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . IX.

Institutiones Juris Civilis Romani, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . X.

Gaji Commentarios Institutionum, cum selectis Ciceronis Orationum locis, ad jus civile Romanum pertinentibus, diebus Jovis et Veneris . . . . XI.

Jus Civile Hodiernum, diebus Lunae, Martis et Mercurii . XI.

Ordinem judiciorum et rem judiciariam privatam, die Jovis IX—XI.

et die Veneris cum exercitationibus forensibus . . . . . X.

H. Cock tradet Jus Publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . IX.

Jus Criminale, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . X.

et die Jovis . . . . XI.

Jus Naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . . horâ XI.
Ordinem Judiciorum Criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.

S. VISSERING Statisticam patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . I.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus . . . . . . II.
Oeconomiam politicam, die Jovis . . . . I et II.
et die Veneris . . . . I.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.
Cum Theologiae studiosis provectioribus de variis rebus gravioris argumenti familiariter colloquetur, die Veneris . VI sqq.

N. C. KIST Historiam Ecclesiasticam docebit inprimis antiquam, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet historicam et theoreticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . XI.
Doctrinae et Dogmatum Christianorum Historiam tradet, diebus Jovis et Veneris . . . . XII.
Historiae Ecclesiasticae Veteris monumenta exponet, die Martis XI.
Exercitia disputandi moderabitur, die Saturni . . . . II.
Orationibus Sacris praeërit, die Martis . . . . II.

J. F. VAN OORDT, J. G. FIL., Theologiam Christianam theoreticam fractabit, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . IX.
Euangelii Johannis quinque ultima capita et primam Ejusdem Epistolam, diebus Lunae et Mercurii . . . . X.
Encyclopaediam Theologicam exponet, diebus Martis et Jovis X.
Institutionem Oratoris tradet, die Mercurii . . . . I.
et Veneris . . . . X.

J. H. SCHOLTEN Dicta et Sermones Jesu Christi in Euangelio JOHANNIS interpretabitur, diebus Martis et Jovis . . . . XI.
et die Mercurii . . . . I.

Theologiae naturalis sive philosophiae de Deo historiam enarrabit, diebus Jovis et Veneris . . . . horâ I.
Verba characteristica et locutiones, quibus religionis Christianae indoles exprimitur, explicabit dieb. Lunae et Martis I.
Orationibus Sacris praeërit, die Mercurii . . , ... II.
Publice disputandi exercitationibus praeërunt alternis hebdomadibus, die Saturni horâ I, alternatim J. F. van Oordt, J. G. Fil. et J. H. Scholten.

***Vacanti quartae in Theologica Facultate cathedrae ubi prospectum erit, ad valvas Academiae indicabitur, cuinam professio sit delata et quas novus Professor scholas habiturus sit.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. Reinwardt Civium academicorum studia, quantum aetas et vires sinent, juvare paratus est.

J. van der Hoeven Zoologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . XI.
Anatomen comparatam tradet, diebus Martis et Jovis . . . I.
Vernaculo sermone et publice primas lineas Zoologiae exponet, die Mercurii . . . . II.
Mineralogiae et Geologiae elementa si qui sint, qui audire cupiant, docere paratus est.

A. H. van der Boon Mesch Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . . . IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit iisdem diebus XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii . . . . XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Jovis . . . . XII.
Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris horâ vespertinâ . . . . V—VIII.

G. J. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Jovis . . . . horâ X.
et die Veneris . . . . IX et X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam, hujusque usum, docebit, diebus Jovis et Veneris . . . . VIII.
Lectiones de Calculo Differentiali et Integrali continuare et Mechanices analyticae principia exponere velit; dies autem et horas postea indicabit.
Scholas praedagogicas explicabit, die Lunae . . . . XI.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . IX.
Astronomiam practicam, iisdem diebus . . . . X.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet diebus Lunae et Mercurii, horâ vespertinâ . . . . V.
Post ferias paschales autem hora quadam matutina, auditoribus commoda.
Theoriam motus corporum coelestium et disquisitiones selectas, de perturbationibus, quas motus corporum coelestium patiuntur, aptis horis commentabitur.
Singulos suos auditores, ad coelum, tubi optici ope, perlustrandum, aptis temporibus evocabit.
Arithmeticam universalem sive Algebram tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . II.

G. H. DE VRIESE Phytographiae fundamenta tradet antumnali tempore, singulis diebus . . . . I.
Plantarum indigenarum et medica virtute praeditarum historiam illustrabit verno et aestivo tempore, diebus iisdem VII.
Physiologiam plantaram exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.
Selectas demonstrabit familias naturales, iisdem diebus . . II.
Excursionibus botanicis praeërit die Saturni, apta tempestate.
Historiam plantarum medica virtute praeditarum et pharmacognosin regni vegetabilis et animalis duce Pharmacopoea Neerlandica futuris pharmaceutis tradet horis commodis.

P. L. Rijke, Prof. extraord., Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . . . horâ XII.
Physicam Mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris . VIII.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

M. Siegenbeek propter aetatem septuagenariam rude donatus, quantum per vires licebit, studiosae juventuti prodesse conabitur.

J. Bake explicabit Ciceronis Orationes, de Provinc. Consul., in Pisonem, et Milonianam, diebus Lunae, Martis et Mercurii IX.
Rerum Atticarum capita selecta de reditibus et expensis publicis, tractabit diebus Lunae et Mercurii . . . . I.
Scholas Paedagogicas moderabuntur J. Bake et C. G. Cobet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . II.

J. M. Schrant Praecepta styli Neêrlandi seu Eloquentiae, nec non Oratoriae artis externae, tradet diebus Jovis, Veneris . . II.
et die Saturni . . . . X.
Historiam Patriae enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii II.
Vondelii tragoediam *Gysbrecht van Amstel* interpretabitur die Saturni . . . . XI—I.
Eloquentiae historiam criticam enarrabit, horis auditoribus commodis.
Antiquitates Germanicas explicabit, horis postea iudicandis.

A. Rutgers Jeremiae Vaticinia inde a Cap. XXX et Psalmos selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis . . . . IX.
et die Mercurii . . . . VIII.
Secundum Samuelis Librum cursoria lectione tractare perget die Martis . . . . I.
et die Jovis . . . . XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.
Grammaticam Sanskritam docebit et Anthologiam Sanskritam a Cl. Lasseno editam, explicabit, die Lunae . . . . . . I—III.
Cálidasi Sacuntalam et Hitopadesam explicabit, die Veneris I—III.

T. G. J. Juynboll Sermonis Hebraei elementa tradet, tum Grammaticâ explicandâ, tum analyticis exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . horâ VIII.
et die Jovis . . . . I.
Literarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. Roorda, Winero, Uhlemanno), diebus Jovis, Veneris et Saturni . . . . VIII.
Cum provectioribus Librum legere perget Arabicum de expugnatione Memphidis et Alexandriae, ab Hamakero editum, die Martis . . . . II.
Chrestomathiam Arabicam Kosegartenii, die Veneris . . . X.
Et Hamāsae Carmina cum Tibrīzii Commentario, die Veneris . . . . XII—I.
Coranum, additâ lectione Commentarii Baidhawiani, die Jovis V—VII.
Chrestomathiam Syriacam Kirschii a Cl. Bernsteinio iterum editam et Carmina Ephraemi selecta ex Chrest. A. Hahnii et F. L. Siefferti, die Mercurii . . . . II.

J. H. Stuffken Logicam tradet, diebus Jovis et Saturni . . . . IX.
et die Veneris . . . . XI.
Metaphysicam docebit, die Lunae . . . . I.
et die Martis . . . . II.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Jovis . II.
Paedagogicam exponet diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. Cobet interpretabitur Herodotum et locos selectos ex optimo quoque scriptore Attico diebus Lunae, Martis et Mercurii . . X.
Antiquitates Romanas tradet iisdem diebus . . . . XII.
Elementa Artis Metricae docebit, diebus Jovis et Veneris . I.
Initia Palaeographiae Graecae provectioribus explicabit, diebus Lunae et Mercurii . . . . I—III.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Jovis . . . . XI.

R. P. A. Dozy, Prof. Extraord., Historiam Guelforum et Gibellinorum enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XI.
Locos historicos difficiliores et varia historiae literariae capita tractabit diebus Jovis et Veneris . . . . XII.

FACULTAS MEDICA.

M. J. MACQUELYN quantum rerum suarum ratio patietur, juventutis Academicae commodis inservire paratus est.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris	horâ I.
Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico, quotidie	XI.
Historiam Medicinae tradet, diebus Martis et Jovis	I.
G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Jovis	XII.
et die Saturni	IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris	XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris	X.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Jovis	X.
Praxin medicam, ad lectulos aegrotantium, moderabitur, diebus singulis	IX.
F. W. KRIEGER Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris	VIII.
Exercitationibus Clinicis, in Nosocomio Academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Jovis et Saturni . . .	XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris	XII—III.
Operationes Chirurgicas, tum etiam Vincturarum et Fasciarum doctrinam demonstrabit, tempore opportuno, singulis diebus Saturni	X—XII.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, horis dein indicandis.	
Medicinam Forensem, die Lunae et Jovis	I.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. Extraord., Theoriam Artis Obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni	VIII.
Operationibus obstetriciis tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeërit die Mercurii	I.

Gynaecologiae et gynaecopathologiae capita selecta tradet, horis auditoribus commodis.

Praxin Obstetriciam in Nosocomio Academico, quoties necesse erit, moderabitur.

H. HALBERTSMA, JUST. FIL., Prof. Extraord., Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . horâ X.

Physiologiam observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus . . . . IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore . . XI—III.

F. W. KRIEGER et H. HALBERTSMA disputandi exercitiis publicis praeërunt die Jovis . . . . III.

P. O. VAN DER CHIJS, tituto Prof. Extraord. ornatus, Numismaticam generalem tradet diebus Lunae et Jovis . . . . I.

C. A. X. G. F. SICHERER, Litterarum Germanicarum Lector, KLOPSTOCKII Odas interpretabitur, diebus et horis, auditoribus commodis.

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE 31 DECEMBRIS 1850.

E FACULTATE JURIDICA.	E FACULTATE THEOLOGICA.	E FACULTATE DISC. MATH. ET PHYS.	E FACULTATE PHIL. THEOR. ET LITT. HUM.	E FACULTATE MEDICA.	CUNCTUS NUMERUS.
177	86	14	25	55	357

Praeterea in album academicum nomina studiosorum in diversis Athenaeis studiis operam navantium relata sunt, eo tantum consilio, ut hic examinentur et Doctores creari possint, quorum:

in	Facultate	Juridica	37.
〃	〃	Theologica	24.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	1.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum.	14.
〃	〃	Medica	23.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

A DIE 9 M. FEBRUARII 1850 AD DIEM 8 M. FEBRUARII 1851.

IN FACULTATE JURIDICA.

d. 26 Febr. LUDOVICUS CASPARUS DU RIEU, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 1 Mart. FLORENTIUS DANIEL FRANCISCUS DE MEY VAN ALKEMADE, Roterodamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 16 Mart. HERMANNUS AGATHO DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *de privilegiis jure Neerlandico creditoribus nonnullis in universas res debitoris competentibus*, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 3 Maji. ERNESTUS SCHADE VAN WESTRUM, Schiedamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

PETRUS HENRICUS JACOBUS VAN DEN SANTHEUVEL, Dordraco-Batavus, defensis Thesibus, J. U. D.

d. 4 Maji. GUILIELMUS JACOBUS ABRAHAMUS BOSCH REITZ, e pago Breukelen, publice defenso Specimine: *de Quaestione an non usu tollatur legum vis*, J. U. D. *cum laude.*

d. 11 Maji. ALEXANDER KRUSEMAN, Amstelodamensis, publice defensa Dissertatione: *de Fidejussione universali*, J. U. D. *cum laude.*

d. 29 Maji. JOHANNES JÄGER, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *de Vinculo Juris inter medicum et aegrotantem*, J. U. D. *cum laude.*

d. 31 Maji. DAVID JACOBUS CORNELIUS VAN LENNEP, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *continente Quaestiones ad legem de exigendis tributis directis latam d.* 22 *Maji* 1845, J. U. D. *cum laude.*

d. 6 Junii. PETRUS VAN BEMMELEN, Almeloënsis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 7 Junii. BERNARDUS KLESZENAAR, Haganus, defensis Thesibus, J. U. D.

d. 7 Junii. ABRAHAMUS HENRICUS VAN LIMBURG BROUWER, Deilo-Gelrus, publice defenso Specimine: *de Quaestione utrum ad heredes etiam pertineat domicilii electi vis*, J. U. D. *cum laude.*

d. 10 Junii. JOHAN MELCHIOR PRESBURG, Surinamensis, defenso Specimine: *continente Commentarium ad articulum* 134 *Codicis Civilis Neerlandici*, J. U. D. *cum laude.*

d. 21 Junii. JOANNES MARIUS GORDON, Sylva-Ducensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

JANUS VAN EEGHEN, PETRI FILIUS, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *de Juris regula, non bis in idem*, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 22 Junii. CAROLUS JOANNES FRANCISCUS MIRANDOLLE, Paramariboensis, publice defenso Specimine: *de potestate judicum nostrorum civilium inter peregrinos jus dicendi*, J. U. D. *magna cum laude.*

GUILIELMUS RAHUSEN, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *de Quaestione an creditores societatis nominatae quae foro cessit prae privatis sociorum creditoribus jus habeant in bona societatis*, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 24 Junii. REINHARDUS VAN PALLANDT, ex pago Rosendaal-Gelrus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

LUDOVICUS HOVY, Amstelodamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

GEORGIUS HERMANNUS HOFLAND, Passaroeango-Indus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 25 Junii. PAULUS FRANCISCUS HUBRECHT, Lugduno-Batavus, defenso Specimine: *de Jure Commentitio apud Romanos*, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 28 Junii. JOANNES MATTHEUS JANSEN EYKEN-SLUYTERS, Amstelodamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

PAULUS THERESIA VAN DER MAESEN DE SOMBREFF, Mosa-Trajectinus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

HENRICUS ANDREAS NEEB, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 29 Junii. GUILIELMUS TERPSTRA, Roterodamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 29 Junii. Guilielmus Fredericus Ludovicus Buschkens, ex oppido Samarang, defensis Thesibus, J. U. D.
Carolus Joannes Christianus Henricus van Nispen tot Sevenaer, Leomerico-Gelrus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 7 Sept. Henricus Allardus Helmich, Zwollensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 23 Sept. Franciscus Henricus Robertus Reinholdus Fagel, Haganus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 27 Sept. Jacobus Joannes de Reus, ex pago Ridderkerk, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 9 Oct. David Lopes de Leão Laguna, Amstelodamensis, publice defenso Specimine: *de Quaestione an obligatio praestandi alimenta parentibus caeterisque adscendentibus egenis in solidum sit et individua,* J. U. D. *cum laude.*

d. 24 Oct. Didericus Franciscus van Leeuwen, Alcmariensis, defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*

d. 26 Oct. Petrus Samuel Gerlings, Harlemensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*
Petrus Janus Josua Linckers, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 11 Nov. Leonardus Petrus van Meerwyk, ex pago Engelen, publice defensa Dissertatione: *de juribus et officiis cauporum,* J. U. D. *cum laude.*

d. 4 Dec. Reinardus Justinus Marinus de Graaff, Haganus, publice defenso Specimine: *de potestate legislatoria Collegiorum Curatorum quibus cura aggerum et aquarum mandata est,* J. U. D. *cum laude.*

d. 9 Dec. Matthias Adolphus van Roggen, Noviomagensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 20 Dec. Abrahamus Rutgerus Blom, Gorinchemensis, defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

d. 18 Jan. Carolus Vosmaer, Haganus, defensis Thesibus, J. U. D.

d. 3 Febr. Wilhelmus Joannes Jacobus Nolet, Schiedamensis, defensis Thesibus, J. U. D.

d. 7 Febr. Henricus Janus Raedt van Oldenbarnevelt, Amstelodamensis, defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

d. 22 Junii. PETRUS RUDOLPHUS ARENTIUS SALTET, Amstelodamensis, publice defensa Disputatione: *continente Annotationem ad Caput VII. Epistolae Pauli ad Romanos*, Theol. D. *cum laude*.

d. 13 Jan. JOHANNES CORNELIUS ZAALBERG, P. FIL., ex pago Nieuw-Beijerland-Hollandus, publice defenso Specimine: *continente Disquisitionis criticae in authentiam prioris Petri epistolae partem priorem*, Theol. D. *magna cum laude*.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

d. 14 Jan. ISAAC JOANNES VAN LIMBURG BROUWER, Horna-Batavus, defenso Specimine: *continente Observationes nonnullas de rotis dentatis hyperboloidicis et de rotarum dentibus helicoidalibus*, M. M. Ph. N. D. *cum laude*.

d. 6 Febr. GEORGIUS UYLENBROEK, Lugduno-Batavus, defensa Dissertatione: *de phaenomenis physicis quae in ebullientibus liquidis observantur*, M. M. Ph. N. D. *cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

d. 1 Maji. JACOBUS VAN GIGH, Haganus, publice defenso Specimine: *continente tria Capita Juvenalem ejusque scholiastas spectantia*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude*.

d. 29 Junii. JOANNES PETRUS POMPE VAN MEERDERVOORT, Brugensis, defenso Specimine: *continente Annotationes ad orationem quae Ciceronis fertur de Haruspicium responsis*, Ph. Th. M. Lit. H. D. *cum laude*.

d. 1 Julii. ERNESTUS JULIUS KIEHL, Haganus, publice defenso Specimine: *de Prometheo Aeschyli denuo edendo*, Ph. Th. M. Lit. H. D. *magna cum laude*.

d. 12 Dec. SAMUEL ADRIANUS NABER, Haganus, publice defenso Specimine: *de Fide Andocidis orationis de Mysteriis*, Ph. Th. M. Lit. H. D. *magna cum laude.*

d. 13 Jan. ABRAHAMUS DAENIUS, Emdanus, defenso Specimine: *de Insula Delo*, Ph. Th. M. Lit. H. D.

IN FACULTATE MEDICA.

d. 18 Febr. LUCAS JACOBUS EGELING, Harlemensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 5 Mart. SAMUEL SENIOR CORONEL, Mos. FIL., Amstelodamensis, defenso publice Specimine: *de Somno*, M. D.

d. 23 Mart. THEODORUS DE VEER, ex insula Curacao, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 8 April. GUILIELMUS JOANNES KNOCKERS VAN OOSTERZEE, Roterodamensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 23 April. THEODORUS DE VEER, ex insula Curacao, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 26 April. SOLKO TROMP, ex pago Woudsend, defensa Dissertatione: *de Chelidonio majori*, M. D.

d. 3 Maji. PETRUS VAN WAAS, Alcmariensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 10 Maji. PETRUS JOANNES JANSEN, Schiedamensis, defensa Dissertatione: *de Enchondromate*, M. D. *cum laude.*

d. 17 Maji. JOANNES FREDERICUS GUILIELMUS NEEB, Lugduno-Batavus, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 24 Maji. JOHANNES ADRIANUS BOOGAARD, Roterodamensis, M. D., defensis Thesibus, Ch. D.

ANTONIUS DAVID FÜHRI, Roterodamensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 25 Maji. GERARDUS HENRICUS SALTET, Amstelodamensis, publice defensa Disputatione: *de Tuberculosi glandularum lymphaticarum*, M. D., *cum laude.*

d. 8 Junii. BALDUINUS VERSELEWEL DE WITT HAMER, Goeza-Zeelandus, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 8 Junii. Henricus Kapteyn, Bodegraviensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 24 Junii. Didericus Henricus Wildschut Reynders, Hornanus, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 25 Junii. Johannes van Leeuwen, Alcmariensis, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 26 Junii. Adrianus Marinus Ballot, Roterodamensis, defenso Specimine: *continente Quaedam de febre puerperali*, M. D. *cum laude*.

d. 27 Junii. Cornelius Hagedoorn, Amstelodamensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 28 Junii. Jacobus Ewaldus Cornelius van Campen, Lugduno-Batavus, publice defensa Dissertatione: *continente duas Observationes de Spermatorrhoea*, M. D. *cum laude*.

d. 29 Junii. Adrianus Broers, ex pago Zeist-Trajectinus, M. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 25 Sept. Janus Jacobus van Son, Amstelodamensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 5 Oct. Guilielmus Henricus Yell, Londinensis, defensa Dissertatione, *continente Quaestiones practicas de arte Obstetricia*, M. D.

d. 7 Oct. Guilielmus Henricus Yell, Londinensis, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 8 Oct. Jacobus Ewaldus Cornelius van Campen, Lugduno-Batavus, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 21 Nov. Henricus Petrus van Praag, Oudewaterensis, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 4 Dec. Lucas Jacobus Egeling, Harlemensis, M. et A. O. D., defensis Thesibus, Ch. D.

d. 7 Dec. Gabriel Petrus Ryk, Amstelodamensis, publice defensa Dissertatione: *sistente Quaedam de Haemorrhagiis*, M. D. *magna cum laude*.

Hermannus Gerardus Henricus Groenewegen, Harlinga-Frisius, publice defenso Specimine: *sistente nonnullas Observationes de usu spermoediae clavi (valgo secale cornutum dicti) in arte Obstetricia*, M. D. *magna cum laude*.

d. 17 Jan. SOLKO TROMP, J. FIL., ex pago Woudsend, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

d. 28 Jan. JANUS SAMUEL THEODORUS MOQUETTE, Lugduno-Batavus, M. D., defensis Thesibus, A. O. D.

HONORIS CAUSSA.

d. 14 Oct. Theologiae Doctor creatus est plurimum venerandus ANTONIUS NIERMEYER, Verbi Divini minister in pago 's Heer Arendskerke.

ACADEMIA

RHENO-TRAJECTINA.

13

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI,

INDE A DIE XXVI M. MARTII A. 1850
USQUE AD DIEM XXVI M. MARTII A. 1851,

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

B. J. LINTELO DE GEER.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

H. J. ROYAARDS.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. J. ROYAARDS.
H. E. VINKE.

IN FACULTATE JURIDICA.

A. C. HOLTIUS.
J. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.
B. J. LINTELO DE GEER (Extraord.).
J. VAN HALL.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVER.
J. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD.
L. C. VISSCHER.
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER (Extraord.).

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN.
J. J. WOLTERBEEK (Emeritus).
J. S. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. J. LONCQ, CORN. JAN, FIL.
F. C. DONDERS (Extraord.).
L. C. VAN GOUDOEVER (Extraord.).

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
P. J. I. DE FREMERY (Extraord.).
G. J. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT (Extraord.)

LECTORES.

Antiquarum Litt. G. DORN SEIFFEN.
Linguae Germanicae J. H. HISGEN.
Linguae Anglicae J. VENNING.
Astronomiae A. S. RUEB.

B. J. LINTELO DE GEER,

ORATIO

HABITA

D. 26 M. MARTII 1851,

CUM RECTORIS MUNUS PONERET.

QUI HUIC PROVINCIAE PRAEES, VIR ILLUSTRISSIME!

ACADEMIAE RHENO-TRAJECTINAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

QUI EORUM ES AB ACTIS, VIR CONSULTISSIME!

VARIARUM DOCTRINARUM IN HAC ACADEMIA PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

MUNERUM AUT HONORUM AMPLITUDINE INSIGNES, VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM SCIENTIARUMQUE DOCTORES, VIRI DOCTISSIMI!

SACRORUM ANTISTITES, VIRI VENERABILES!

QUI VARIAS DOCTRINAS COLITIS, STUDIOSI JUVENES, COMMILITONES CONJUNCTISSIMI!

OMNES DENIQUE QUOTQUOT AD HANC SOLEMNITATEM CONFLUXERITIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Solet hoc a multis vel maxime inter officia civitatis referri, ut publicae institutionis curam suscipiat, ut non tantum prospiciat securitati, sed etiam civium animos informandos curet ad omne, quod bonum est et pulcrum et justum. Novistis, quid hac de re senserint antiqui! Nullum munus majus meliusve afferri reipublicae potest, ex Ciceronis sententia, quam si doceatur atque erudiatur juventus. Summa hinc apud Graecos institutionis cura, qua maxime civitatium salutem contineri putarunt, ut cives evaderent quam optimi, eaque discerent, quibus civitati deinde ornamento essent et praesidio. Publica erat haec omnium sollicitudo, legum hoc habebant propositum, magistratuum hoc officium.

Apud priscos Romanos secus fuit: suus cuique parens pro magistro aut cui parens non erat, maximus quisque et vetustissimus pro parente. Sufficiebat illa gravitas morumque severitas atque domesticum patris imperium ut morum conservaretur integritas nec a proavorum virtute degenerarent posteri. Jam primum suus cuique filius, ex casta parente natus, in gremio et sinu matris educabatur, juvenis deinde hac domesticâ imbutus disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a parente ad eos, qui principem in civitate locum obtinerent, ut ad eorum exempla suam sibi vitam informaret eorumque aemularetur praestantiam. At vero postea, Auditores,

> Graecia capta ferum victorem cepit et artes
> Intulit agresti Latio. Sic horridus ille
> Defluxit numerus Saturnius et grave virus
> Munditiae pepulerunt.

Tum Romam veniens Crates ille Mallotes, primus coram Romana juventute Graece disseruit fuitque illis exemplo ad imitandum. Frustra Senatus Graecos philosophos et rhetores Româ expulit, frustra Censores novum genus disciplinae sibi non placere edixerunt; frustra antiquam severitatem tueri conati sunt graviores. Graecorum artes et doctrinae juvenum animos nimis infecerant, quam ut iis placere amplius posset priscorum simplicitas. Victos victores jam aemulabantur, horum imitabantur exempla, hos sibi eligebant magistros. Frequentabant jam non tantum doctores, quorum iis copia in urbe contigerat, sed Achaiam quoque et Asiam peragrabant, ut omnem omnium artium varietatem complecterentur. Quotquot ad rempublicam accedere volentes, arte dicendi sibi laudem quaerere optarent, eam a Graecis petebant. Illis qui poësin tractare studerent, suasit Horatius:

> . . . . exemplaria Graeca
> Nocturna versate manu, versate diurna,

omnes ad ea se componebant eaque sequebantur, legebantur a multis quotidie Philosophorum scripta, investigabantur eorum placita. Non mirum profecto, tum auditoria philosophorum et rhetorum scholas in civitatibus Graecis a multis Romanis fuissé frequentatas, qui ibi solidae doctrinae principia quaerebant. Novimus quam multi confluxerint Athenas, ut in medi-

tullio Graeciae Graecam discerent elegantiam et doctrinam, abibant alii Massiliam, quae inter barbaros mores et artes patrias conservarat, Romae quoque scholae exstiterunt, ubi Grammaticorum et rhetorum praecepta audire juvenes poterant et litteras Graecas doceri.

Sic mox per totum orbem Romanum doctrinarum scholae conditae, quas omnes frequentabant aliquam sibi doctrinae laudem quaerentes. Audiebant in illis praeceptores, de sua doctrinâ agentes, exponentes primarios antiquitatis auctores, variis exercitiis eorum excolentes ingenia. Non ego harum scholarum laudes celebrabo, a quibus scio antiquorum nonnullos eloquentiae corruptionem derivasse; sed hoc tamen, quaeso, mihi concedatis, per has scholas deinde antiquitatis cognitionem servatam fuisse et propagatam per provincias, hisque deberi, si non plane interierit apud posteros priorum aemulatio, illas denique perfugium litterarum fuisse et seminarium, cum ingrueret jam undique barbaries.

Bene igitur et laudabiliter fecerunt Romani Imperatores, qui illarum scholarum curam susceperunt curaruntque ut optimi quique in iis docerent, honoribus et stipendiis ornati, et si in multis errarint, hac tamen in re posteris exemplum reliquerunt quod imitarentur, publicae institutionis curam agentes.

De qua re hac opportunitate dicere cum mihi proposuerim, Vos, Auditores humanissimi, ut benigne me audiatis, enixe rogatos volo. Habeat apud vos mea oratio commendationem ab argumento nec ab hoc loco, nec a nostris temporibus alieno. Sentio et probe perspicio, quam multa mihi desint, quam ut de eo ornate dicere possim et copiose, sed quod meae defuerit vel facundiae vel doctrinae vestra, quaeso, suppleat benevolentia, atque potius considerare velitis rerum gravitatem, quam dicentis artem, cum me audiatis: *de laudabili cura, quam Imperatores Romani habuerint institutionis publicae juventutis.*

Antequam vero eo progredior, de illis grammatices et rhetorices studiis dicendum, quas in scholis Romani juvenes solebant tractare. Et certe, Auditores, aliter illi ac nos grammaticam accipiebant; Varronem testem audite: grammatica est, inquit, scientia eorum, quae a poëtis, historicis, oratoribusque dicuntur. Haec jam in artis formam redacta complectebatur

poëtarum pertractationem, historiarum cognitionem, interpretationem verborum, pronuntiandi denique quendam sonum. Sic sane illa plus habebat in recessu quam fronte promittebat: nam et scribendi ratio conjuncta cum loquendo est et enarrationem praecedit emendata lectio et mixtum his omnibus judicium est. Propterea praeter rationem recte loquendi, non parum alioquin copiosam, illa prope omnium maximarum artium scientiam amplexa est. Quidquid ad intelligendos auctores requireretur, linguae accuratam cognitionem, verborum notationem, mythologiae, historiae, philosophiae, artium notitiam ad grammaticam artem retulerunt antiqui. Ne quis igitur tanquam parva fastidiat antiquae grammatices praecepta, quia interiora velut sacri hujus adeuntibus apparebit multa rerum subtilitas, quae non modo acuere ingenia puerilia posset, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam.

Et quid de arte rhetorica dicam? Novimus quanti hoc veteres aestimarint, pulcre, ornate, apte dicere, ut oratio hanc haberet vim ut esset quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influeret et quam plurimis esset rebus instructa. Hanc dicendi artem tradebant rhetores iis, qui grammaticorum scholas reliquerant. Dicta praeclare per omnes figuras, per casus et apologos aliter atque aliter exponebant, contexebant narrationes factorum, laudationes virorum illustrium, vituperia, fabulas. In primis controversias tractabant ipsi praeeuntes declamando vel declamantes juvenes moderantes, illos ad verba arteficiose facienda causasque orandas instituebant.

Difficilius sane illa, quam grammaticorum ars, Romae recepta fuit. Ante Augusti tempora inter libertinos praeceptores continebatur et turpe erat docere, quod honestum erat discere. Tum Blandus rhetor primus, eques Romanus, Romae docuit et ab hoc inde tempore rhetorum quoque doctrina vigescere et celebrari coepit. Cum eloquentia a foro et campo se ad subsellia judicum recepisset, minus his artibus pectus implebant juvenes, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de justo et injusto disputabatur, quam ut declamando in scholis linguam modo et vocem exercerent.

Intelligitis, Auditores, haec grammatices et rhetorices studia apud Romanos omnibus Propaedeusin fuisse, quibus praepararentur ad alias

doctrinas tractandas, resque civiles suscipiendas. Et certe, exstincta libertate et foro deserto, tota juventutis institutio his scholis absolvebatur. Has omnes frequentabant adeo, ut, omnibus jam pervulgatis, vix quisquam esset, quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus esset. Nec Romae tantum sed in provinciis quoque hoc obtinuit, ubivis per totum orbem Romanum illae maximam vim in hominum studia habuerunt. Non mirum profecto earum curam Imperatores suscepisse, eoque majorem, quo pluris ipsi haec studia aestimarint.

Hac mente, ut a studiis bellicis hominum animos ad pacis artes reduceret, Julius Caesar omnes medicos et artium liberalium doctores civitate donavit, hoc optimum ratus remedium, quo exasperatos factionibus animos leniret, si ad literarum studia mentes converteret. Propterea bibliothecas in publicum usum instituit earumque curam Varroni, at quali viro! mandavit. Novimus idem deinde fecisse Asinium Pollionem, et quantopere Augustus litteris faverit, inde apparuit, cum Verrium Flaccum, celebrem grammaticum, nepotibus suis praeceptorem elegerit, quem magna sibi mercede devinxerat. Alium Maecenatis amicum Cajum Melissum ordinandis bibliothecis in porticu Octavia praefecit. Nolo de aliis nunc Imperatoribus dicere, quamquam Claudium novimus disciplinis liberalibus inde a prima aetate non mediocrem operam dedisse. Ad Vespasianum propero. Videte quantopere hic ingenia et artes excoluerit! Primus hic e fisco annua centena constitnit Latinis et Graecis rhetoribus, qui Romae docerent et publica auctoritate juventutem instituerent. Noluit caput orbis Romani hac in re cedere civitatibus Graecis, ubi jam diu publice docebant magistri, hoc existimans maximum urbis imperiique ornamentum, si litterae et doctrinae florerent. Propterea quoque confirmavit grammaticis et oratoribus civilium munerum vacationem, ante jam concessam, nec eam ademit philosophis, quamquam eos nimia loquendi libertate offensus ex urbe expulisset. Sic Vespasianus conditor scholarum publicarum in urbe exstitit. Et quos elegerit magistros, Auditores, vel Quinctiliani, at quanti viri, nos docet exemplum, qui sub ejus auspiciis florem juventutis Romanae, inter hos Plinium minorem instituit, nec causas destitit orare. Gratulamur te scholae Romanae praeceptorem,

> Quinctiliane, vagae moderator summe juventae;
> Gloria Romanae Quinctiliane togae.

Animadvertite vero, Auditores, quanta incrementa haec studia ceperint deinde.

Trajanus celebrem illam bibliothecam Romae condidit, quam a suo nomine Ulpianeam vocari jussit; sed ultro progressus est Hadrianus. Nostis virum, quam ille scilicet poëmatum et litterarum erat studiosissimus, arithmeticae, geometriae, picturae peritissimus. Doctus sibi ille videbatur adeo ut fere alios despiceret. Quaestionibus doctos semper agitans, multos ad summam familiaritatem admisit. In his Epictetus fuit, celebris ille philosophus, et non minus clari rhetores Phavorinus et Fronto. Sed quamvis sic esset in reprehendendo facilis, omnes tamen professores et honoravit et divites fecit. Ipse eorum doctrinam probare solitus, quos professioni inhabiles invenisset, ditatos honoratosque a professione demisit. Optime sine dubio ita provisum, ne indigni publicas cathedras occuparent. Sed praeterea ludum ingenuarum artium juxta forum Romanum condidit, quod Athenaei nomine insignivit. Nec tantum de scholis in urbe sollicitus, studia quoque Athenis restituere voluit. Bibliothecam ibi et gymnasium exstruxit, quod a suo nomine vocaretur. Instaurare voluit antiquam hujus urbis laudem, quae omnium doctrinarum et elegantiarum mater quondam fuerat, quae bonarum artium magistra atque inventrix dici jure meruit. Privatae ibi semper floruerant scholae et, prouti quisque sui fiduciam habebat, ita a cultissimis probari faciebat plurimi. In primis ibi philosophiae studium vigebat, multique principes viri eo confluebant, ut ejus cognitionem sibi acquirerent.

Hoc Marcum Antoninum movit, Auditores, ut quod inceperat Hadrianus, ille perficeret. Is scilicet ex Oriente redux, cum Athenas venisset, vir omni doctrina ab optimis magistris institutus et philosophi nomine celebris, Atheniensium civitatem extollere et honorare cupiit. Quod quidem quo meliore modo faceret, quam si ibi doctrinarum sedem confirmaret? Versabatur tum Athenis Herodes Atticus, praeceptor quondam Imperatoris, facundia et doctrina celebris, qui nunc alios ad eandem praestantiam informabat. Meliorem profecto, quem de scholae Atticae instauratione consuleret, Marcus invenire non potuit. Hujus igitur viri consilio commisit electionem eorum, qui philosophiam Platonicam, Stoïcam, Peripateticam et Epicuream traderent. Ipse Sophistas, qui maxime placuissent, Theodotum

et Hadrianum, rhetorices cathedrâ ornavit. Alios denique doctrinas politicas tradere jussit, omnibusque certa salaria ex publico constituit. Quas leges suae ille Academiae scripserit ignoramus, sed summa mansit semper Atheniensis cathedrae dignitas. Ad hanc nemo admittebatur, nisi post solemnem probationem, eamque saepe ipsi Imperatores conferre in clarissimos doctores solebant, summae eruditionis praemium. Docuerunt ibi plurimi doctrinae fama celebres, maximumque mansit haec schola urbis ornamentum. Efferebatur illa summis laudibus ob doctrinas ibi traditas, undique eo confluebant juvenes, non tantum ex Graecia sed ex toto Oriente atque ex Italia quo doctrinae fructum acquirerent, suis se singuli magistris applicantes. Nolo, Auditores, hujus instituti historiam nunc persequi, eorumque nomina conquirere, qui ibi docuerunt aut studiorum causa versati fuere. Testes tamen si forte requiritis, Septimium Severum et Julianum Imperatores, Boethium, Romanorum ultimum, Originem, Basilium, Chrysostomum, ecclesiae lumina, ex hac schola prodiisse animadvertite! Videtis per quam longam annorum seriem illa schola floruerit, quam Marcus Athenis condidit, ita ut ab Ausonio celebrari posset

> Paciferae primum, cui contigit arbor olivae
> Attica, facundae cujus mera gloria linguae.

Sed sentio in viam esse redeundum. De Marco nos dicere coëgit schola Attica; sed profecto Antoninus Pius quoque publicam institutionem non neglexerat. Per totum ille imperium scholas instauravit voluitque, ut in omnibus majoribus civitatibus auditoria publica essent et doctores a curia probati juventutem instituerent et docerent. Eorum salaria a civitatibus persolvenda ordinavit, eorum confirmavit honores et privilegia. Oratione ad Senatum habita ipse numerum professorum pro magnitudine civitatium definivit, descripsit eorum jura, immunitates, vacationem, monuit de illorum officiis, ut probati in patria sua strenue suo munere fungerentur. De philosophis vero numerum indicare noluit, optima sane ratione, quia scilicet rari essent, qui philosopharentur, illis tamen qui docerent, vacationem a muneribus personalibus et prisca jura concessit. Videte, Auditores, quam nulla tum civitas fuerit paulo major, quae non suos magistros

haberet, eaque res tanti visa Imperatori, ut lege numerum et jura praeceptorum definiret et caveret ita, ne alicubi discendi opportunitas juvenibus, praemia magistris deessent.

Tum certe jam per Gallias scholae florere inceperunt, quae eo litteras Graecas et Latinas propagarunt, tum in Africa rhetorica tractata, tum per omnes provincias diffusa antiquitatis cognitio.

Sed ad Romanam scholam denuo oculos convertite, Auditores. Quam vellem de Athenaeo ab Hadriano condito plura nota essent! At vel sic Imperatores hujus scholae curam non neglexisse, Adriani Sophistae exemplum docet, illuc a Marco vocati, docet in primis quod de Severo Alexandro refertur, illum ad Athenaeum frequenter processisse, ut Graecos et Latinos rhetores vel poëtas audiret. Reddidit deinde *τρεπτηρία*, cum rhetoribus et grammaticis Romae salaria institueret et auditoria decerneret et discipulos cum annonis pauperum filios modo ingenuos dari juberet. Sic ille provehere studia laudi sibi duxit. Postea Gordianus in Athenaeo declamavit. Et sane quantopere haec studia Romae floruerint, testem te evocare liceat, Aule Gelli, qui tam studiose grammaticorum et rhetorum disputationes audire solebas. Audivit hic, Hadriani et Antoninorum aetate, Sulpicium Apollinarem, qui Pertinacem docuit, Castritium ab Hadriano ob mores atque litteras spectatum, Julianum denique publica auctoritate in Athenaeo docentem. Optime ille nobis ostendit, quam studiose juvenes non tantum, sed viri quoque principes haec tractarent, quam omnes his exercitiis flagrarent. Credimus sic facile tibi, Martialis, affirmanti:

> Sed nec causidico possis impune negare,
> Nec si te rhetor, grammaticusve roget.

Sed video, qui mirentur, quare de grammaticorum et rhetorum scholis solliciti Imperatores, de scholis juris nihil constituerint. At vero, Auditores, hae scholae animos praeparare debebant, jus ipsum in hominum luce, a consuetudine prudentum, in foro et judiciis discebatur. Applicabant se juvenes viris doctrina claris, eos audiebant disputantes et respondentes, suos singuli praeceptores sectantes auditores vel studiosi. Remunerabant eos pro facultatibus suis, et docet exemplum Labeonis, fuisse inter summos Jurisconsultos, qui tempus ad docendum jus civile seponerent, ut ordinatius

illud vacantes traderent studiosis. Antoninorum tamen aetate exstiterunt Romae, qui juris civilis professionem susciperent, et, deserto foro, juris scientiam publice tradendo laudem sibi quaererent. Horum stationes frequentarat Gellius, hos Ulpianus et Modestinus memorant juris civilis professores, quibus Romae a tutelis et curis vacatio concessa fuit. At videte, quam probe eos a grammaticis et rhetoribus distinguentes, jurisprudentiae laudem tueantur Jurisconsulti! Juris civilis professoribus actionem negans ad salaria petenda, est enim, Ulpianus ait, res quidem sanctissima civilis sapientia, sed quae pretio nummario non est aestimanda nec dehonestanda: quaedam enim tametsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur. Tanto habebant illos doctores honore et, si revera inter eos, qui tum publice docebant, Gajus est referendus, profecto non infimi ordinis erant juris periti illi, qui jure respondendi non ornati, docendo juventuti prodesse studebant. Quid mirum ad eos e provinciis undique juvenes confluxisse, ut Romae jus addiscerent, quod in patria non peraeque docebatur. Sic Romae exstitit sponte privata juris schola, optimaque omnibus opportunitas juris cognoscendi. In provinciis contra rari Jurisconsulti nec eodem loco habendi.

At erat tamen in Oriente civitas, ubi juris studium viguit quoque et floruit, hac jam aetate, quam urbem plane Romanam et scholâ juris ornatam celebrarunt aequales. Berytum in Phoenicia, antiquissimam civitatem dicere volo. Schola ibi liberalium studiorum, ubi juri in primis operam dabant juvenes. His Diocletianus providendo utilitati publicae concessit, ut ad vigesimum quintum annum ibi morantes, a studiis non avocarentur ad munera in patria subeunda. Quae fuerit hujus scholae origo, qui praeceptores ignotum, sed si Ulpianus ibi prima juris elementa didicerit, poterat sane illa tali gloriari discipulo, nec injuria dictum:

Ῥώμη μὲν ζαθέη δωρήσεται αὐσόνιος Ζεύς,
Κοιρανίην, Βερόη δὲ χαρίζεται ἡνία θεσμῶν.

Ad Constantinum propero, hunc enim bonas artes coluisse et in primis litterarum studia fovisse novistis. Eruditione clarus, summo loco doctos habebat, optimosque elegit filiis suis praeceptores. Domesticum hac in re sequebatur exemplum patris, qui ipsum ab optimis magistris institui voluerat.

De illo Constantio Chloro Eumenium audite praedicantem: „Cui unquam veterum, inquit, principum tantae fuit curae ut doctrinae atque eloquentiae studia florerent, quantae his optimis et indulgentissimis dominis generis humani, quos ego liberorum nostrorum parentes appellare non dubito, — cujus Constantii incredibilem erga juventutem Galliarum suarum sollicitudinem mirari satis nequeo." Et certe idem Eumenius expertus erat hanc curam, quem scholae Augustodunensium praefecerat, salarium concedens sexcenis millibus nummûm. Sed ad Constantinum ipsum redeo. Quid ille de studiis existimaverit, ostendit ejus constitutio, qua non tantum antiqua privilegia grammaticorum et professorum confirmavit, sed nova quoque addidit. Constituit enim, ut immunes essent, nec possent temere in jus vocari vel injuria affici, ita quidem ut, si quis eos vexaverit, centum millia nummorum aerario inferret, a magistratibus exigenda, ne ipsi hanc poenam sustinerent. Contra, ut fungerentur doctores honoribus volentes, permisit, invitos non coëgit, quo facilius liberalibus studiis et artibus vacarent multosque instituerent. Mercedes denique et salaria iis reddi a civitatibus praecepit, ne annona deesset praeceptoribus juventutis. Quid his legibus efficere voluerit, sponte intelligitis, Auditores; voluit hos doctores tueri contra eos, qui jam tum has doctrinas parvi facerent, ut eorum augens honores, praecaveret, ne publicae scholae alicubi interirent. Aberat procul ab eorum opinione, qui religioni Christianae infesta et noxia illa studia putarunt. Propterea cum Constantinopolin novam imperii sedem elegisset, studiis quoque liberalibus, artiumque professione urbem exornare constituit, ut ita omnibus palam faceret, quanti antiquitatis cognitionem aestimaret.

Quid de Juliano dicam? Atro ille carbone notatus qui religionis Christianae contemtor apostatae cognomine noscitur. At vero hoc velim mihi concedatis, summo quoque illum doctrinarum studio ductum, maximam publicae institutionis curam habuisse. Scilicet Constantinopoli jam audiverat grammaticum Nicoclem, rhetorem Echebolium, tum temporis ambo celebres. Nicomediam visitarat deinde liberalium desiderio doctrinarum, Athenis operam dederat litteris et philosophiae. Ita Libanii discipulus hunc antiquitatis amorem susceperat, quo religioni Christianae infensior fuit factus. Noluit, ut alieno colore inquinarentur Graecorum

doctrinae et litterae, atque ita corruptae et impurae traderentur juventuti. Puris et sinceris exemplis eam institui voluit et ipse, sibi doctorum reservans probationem, ostendit quam sibi de publicae institutionis pretio esset persuasum. Praecepit propterea, ut doctrina vera, doctores veraces moribus essent, adeoque, pro sua cogitandi ratione, absurdum esse putavit eos, qui antiquorum libros exponerent, Deos vituperare, quos illi coluissent. Propterea Christianos magistros rhetoricam et grammaticam docere vetuit. Nemini autem permisit, repente vel temere ad docendi munus prosilire, sed eos tantum admisit, qui bonis moribus et facundia excellentes, probati essent a civitatis curia et ab ipso confirmati, ut altiore quodam honore Imperatoris judicio studiis civitatium accederent. Sic igitur nemo, nisi probatus ad docendum admissus, omnes privatae scholae prohibitae, institutioni universae publice provisum.

Erat hoc profecto novum, Auditores; nam antea cuilibet licebat, qui sui fiduciam haberet, docere et juvenes collectos instituere, quacunque vellet arte et ratione. Non mirum igitur Valentinianum mox illam restituisse libertatem, ut, si quis vita pariter atque facundia idoneus esset, vel novum auditorium institueret vel repeteret propter Juliani prohibitionem intermissum.

Sic ubivis scholae restitutae laete iterum florere inceperunt. Sic ille

— — veteres revocavit artes,
Per quas Latinum nomen et Italiae
Crevere vires, famaque et imperi
Porrecta majestas ad ortum
Solis ab Hesperio cubili.

Et revera, Auditores, artes et doctrinas per totum imperium floruisse, scholasque fuisse ubivis conditas, facile animadvertimus. Nolo nunc immunitates memorare, varii generis artificibus dudum concessas; sed in Africam oculos mecum convertite. Ibi floruerunt in primis architectonicae studia, quae publico stipendio provehere studuit Constantinus, ut ad ea impelleret, qui annos duodeviginti nati, liberales artes degustaverint. Picturam quoque ibi multi tractabant, quos variis privilegiis ornatos videmus. Carthagine artium liberalium scholae, illic philosophorum officinae, cuncta denique vel linguarum gymnasia vel morum; — Alexandriae

schola medicorum vigebat, quorum quanta fuerint jura et immunitates, multae leges testantur, atque ita celebrata haec schola erat, ut medico sufficeret ad commendandam artis auctoritatem, si Alexandriae se diceret eruditum. In Asia Beryti pristinam laudem tuebatur schola juris, eo confluebant ingenui juvenes, ita ut Libanius queratur eloquentiae studium prae juris studio negligi atque omitti. Inde prodibant, qui juris scientia clari in Oriente, suâ doctrinâ juvabant magistratus. Taceo de aliis scholis Nicomediae aliisque locis florentibus, ubi eloquentiae et rhetorices praecepta tradebantur, Romae et alia studia et juris doctrina sedulo tum tractata. Illuc Palladius

Facundus juvenis, Gallorum nuper ab arvis
Missus, Romani disceret jura fori.

Et multi sine dubio alii cum eo ex Gallia tum eo abibant, ut legum accuratam sibi scientiam compararent.

Interierat, fateor, Auditores, illa jurisprudentia, qua superior aetas gloriata fuit, nec comparari poterant illi juris doctores cum prudentibus antiquioribus. Juris civilis scientia, quae Manilios, Scaevolas, Servios in amplissimum gradum dignitatis evexerat, libertorum officium dicebatur. Attamen, quamquam illa quoque pro miseria illorum temporum a sua praestantia desciverat, supererat tamen ejus studium, multique ei operam dabant. Spectabat illud in primis cognitionem eorum, quae scripserant superiores, et usum forensem, ut ad causas orandas juvenes praepararentur, qui dicendi artem a rhetoribus didicerant. In Gallia enim florebant maxime eloquentiae studia, variisque locis scholae discentium frequentia et doctorum doctrina celebres erant. Harum curam suscepit Gratianus Imperator, qui ibi educatus, praeceptorem nactus fuerat Ausonium Burdegalensem. Grammaticus hic et rhetor, qui per trina decennia in schola patriae docuerat. Hunc, Quaestorem primum suum, mox Praefectum Praetorio, ad consulatum tandem evexit. Ab illo fortasse monitus Praefecto Galliarum scripsit Imperator, ut frequentissimis in civitatibus optimi quique erudiendae praesiderent juventuti, rhetores et grammatici Atticae Romanaeque doctrinae. Simul eorum salaria constituit, ne arbitrio civitatium committerentur. Sic providit, ne haec studia ibi fatiscerent, quae maximo huc usque in honore

ibi fuerant. Audite Ausonium, Professores Burdegalenses vita functos celebrantem, Vos, ait:

> Vos etiam, quos nulla cognatio junxit,
> Sed fama et carae religio patriae
> Et studium in libris et sedula cura docendi,
> Commemorabo viros morte obita celebres.

Sic pia mente iis parentatus memoriam conservavit eorum, qui hanc Burdegalensem scholam illustrarunt, quique Tolosae, Narbone et alibi docuerunt. Multae enim ibi ubique scholae celebratae. Ex his Symmachus doctrinam hauserat, qua inclaruit, qui in ipsa urbe Roma Gallicanae facundiae haustus requirebat. Non quod his septem montibus eloquentia Latiaris excesserit, sed quia praecepta Rhetorices senex olim Garumnae alumnus pectori ipsius immulserat. Quidquid in me est, ad Galliam exclamat, id coelo tuo debeo. Non mirum igitur rhetores ex Gallia Romam vocatos, eaque studia instaurare etiam instituisse Gratianum, ne ullo loco frequentiore praeceptores deessent aut nimia civitatium parcimonia obesset studiis. Fuisse enim jam tum, quibus pecuniam studiis subtrahere, lucrum videretur, indicia probant. De Gallia haec ipsa Gratiani constitutio ostendit, et de urbe Roma quoque non desunt testimonia, ubi magistris juventutis subsidia fuisse detracta, Symmachus scribit. Optimis tamen firma stetit haec sententia bonas artes honore nutriri, atque hoc specimen esse florentis reipublicae ut disciplinarum professoribus praemia opulenta tribuerentur. Hoc persuasum quoque Gratiano fuit, cum ita praeceptoribus in Gallia prospexit, nullum majus Galliis suis munus se dare posse ratus, quam si ita publicae institutionis curam susciperet. Sic fuit

> Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum,
> Solus enim tristes hac tempestate Camoenas
> Respexit.

Sed e Gallia, quo duxit nos oratio, Romam redeamus, Auditores! Quam multi eo interea abierint ex Africa aliisque provinciis, leges ostendunt, quas Valentinianus doctrinarum studiosis praescripsit. Nolim Vobis molestus esse, eas omnes recensens, sed numerosam ibi tum adfuisse

juventutem animadvertatis velim, quae curae Praefecti Urbis commissa, artibus et literis, eloquentiae et jurisprudentiae operam dabat.

Praefectus urbis advenientes inscribebat, praesentes admonebat, demittebat abeuntes. Illis, si bonis moribus sedulo operam professionibus navarent, usque ad vigesimum annum ibi manere licebat; si vero non ita se gesserant in urbe, uti liberalium artium dignitas postularet, poterant verberibus affecti in patriam remitti. Gravis certe poena, quae ostendit, quanti reipublicae interesse putarit Imperator, ut studiis gnaviter incumberent juvenes. Horum quoque sibi quotannis nomina et progressus significari voluit, ut judicaret, utrum sibi quandoque ad honores essent necessarii.

Si autem quis quaerat, quaenam in primis studia illi tractaverint, eloquentiam et juris scientiam Romae didicisse plurimi videntur. His illa celebris erat disciplinis

> Armorum legumque parens, quae fundit in omnes
> Imperium, primique dedit cunabula juris.

Symmachus in illo domicilio Latiaris facundiae studiis incubuit, Augustinus ibi jus didicit, aliique multi ubertatem nitoremque Gallici sermonis gravitate Romana temperarunt. Et profecto non frustra Imperator prospexit, ne juvenes vix pueritiam egressi in corruptissima civitate luxuria diffluerent. Videte, Auditores, quantopere curarint Imperatores, ne interiret quidquid superesset antiquae facundiae et litterarum, ne apud posteros periret doctrinarum notitia, quibus floruerant proavi. Persuasum iis erat, his quoque miserrimis temporibus, doctrinarum et eruditionis praesidio carere imperium non posse. Hoc movit Imperatorem Orientis Valentem, ut honore et praemiis ibi quoque studia litterarum excitare conaretur. Maxime sub ejus auspiciis floruere Musae. Quis adeo, Themistius inquit, juvenum animos ad studia litterarum erexit? Quis eloquentiae laude celebres maximis belli ducibus aequavit? De quonam audet philosophia majori cum jure gloriari? Fidem horum facit, quae superest ejus de bibliotheca Constantinopolitana constitutio, qua conservare studuit antiquorum ingenii monumenta. Hujus institit vestigiis Theodosius secundus, cum privilegia confirmaret, grammaticis, oratoribus, philosophis

pridem concessa. Scholam hic Constantinopoli instauravit. Condidit ibi primus veram, quae tum dici posset, universitatem, in qua docerent tres oratores, quos Romanae eloquentiae doctrina commendaret, grammatici vero decem, Graecae facundiae praeceptores essent quinque et grammatici aeque decem. Praeterea unum addidit, qui philosophiam traderet, et duos, qui juris ac legum formulas explicarent. Singulis sua propria auditoria assignari voluit in Capitolio, ne discipuli sibi invicem possent obstrepere, neve linguarum confusio aures aut mentes a studiis avocaret. Spatiosa ea fecit et ornata, ut studiis suus honor constaret, nec locus deesset studiosis. Doctores vero ipsos ab amplissimo ordine, Senatu Constantinopolitano probatos, optimos quosque creari praecepit. In iis docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandi subtilitatem copiamque disserendi requisivit. Summis eos extulit honoribus. Non tantum enim ornavit statim quosdam codicillis comitivae primi ordinis, sed simul constituit, ut eodem afficerentur honore, qui ad viginti annos observatione jugi ac sedulo docendi labore pervenerint.

Sic igitur ille suam ordinarat academiam, ubi jam praeter litteras Graecas et Latinas, philosophia quoque et, novo nunc exemplo, etiam jurisprudentia explicari coepit. Ut vero hujus laudem tueretur, vetuit Professores alibi quam in suis auditoriis docere, simulque alios publice profiteri prohibuit. Sic igitur ampla omnibus in Oriente quoque discendi opportunitas concessa, qualis exspectari potuisset a Principe, qui ipse artibus liberalibus operam dederat, summoque fecerat loco eruditos. Quis dubitet, quin sub ejus auspiciis schola juris Berytensis, aliaeque in singulis civitatibus scholae florere perrexerint! Caesareae, Antiochiae, Alexandriae certe magna doctorum discentiumque fuit frequentia, nec interierat Athenis antiquarum elegantiarum memoria. Manserunt professoribus sua antiqua privilegia, confirmata tandem a Justiniano. Quantâ hic cura institutioni prospexerit non tantum ostendit, receptis priorum Principum constitutionibus in Codice, sed demonstravit quoque prolixa lege ad Antecessores, qua publicas juris scholas Constantinopoli et Beryti confirmavit, et doctrinam discipulis tradendam accurate descripsit. Hoc ipsius fuerat propositum, ut juvenes et oratores maximi et justitiae satellites invenirentur et judiciorum optimi tum athletae tum gubernatores, omni loco aevoque felices!

Sic ille demum perfectam suam juris emendationem putavit, cum simul ordinasset juris docendi rationem, remque tanti aestimavit, ut non alibi quam in regiis urbibus et Beryti jus tradi concesserit. Nolo Vos morari, Auditores! longo de illa lege sermone, nolo repetere quae de jure tradendo accurate praescripsit, sed videte, quam praeclari pro illorum temporum ratione tum adfuerint in illis scholis doctores. Hic, quem ad suas compilationes Imperator adhibuit, Theophilus Constantinopoli docuit, Beryti Dorotheus et Anatolius scholae praeerant, quorum laudes ipse celebravit.

Sed non substitit ejus opera scholis hisce instaurandis et ordinandis. Vix Italiam adjecerat imperio Belisarii virtus, cum Romanae quoque Academiae curam susciperet. Illam scilicet maximum regni sui ornamentum tuiti fuerant Gothorum reges, curarant ne subsidia institutioni deessent. Egregium habemus hujus curae documentum Athalarici epistolam ad Senatum. Nefas hic judicavit doctoribus adolescentum aliquid subtrahi, qui essent potius ad gloriosa studia per commodorum augmenta provocandi. Hoc exspectari potuit ab eo, qui opera utebatur Cassiodori, doctissimi viri, qui quam feliciter studioseque artes liberales tractaverit, testantur ipsius scripta de variis disciplinarum generibus. Hic profecto plurimi facere debuit scholam Romanam, ubi facundia veterum supererat, jurisque scientia nondum interierat, ubi scripta veterum adhuc legebantur et priscorum vigebat memoria. Haec ne interiret, Justinianus Italiae victor praecepit, ut annonae, quas grammaticis, oratoribus vel etiam medicis vel juris peritis ante dari solitum erat, et in posterum suam professionem exercentibus erogarentur, ut juvenes liberalibus studiis eruditi, per rempublicam florerent. Ita ille de artibus liberalibus aestimavit, Auditores, optimos ex ipsarum tractatione fructus in civitatem redituros. Haec Imperatoris voluntas:

> Sit censura patrum, sit disciplina per orbem,
> Priventur caedes populorum, jurgia cessent,
> Nullus laedendi pateat locus, usus iniquae
> Cesset avaritiae, subjectis parcite nostris.

Quid jam Vobis videatur, Auditores, nescio, sed hoc tamen mihi concedite, summae semper curae fuisse Imperatoribus Romanis institutionem

publicam. Vidistis numquam eos illam neglexisse, sed quo magis ipsi imbuti essent artibus liberalibus eo studiosius illius curam suscepisse. Optimi quique eam provehere, emendare, ampliare conati sunt, honoribus et salariis studia adjuvare, Professores optimos quosque eligere. Erat sane misera tum imperii conditio, cum exhaustum illud et debilitatum invaderent undique hostes, quibus resistere vix amplius possent Imperatores. Sed vel sic tamen non omiserunt doctrinarum artiumque cultum. Hoc in primís rati, in media temporum labe, sibi ornamento et praesidio futurum, si illas doctrinas non sinerent perire, quibus diu Romani ceteris gentibus praestiterant, ut ita viribus inferiores, manerent tamen superiores ingenio et scientia! Ipsi fassi sunt barbari reges! Arma enim et reliquae gentes habebant, sola reperitur eloquentia, quae Romanorum dominio obsecundaret. Profecto, si in multis reprehendendi, hac saltem in re bene meriti sunt de subditis non tantum, sed de posteris quoque, et exemplnm reliquerunt omnibus imitandum. Apud aequales eruditionem et bonas artes promoventes, conservarunt simul illam antiquitatis memoriam, illa veterum scripta, quae deinde ab iis tradita acceperunt gentes Germanicae. Servarunt illam a proavis acceptam hereditatem, quae barbaris jam ingruentibus transmissa, aliquando principium exstitit et fons doctrinae et humanitatis. Hoc caveat serior aetas, ne, quod sponte fecerunt optimi quique Imperatores, illud omittere videatur, sed horum insistens vestigiis studia artium doctrinarumque provehat et tueatur, ut floreant perpetuo maneantque civitatibus praesidium, singulis ornamentum. Sic non deerunt, qui consilio rempublicam juvare possint, quibus gloriari possit patria. Haec studia tueri pergat o utinam! patria nostra, ut verum maneat, quod de ea dictum fuit aliquando:

Hic nunc Musarum domus est, hic doctus Apollo,
Hic posuit sedes Dorica diva suas.

Pergo ad alteram Orationis partem, Auditores, qua ea mihi enarranda veniunt, quae hoc anno Academiae prospera et adversa acciderint.

Luxit illa filium Regis Augustissimi natu minorem, flebili funere elatum. Longam illi vitam precati fuerant omnes boni, sed aliter decrevit Deus. Puer occidit, luctuosus omnibus, a quo viro optima quaeque speraverat patria!

Ubi vero nostrae Academiae fata enarranda sunt, quid prius memorem, quam Regis Augustissimi munificentia, qua rursus optimus Princeps palam ostendit artium doctrinarumque studia promovendi et adjuvandi firmum stare sibi propositum, Academiasque patriae caras sibi esse et acceptas. Aemulari hac in re voluit optimos quosque Romanos Imperatores. Voluit enim, ut quotannis in singulis patriae Academiis per vices quaestiones studiosae juventuti proponerentur a diversis facultatibus, iisque, qui optime iis respondisse viderentur, ipsius nomine et sumtu aurea praemia tribuerentur, et, ut victorum nomina sibi indicarentur, praescripsit. Ecce, studiosi Juvenes, praemia vobis ab ipso Rege proposita, ipse Princeps vos ad studia adhortatur additque calcaria, ut artes doctrinasque gnaviter et studiose colatis; Ipse vos impellit et urget; Vos vestram rem agite, Academiae, patriae honorem tuemini, Regis votis respondete! Optimos sic Augustissimus Rex fructus videbit hujus novi beneficii, in patrias Academias collati, intelligetque non frustra se denuo publicae juventutis institutionis laudabilem curam suscepisse. Agite nunc, commilitones, arripite, quae vobis nunc datur a Rege opportunitas, ut nomen laudemque vobis quaeratis. Nolite ejus spem destituere, quam de vobis concepit, sed ostendite studia adhuc in patria nostra nostraque Academia gnaviter coli, vosque non degeneres a proavorum virtute laudem ab iis partam tueri et conservare velle. Sic ipsi studiorum fructus habebitis uberrimos, sic patriae non deerunt quibus gloriari possit, sic Academia nostra florebit perpetuo.

Vestram illa curam et providentiam hoc quoque anno experta est, Viri Amplissimi, Academiae Curatores! quos omnes salvos et incolumes laetantur profecto omnes, quibus Academiae prosperitas cordi est. Habetis sollicitudinis vestrae fructum, Academiae florem. Pergite ejus curam gerere,

ejusque commoda tueri. Diu Vos servet Deus, ut patriae ornamento, Academiae praesidio sitis, vestrâque providentiâ illa nomen locumque suum tueri possit.

Tibi vero, Amplissime LYNDENE, quem aetate senem, animo virum omnes veneramur Academiae nostrae Nestora, concedat Providentia divina ut diu adhuc nobis superstes experientia et consilio, cura et sollicitudine Academiae nostrae, patriae, omnibus prodesse possis, eoque fruare senectutis ornamento, quod tibi virtute et comitate ex communi omnium veneratione parasti.

Ubi vero ad Vos me converto, Viri Clarissimi, in hac Academia varias disciplinas tradentes, est sane quod divinae Providentiae gratias agamus, quae Vos omnes juventuti, Academiae, patriae servavit incolumes, omnibusque concessit, ut etiam hoc anno doctrinarum studia promovere, juventuti prodesse liceret. Attamen, prouti fert rerum humanarum natura, in vestro quoque ordine laetis tristia admixta fuerunt.

Vidimus Clarissimum BUYS BALLOT infantem, mox ipsam conjugem carissimam, patrem denique dilectissimum lugentem, ejusque sensimus dolorem. Triplici funere domus ejus orbata fuit, et sentio quam difficile foret solatium de recentibus vulneribus afferre. Sed haec mentem ejus erigat cogitatio, haec quoque ab illa Providentia divina proficisci, quae omnes summo amore amplexa, nil agit nisi quod est optimum nobisque utilissimum. Nostrum est tacere, ejusque consilia pia mente venerari, eaque agere quae nobis mandata sunt, dum vires vitaque sinunt. Ipsi vires vitamque largiatur Deus, ut diu adhuc Academiae et juventuti superstes multis doctrina prodesse possit, fructusque habeat studiorum uberrimos.

Quid vero tibi dicam, Clarissime GROENEWOUD! Erepta tibi fuit, quam filiae instar amabas, quae te patris instar venerabatur. Scio, quantum perdideris, sed te quoque erigat spes melioris vitae, ubi nos exspectant, quos hîc lugemus, aeternaque luce fruuntur, quos inter vitae aerumnas dileximus.

Tibi quoque, Clarissime VAN HALL, carissimum fratrem dira mors eripuit, quae ad omnes progrediens nec aetati parcit nec amori. Dolorem tuum quoque temperet divinae Providentiae veneratio.

Gravia haec et tristia nobis acciderunt, sed non desunt etiam laeta et felicia. Inter ea autem hoc in primis reputo, quod tibi, Clarissime BERGSMA, insignia equitis tribuerit Regis augustissimi benevolentia. Gratulamur tibi, Vir Clarissime, ex animo honorem, quo utinam per longam annorum seriem fruens, studiosae juventuti prodesse pergas!

Vos autem jam mihi compellandi estis, studiosi juvenes! Commilitones carissimi, qui hoc quoque anno Academico eam morum modestiam et probitatem ostendistis, quae non frustra vos artibus et doctrinis operatos demonstrat. Sedulitate, diligentia et progressibus plurimi vestrum se commendarunt.

Vestro e numero fuerunt Academiae alumni, Medicinae Candidati, HAERTEN, VERMEULEN et DELMONTE LYON, qui gravissimo diroque morbo affectis in hac urbe artis medicae opem sedulo praestarunt summoque studio aegrotos curarunt. Donis remunerati sunt sedulitatem et curam urbis magistratus, sed maximum hoc iis praemium erit, benefactorum conscientia. Quam ita artem salutarem tractare inceperint, diu nunc Medicinae doctores ad plurimorum salutem per longam annorum seriem conferant.

In hujus laudis societatem quoque venit Medicinae Candidatus VAN PERSYN, qui, quod fecerunt illi in urbe, suscepit in vico haud longe remoto, Harmelen dicto. Illi quoque gratum animum testati sunt magistratus propter curam, qua tristissimo morbo laborantibus succurrit. Contingat illi diu artem salutarem, cui se dicavit, exercere studiorumque et industriae laetos usque percipiat fructus!

Sed in memoriam Vobis quoque revocare lubet, Commilitones, festum quo Vos exceperunt hujus urbis cives. Ostenderunt profecto quanti faciant vinculum, quod semper Academiae cives cum hujus urbis incolis conjunxit, quam omnia agere velint, ut Vobis, studiorum causa ad hanc Musarum sedem venientibus, inter studia graviora non desit remissionis opportunitas. Hac ita tum usi estis ut modestiam et humanitatem, quae literarum studio paratur, omnibus probaveritis, et quam Vobis gratum acciderit hoc publicae benevolentiae testimonium ipsi testati estis, concentu musico gratias agentes illis, qui festum procurarunt.

Parantur nunc jam alia novaque a Vobis festa, quo studiorum gravitas temperetur ludorum hilaritate. Et revera

Non semper tendit arcum Apollo,

et opus est, ut ingenii vires reficiantur, studiis fatigatae, ut ad ea redeant alacriores. Haec vero studia, scio, vos non deseretis; magni ea faciunt plurimi vestrum, scientes sic demum studio et labore doctrinae praestantiam posse acquiri, eaque posse perfici, quae a vobis exspectant parentes, Academia, patria. Pergite, quo coepistis, juvenes! Vestra haec aetas est, qua ea comparanda sunt, quibus ornetur deinde vita, decoretur patria. In vobis haec spem suam repositam habet, a vobis praesidium exspectat! Hoc vos omnes incitet tempore uti et opportunitate concessa, ut gloriari suis alumnis perpetuo possit Academia, possit patria gloriari civium virtute et doctrina! Agite igitur, ubi ipse Rex Augustissimus vos incitat, novo ardore ad studia vestra redeatis omnes, Vosque humanitate et modestia commendare pergite!

Quam vellem hîc subsistere possem; sed triste superest officium. Parentandum mihi iis est, quos ex suis civibus luxit Academia hoc anno defunctos.

Obierunt enim diem supremum quatuor cives, juvenes eximii: — Theologiae studiosus Boogaard, jam in candidatorum numerum receptus; Theologiae item studiosus Molster, vix civibus adscriptus; Litterarum studiosus Romeyn, et Theologiae studiosus Ledeboer, omnes parentibus, magistris, amicis flebiles juvenili aetate exstincti fuerunt, quibusque se dicaverant studiis erepti. Sic nec florens aetas nec juvenile robur a morte potuit defendere, omnesque suo exemplo admonuerunt: Mementote mori. Avete, piae defunctorum animae, magnum omnibus vestri desiderium reliquistis, nec vestri defunctorum obliviscentur, quibus cari fuistis viventes, avete, iterumque avete!

Superest mihi, ut de Academiae supellectile dicam.

Bibliotheca hoc anno, tum pecuniâ ex aerario publico et curatorum decreto praebita, cum donis etiam privatorum et societatum Litterariarum admodum locupletata est, in quibus hoc anno memoranda sunt opera ab Architectis

regii instituti edita, qui, venia ab Academiae Curatoribus impetrata, e collectione Molliana catalogum mapparum geographicarum, hydraulicarum et reliquarum ad patriam pertinentium, typis mandari curarunt, cujus catalogi aliquot exempla dono bibliothecae obtulerunt.

Amanuensis catalogum librorum historicorum in artem redegit, speratque se, per hunc annum academicum, libros etiam chronologicos, diplomaticos, heraldicos, genealogicos, biographos, deinde libros ad geographiam, topographiam, philologiam, philosophiam theoreticam et paedagogiam pertinentes, tum qui litteras Orientales, Graecas, Latinas, Septentrionales et Gentium recentiorum tractant, denique eos, in quibus de archaeologia, de monumentis, de numismatibus et de epigraphia agitur, postremo libros ad artes tam gentium antiquarum quam recentiorum, ad architecturam, sculpturam, picturam, reliqua spectantes, per genera et species distinctos ita in catalogum redacturum esse, ut facile cognosci possit, quinam libri ad varia genera et species pertinentes in Bibliotheca adsint.

Hortus Botanicus, quantum potuit fieri, conservatus et auctus fuit. Accepit praeterea multas accessiones ex coloniis nostris, in primis ex regione Surinamensi in America Meridionali, procurante Consultissimo ibi causarum patrono HEILIDY, et ex horto Bogoriensi in insula Java ex India Orientali, curâ et industria hortulani TEYSMANN. Inde factum est, ut plurimae permutationes fieri potuerint cum horto regio Hanoverano et horto publico Parisiensi, plurimisque aliis publicis et privatis, tam in patria nostra quam apud exteros. Sic aucta admodum mutuo commercio copia plantarum rariorum, ita ut Academiae hortus gloriari possit multis raris pulcrisque plantarum speciebus, quae in tradenda botanices doctrina egregium usum praestarunt.

Conservatum quoque fuit sedulo *Museum Zoologicum* usuique, cui destinatum, recte inservire perrexit.

Museum Anatomicum hoc anno accepit varia specimina, inter quae eminent ea, quae ad partes interiores pertinent Leaenae, Ursi maritimi, Moschi javanici, Cynocephali Inui, Phocae et Lophii piscatorii. Ceterum omnia specimina bene conservata fuerunt, et ea quoque quae ad Osteologiam pertinent, pluribus novis fuerunt aucta.

Museo Physico etiam accesserunt quaedam instrumenta, illudque usibus

studiosorum inservire pergit, eoque magis, quo nunc quoque studiosis opportunitas concessa fuit se in hac doctrina exercendi.

Laboratorium chemicum egregie hoc denuo anno inserviit doctrinae illustrandae, multique opportunitate ad experimenta instituenda naviter usi sunt.

Nosocomium denique *Academicum* eodem statu mansit et servatum fuit. Attamen, quatenus locus suppetebat, multi variisque morbis laborantes suscepti fuerunt, ita ut medicinae studiosi plura ibi morborum genera ipsi cognoscere potuerint, eamque acquirere peritiam et dexteritatem, quibus in primis futuro Medico opus est. Etenim diversae operationes chirurgicae et ophthalmiaticae insignes factae sunt, plurimis parturientibus ibi receptis auxilium latum et sic, quantum fieri potuit, hoc quoque institutum studiosae juventuti profuit.

Haec de Academiae fatis et supellectile dicenda erant. Unus mihi superest actus, ut jam regundae Academiae munus tradam successori designato. Ex Regis augustissimi igitur decreto Te, Corneli Guilielme Opzoomer, Vir Clarissime, Rectorem Academiae in annum proximum dico, renuntio, proclamo. Accedas ad sedem tibi destinatam, quam tibi cum fascibus lubens relinquo.

Salve, Rector Magnifice! iterumque salve. Felix tibi et faustus sit tuus magistratus, floreat, te Rectore, et vigeat Academia nostra maneatque illa virtutis et doctrinae seminarium, unde plurimi prodeant ornamento et praesidio patriae futuri. Perpetuo illa nomen laudemque suam tueatur! Ita faxit Deus Optimus Maximus!

Post ea, quae hujus diei solemnitas postulabat, superest mihi privatum officium, ut nempe judicia Professorum renuntiem de quaestionibus, superiori anno ex hac ipsa cathedra palam propositis, cum studiosi juvenes rursus ad certamen literarium provocarentur, praemiis nomine Professorum in hac Academia, qui hoc constituerunt, propositis.

Ad quaestiones propositas responsa acceperunt Professores *Literarum*, *Medicinae*, *Theologiae* et *Jurisprudentiae*.

Judicium vero Professorum literarum et philosophiae theoreticae ita conceptum est:

Professores ordinis philosophiae theoreticae et litterarum humaniorum superiori anno duas proposuerunt quaestiones:

Prima: Phocionis Atheniensis in administranda republica voluntas, ratio, consilia et acta exponantur et dijudicentur.

Altera: Generales regulae, tam jubentes quam vetantes, quae in morum disciplina tanquam sanctae et immutabiles vitae leges proponi solent, veluti: proximum tuum diligas, ne mentiare, ne occidas, ceterae, unde ortae sunt et quam habent auctoritatem?

Harum quaestionem ad alteram nullum acceptum est responsum; ad priorem vero unam acceperunt commentationem, inscriptam hoc lemmate: *ἐκ μέρους γιγνώσκομεν.*

Qua commentatione lecta ordo judicavit eam pluribus se commendare dotibus: agnovit in scriptore diligentem fontium cognitionem, accuratam rerum et temporum notitiam, sanum veri falsique judicium. Cum his vero dotibus Ordo doluit non conjunctam esse eam Latini sermonis puritatem et dilucidam illam argumenti expositionem, quae in Litteraria disputatione jure exspectantur. Quam ob rem Ordo censuit scriptionem hanc non aureo quidem praemio donandam; attamen dignissimam esse quae publico laudis praemio ornaretur. Itaque decrevit, ut honorificum Ordinis de ea judicium palam enuntiaretur ejusque judicii documentum scriptori daretur.

Aperta scidula apparuit responsi auctorem esse Eliam Fridericum Henricum Wolf, Gelrum, e pago Leeuwen, Theologiae in hac Academia studiosum.

Accedas igitur, Ornatissime Wolf, ut accipias industriae testimonium, quod tibi praeceptores decreverunt. Audivisti, multa in tua scriptione erant laudanda, hoc tibi praemium sit laboris et operae; nonnulla etiam vituperanda, hoc te incitet, ut naviter progrediare operamque des ut, quae tibi desint, assequare. Accipe hoc testimonium, sitque tibi calcar ad magna omnia et praeclara. Alia studia jam te vocant, quibus vitam dicare optas. Sint illa tibi felicia, tibique contingat multis prodesse eâ doctrinâ, quam hîc parasti. Magna jam ausus es, perge ad altiora, sic nec tibi nec aliis frustra vixeris.

Judicium Ordinis Medicorum tale est:

Ordo Medicorum hanc proposuerat quaestionem:

Quaeritur, quid efficiant ad fibrinae e sanguine acquirendae quantitatem mutandam:

1°. diversa, quacum liquor examinandus e vena vel arteria effluxerit, celeritas;

2°. parcior aut copiosior eademque sive promtior sive tardior sanguinis detractio, proxime praegressa;

3°. temperatura diversa, motus, quies, aliae conditiones, quibus sanguis emissus subjiciatur.

Ad quam quaestionem ita respondeatur, ut, experimentis institutis, requisitae quantitatis differentiae primum definiantur, deinde, quoad possint, explicentur.

Unum accepit Ordo responsum, hisce Schilleri verbis inscriptum: „Es kommt hier nicht auf den Werth der Materie," cet. Auctor hujus commentationis tam multa instituit experimenta, ut singularem inquirendi diligentiam et assiduitatem abunde probaverit. Dolendum vero experimenta non satis fuisse ad argumentum accommodata. Tot scilicet neglectae sunt conditiones, ad quas omnino attendi debuisset, ut vim ac sententiam quaestionis auctor non plane percepisse videatur. Conspectus historicus, experimentorum narrationi praemissus, pro maxima quidem parte a quaestione alienus est, in iis autem, quae ad rem attinent, nec satis plenus, nec critices luce illustratus. Quae cum ita sint palma certaminis auctori decerni non potuit. Ne tamen tanto labori praemium deesset, publice laudandum esse scriptorem et industriae testimonio condecorandum, ordo medicorum judicavit.

Aperta scidula auctorem se prodidit Marcus Janus Baart de la Faille, Medicinae Candidatus in Academia Groningana.

Accipe, Ornatissime juvenis, quod tibi decretum fuit testimonium. Eadem diligentiâ in studiis tuis pergas, indefesso labore naturam scrutare, sic fructus studiorum tibi non deerunt. Et si palmam accipere tibi haud contigerit, incendat hoc testimonium ardorem, ut ad majorem praestantiam tendas, et indefesso labore progrediare, ut aliquando in publicam salutem conferre possis, cui te dicasti, artem salutarem.

Ordinis Theologorum judicium hoc est:

Theologorum ordo hanc explicandam proposuit quaestionem: Narrationes de Sauli ad Christum conversione, quae in Actorum Apostolicorum libris exstant, conferantur, explicentur, a dubitationibus novissimis praesertim vindicentur, item hujus conversionis momentum ad comprobandam religionis Christianae veritatem exponatur.

Quam igitur, quae tractare instituisset, quaestionem una ad nos allata est commentatio, Calvini hocce notata dicto: „horum quae scire nec datur nec fas est, docta est ignorantia." Atque hoc in argumento explicando singulisque ejus partibus prosequendis, non plane contemnendam operam posuisse, laudabilemque industriam, auctorem comperimus ac probavimus. Quam ipsam illius, qui solus omnium Theologiae studiosorum quaestionem attigerat, industriam praemio dato ornare cupierat Ordo. Verum plurima obstiterunt, eaque gravia, quae laudes obfuscabant, vitia et maculae. Latinitas enim plane barbara erat et Germanice dictis ubique intermixta ac turbata oratio. Tum in locorum qui interpretandi incumbebant, enarratione critica ac grammatica, haudquaquam accurate versatus erat. Reliqua in disputatione, praesertim in altera ejus parte, haud pauca quidem bene dicta erant, at longe plura, ubi judicii vel subtilitatem desiderares vel limum vel constantiam. Causam vero quod continet, adeo non *suus* esse nobis apparuit auctor, ut raro ejus quod *sibi* esset, ingenii vel judicii periculo facto, pleraque ex recentissimis librorum auctoribus collegisse videretur. Quocirca, quod libenter dare voluerat juveni prae commilitonibus suis industriâ conspicuo ac propterea valde laudando, praemium denegare debuit invitus Ordo.

Judicium Ordinis Jurisconsultorum ita sese habet:

Ordo Jurisconsultorum duas superiori anno Juris Candidatis proposuit Quaestiones, quarum altera historiam spectabat probationis per testes in causis civilibus, altera tributorum quae directa dicuntur aut indirecta commoda et incommoda; de illo argumento Latine tantum, de hoc vero vel Latine vel etiam Belgice conscribendos commentariolos postulavit.

Unum tantum ordo accepit responsum ad priorem quaestionem pertinens,

Latino sermone conscriptum, hoc autem lemmate insignitum: „Les temoins sont les yeux et les oreilles de la justice."

Argumentum in ea disputatione secundum quaestionem propositam satis recte in tres partes est distributum, quarum prima ejus historiam, altera comparationem legum recentiorum, tertia explicationem juris nostri spectat. Magnam in quaestione elaboranda auctor adhibuit diligentiam, scriptores recentiores plerosque cognovit; sed in historica parte, quod ad jus Romanum attinet, praecipua ejus loca magis collegit quam exposuit; quod vero medium aevum spectat, non satis ipsos fontes adiit et interpretatus est. Quod eo magis dolendum est, quod quaestio praecipua sui parte est historica, adeoque ex historia potissimum recentioris juris praecepta in eo argumento videntur explicanda. Itaque auctor peculiarem probationis per testes, quae medio aevo animadvertitur, naturam non satis indagavit, imo ipsas causas civiles et criminales parum distinxit. In duobus etiam reliquis capitulis potuisset auctor accuratius, in universa vero disputatione castigatius et magis Latine scribere. Itaque laudanda Ordini visa fuit auctoris diligentia, qui argumentum haud ita parvae difficultatis fusius exponere aggressus est, aureo tamen praemio condecorari non potuit.

Audivistis certaminis exitum juvenes. Pauci in arenam descenderunt. Nolo de praeteritis queri, sed committere nolite, ut minutam vestram diligentiam quis possit jam criminari, ubi denuo in arenam Vos vocat, non praeceptorum vox, sed ipsa Regis augustissimi voluntas. Hoc vos incendat. Palma est proposita, patet campus, Vos vestram rem agite.

Peregi, quae mihi peragenda erant, Tu vero, Deus Optime Maxime, qui es Sol Justitiae, Academiam nostram illustra, ut illa tuo lumine collustrata late splendeat, tuo illa numine tuta floreat vigeatque perpetuo. DIXI.

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE RHENO-TRAJECTINAE

A DIE 26 M. MARTII MDCCCL AD DIEM 26 M. MARTII MDCCCLI.

MDCCCL.

Die 12 m. Junii. Rector cum Senatu communicat tristem nuntium obitus Principis Mauritii, Guilielmi II Regis filii desideratissimi.

MDCCCLI.

Die 6 m. Februarii. Designantur secundum Art. 149 Decreti regii, d. 2 m. Aug. 1815 N°. 14, quatuor Professores, e quibus ab Augustissimo Rege Academiae Rector Magnificus in proximum annum eligatur, quorum nomina haec sunt:

Cl. C. G. Opzoomer.
F. C. Donders.
G. J. Mulder.
H. E. Vinke.

Designantur item quatuor viri, e quibus in proximum annum academicum eligatur Senatus Actuarius, nempe hi:

Cl. B. J. Lintelo de Geer.
G. J. Mulder.
A. van Goudoever.
L. C. van Goudoever.

Assessores declarantur Viri Clarissimi,

G. J. Loncq.
G. J. Mulder.
H. Bouman.
J. van Hall.

Die 13 m. Februarii. Rector cum Senatu communicat litteras Curatorum, virorum amplissimorum, d. 10 m. Februarii, cum apographo epistolae, Regis nomine ad ipsos datae, d. 7 m. Februarii, qua significatur placuisse Regi, quo magis doctrinarum studia in academiis patriis promoveret, Senatus Universitatum Lugduno-Batavae, Rheno-Trajectinae et Groninganae invitare, ut quotannis ex ordine, sua quisque vice, octo proponant quaestiones e diversis disciplinis petitas, ad quas ab Academiarum et Athenaeorum alumnis respondeatur, praemiis propositis aureis nummis, qui Regis nomine et impensis assignentur iis responsis, quae palma digna judicantur, et victoribus die natali cujusque Academiae distribuantur.

Quibus cognitis Senatus decrevit, ut Rectori Magnifico et Actuario mandetur, Senatus nomine Regem adeant, pro eximia ipsius liberalitate et studio in res academicas gratias acturi.

Die 26 m. Martii. Comitante Senatu in cathedram deductus est vir clarissimus BARTHOLDUS JACOBUS LINTELO DE GEER, Rector Magnificus, qui habita oratione: *de cura institutionis publicae juventutis, quam habuerunt Imperatores Romani*, enarratisque quae cum prospera, tum adversa Academiae accidissent, in proximum annum Rectorem Academiae Magnificum proclamavit et salutavit virum clarissimum CORNELIUM GUILIELMUM OPZOOMER.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

INDE A FERIIS AESTIVIS EXEUNTIBUS ANNI CIƆIƆCCCL, USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLI,

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

BARTHOLDO JACOBO LINTELO DE GEER.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum tradet A. C. Holtius, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, horâ XII.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. J. L. de Geer, diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, horâ VIII.

Historiam Iuris Romani tradet B. J. L. de Geer, diebus lunae, horâ XII, iovis, horâ X, et saturni, horâ XII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. J. L. de Geer, diebus martis, mercurii et veneris, horâ I.

Gaii *commentarios institutionum* explicabit B. J. L. de Geer, die martis et veneris, horâ X.

Ius civile Nederlandicum docebit J. van Hall, die lunae, horâ XII, diebus martis, mercurii et iovis, horâ I.

Ius mercatorium et maritimum exponet J. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit J. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ X.

Exercitiis practicis, a provectioribus instituendis, praeerit J. van Hall, diebus lunae, horâ I.

Historiam iuris patrii, maxime Hollandici, tradet J. van Hall, die saturni, horâ IX.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet J. ACKERSDYCK, diebus martis, iovis et saturni, horâ IX.

Statisticam I. ACKERSDYCK, iisdem diebus, horâ XI.

Oeconomiam politicam docebit I. ACKERSDYCK, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. VREEDE, diebus lunae et martis, horâ VIII.

Iuris publici patrii historiam adumbrabit G. G. VREEDE, die saturni, horâ VIII.

Ius gentium Europaeum, duce *Henr. Wheaton (Éléments du droit international*, Lips. et Paris., 1848) exponet G. G. VREEDE, diebus martis et saturni, horâ X.

Ius criminale, tam *Batavum* quam *commune*, docebit G. G. VREEDE, diebus mercurii, iovis et veneris, horâ VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, diebus veneris et saturni, horâ I, die iovis, horâ X.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

Litteras Latinas A. VAN GOUDOEVER docebit, diebus martis, mercurii, iovis, veneris, horâ XI, interpretando Sallustii extremam *Belli Iugurthini* partem et Virgilii l. II. *Aeneidos*.

Antiquitatem Romanam A. VAN GOUDOEVER, diebus martis, mercurii, iovis, veneris, horâ X.

Litteras Graecas docebit S. KARSTEN, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, horâ XII, interpretando Platonis *Phaedonem* et Aristophanis *Ranas*.

Antiquitatem Graecam S. KARSTEN, diebus mercurii et veneris, horâ IX.

Litteras Hebraicas tradet I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, cum interpretandâ *Grammaticâ*, tum *hujus* et *Syntaxeos* usu in legendis quibusdam V. F. capitibus historicis monstrando, diebus lunae, horâ I, martis, horâ II, mercurii, horâ X et II.

Litteras cum *Aramaeas*, tum *Arabicas*, I. C. Swyghuisen Groenewoud, die mercurii, horâ XII, et die iovis, horâ XI.

Antiquitatem Hebraicam I. C. Swyghuisen Groenewoud, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, horâ IX.

Ceterum provectiorum commilitonum desideriis, quoad poterit, satisfaciet libentissime I. C. Swyghuisen Groenewoud.

Litteras Belgicas et litterarum Belgicarum Historiam exponet L. G. Visscher, diebus lunae, martis, veneris et saturni, horâ X.

Praecepta Stili bene Belgici L. G. Visscher, diebus martis, iovis et saturni, horâ II.

Historiam gentium antiquarum, praecipue *Romanorum*, enarrabit S. Karsten, diebus martis et iovis, horâ I.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum I. Ackersdyck, diebus mercurii et veneris, horâ I.

Historiam Patriae L. G. Visscher, diebus lunae et martis, horâ XI, iovis, horâ X, saturni, horâ XI.

Logicen docebit C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, horâ II.

Metaphysicen C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, horâ I.

Historiam philosophiae veteris enarrabit S. Karsten, diebus lunae et iovis, horâ II, aliâve commodâ.

Historiam philosophiae recentioris ipsa philosophorum scripta explicando tradet C. G. Opzoomer, die mercurii, horâ X—XII.

Exercitationes Oratorias moderabitur A. van Goudoever, die saturni, horâ I.

Institutiones Paedagogicas habebit S. Karsten, die saturni, horâ XI et XII, partim *grammatica Graeca* explicanda, partim moderandâ interpretatione Aeschyli *Choëphororum* et *Satirarum* Iuvenalis.

Disputandi exercitationibus, alternis hebdomadibus habendis, die saturni, horâ I, praeerunt A. van Goudoever et S. Karsten.

G. Dorn Seiffen, Litt. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrabit, gentesque quod ad culturae progressus inter se comparabit, diebus mercurii et saturni, horâ XI, aliâve, commilitonibus magis commodâ.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. Schroeder van der Kolk, quater per dierum hebdomadem, horâ IV.

Physiologiam I. L. C. Schroeder van der Kolk, diebus lunae, martis et iovis, horâ VIII matutinâ, die mercurii, horâ IX.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. Schroeder van der Kolk.

Pathologiam exponet B. F. Suerman, quater per dierum hebdomadem, horâ IX.

Materiem Medicam et praecipua *Therapiae generalis* capita exponet G. I. Loncq, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ II.

Pharmaciam G. I. Mulder, die veneris, horâ X—XII.

Pharmacologiam et *Historiam plantarum medicinalium* tradet P. Harting, die iovis, horâ XI et veneris, horâ XII.

Anatomen generalem docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. Harting, diebus mercurii et veneris, horâ I.

Nosologiam et Therapiam specialem G. I. Loncq, diebus martis, iovis et saturni, horâ IX.

Exercitationes Clinicas in arte Medica quotidie moderabitur G. I. Loncq, horâ XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis Chirurgicae tradet B. F. Suerman, quater per dierum hebdomadem, horâ VIII.

Historiam Chirurgiae exponet B. F. Suerman, diebus et horis dein indicandis.

Biologiam generalem exponet F. C. Donders, die mercurii, horâ XI, die iovis, horâ X.

Ophthalmologiam, docebit F. C. Donders, diebus mercurii et saturni, horâ I.

Anthropologiam, praecipue ut iuris studiosis propaedeusis sit ad medicinam forensem, docebit F. C. Donders, diebus veneris et saturni, horâ X.

Medicinam forensem exponet F. C. Donders, inde a die III m. Septembris usque ad d. XV m. Februarii, diebus lunae, mercurii, iovis et veneris, horâ II.

Politiam medicam, inde a die XV m. Februarii usque ad ferias aestivas, diebus mercurii, iovis, veneris et saturni, horâ II, F. C. Donders.

Experimentis et *Indagationibus physiologicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Sectionibus cadaverum, in usum tum anatomico-pathologicum, tum medico-forensem, datâ occasione, praeerit quotidie F. C. DONDERS, horâ XII et dimidia.

Exercitationibus-clinicis in arte chirurgica, et ophthalmiatricis, diebus lunae, mercurii et veneris horâ IX—XI, caeteris diebus horâ X praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et iovis, horâ I.

Operationibus chirurgicis in cadavere instituendis qualibet oblata occasione B. F. SUERMAN et L. C. GOUDOEVER.

Artis obstetriciae theoriam, morbos puerperarum et neonatorum exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et iovis, horâ XII.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, diebus lunae et veneris, horâ XII—II et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

I. I. WOLTERBEEK, quamvis munere suo defunctus sit, civibus tamen Academicis officia humanitatis praestare, praesertim Medicinae studiosis qualibet opportunitate prodesse, haud recusabit.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horâ I.

Mechanicam analyticam R. VAN REES, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ XI

Physicae mathematicae capita selecta R. VAN REES, diebus martis et iovis, horâ XI.

Chemiam theoreticam G. I. MULDER, die lunae, horâ X.

Chemiam generalem et applicatam, tam organicam quam anorganicam, tradet G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, horâ IX.

Chemiam pathologicam G. I. MULDER, die veneris, horâ IX.

Chemiam analyticam G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horâ XII.

Chemiam artibus adhibitam, necessariâ datâ opportunitate, docebit P. J. I. DE FREMERY, die martis, horâ pomeridianâ V—VIII.

Chemiam practicam G. I. MULDER, quotidie in Laboratorio Chemico.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. BERGSMA, diebus lunae, martis et mercurii, horâ XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium C. A. BERGSMA, diebus lunae et martis, horâ XII.

Anatomiam plantarum C. A. BERGSMA, diebus et horis auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem C. A. BERGSMA, diebus mercurii et saturni, horâ XII, duce compendio suo: *Handb. voor de Vaderl. Huishoudk.*, ed. Trai. ad Rh. 1842.

Excursionibus Botanicis singulis hebdomadibus praeerit C. A. BERGSMA.

Zoölogiam TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE, diebus lunae et martis, horâ X.

Anatomiam comparatam TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE, die mercurii, horâ X.

Anatomen et *Physiologiam plantarum* docebit P. HARTING, diebus lunae et mercurii, horâ pomeridianâ II.

Exercitationibus in usu microscopii studiis zoötomicis, phytotomicis et chemicis applicato quotidie praeërit P. HARTING.

Astronomiam theoreticam et practicam quater per dierum hebdomadem tradet A. S. RUEB, Astronomiae Lector, diebus et horis auditoribus commodis.

Astronomiam popularem, bis per dierum hebdomadem, A. S. RUEB, diebus et horis auditoribus commodis.

Elementa matheseos docebit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus lunae, martis et veneris, horâ VIII, die saturni, horâ IX.

Stereometriam, *trigonometriam sphaericam* et *algebram* diebus mercurii, iovis et saturni, horâ VIII.

Algebrae superioris methodos explicabit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus et horis auditoribus commodis quater per dierum hebdomadem.

Geometriam descriptivam tradet C. H. BUYS BALLOT, diebus lunae et martis, horâ XII.

Geologiam docebit C. H. D. BUYS BALLOT, bis per dierum hebdomadem.

Encyclopaediae disciplinarum mathematicarum adumbrationem provectioribus discipulis exhibebit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus lunae, martis, iovis et veneris, horâ XI, ratione in primis habita earum Matheseos partium, quae antea minus fuse tractatae sunt.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

In Theologiam Naturalem, sive *Philosophiam de Deo*, cum commilitonibus inquiret H. Bouman, diebus iovis et veneris, horâ IX.

Historiam Ecclesiae Christianae recentiorem, duce *Compendio* suo *Hist. Eccl.* Vol. II. (Trai. 1844), enarrabit H. I. Royaards, diebus lunae, martis et iovis, horâ XII.

Ad *Archaeologiam Christianam* commilitonibus viam monstrabit H. I. Royaards, diebus iovis, horâ I.

Criticae sacrae quaestiones excutiet H. Bouman, diebus lunae, horâ IX.

Hermeneutices sacrae conspectum tradere perget H. Bouman, diebus martis, horâ IX.

Carmina Hebraica interpretabitur H. Bouman, diebus iovis et veneris, horâ X.

Epistolae ad Romanos partem dogmaticam ac minora quaedam *Paullina* explicabit H. Bouman, diebus lunae et martis, horâ X.

Theologiam dogmaticam tradet H. E. Vinke, diebus lunae, martis et iovis, horâ XI.

Collocutionibus *de Theologia Paullina*, cum commilitonibus habendis, vacabit H. E. Vinke, die veneris, horâ XII et I p. m.

Theologiam moralem Christianam docebit H. I. Royaards, diebus lunae, martis et mercurii, horâ I.

Repetitorio de *Ethica* Christiana, cum Theologiae Candidatis instituendo, vacabit H. I. Royaards, diebus mercurii, horâ II.

Theologiam pastoralem tradet H. E. Vinke, diebus martis, iovis et veneris, horâ VIII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem instituet H. E. Vinke, die veneris, horâ XI.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus aderunt H. Bouman, H. I. Royaards et H. E. Vinke, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

Publicis *disputandi* exercitationibus praeerunt alternatim, die mercurii, horâ I, H. Bouman, H. I. Royaards et H. E. Vinke.

J. H. Hisgen, litterarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Litteras Germanicas et Litterarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII*, exponet.

J. Venning, litterarum Anglicarum Lector, *Litteras Anglicas* docebit, horâ auditoribus commodâ.

L. de France, Academicus Gladiatoriae artis Magister, quotidie aptum et elegantem gladii usum docebit.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab horá XII in IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab horá I ad III, unicuique patebit. Museum Zoologicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

DIE 31 DECEMBRIS 1850.

In Facultate	Theologica	148.
〃 〃	Juridica	166.
〃 〃	Medica	43.
〃 〃	Disc. Math. et Phys.	13.
〃 〃	Phil. Theor. et Litter. Hum.	11.
		381.

Praeterea in album academicum nomina studiosorum in diversis Athenaeis studiis operam navantium relata sunt, eo tantum consilio, ut hic examinentur et Doctores creantur, quorum

in Facultate	Theologica	4.
〃 〃	Juridica	15.
〃 〃	Medica	6.
〃 〃	Disc. Math. et Phys.	0.
〃 〃	Phil. Theor. et Litter. Hum.	1.
		26.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

A DIE 21 M. MARTII 1850 AD DIEM 26 M. MARTII 1851,

RECTORE JACOBO LINTELO DE GEER.

IN FACULTATE JURIDICA.

d. 22 m. Mart. 1850.	EDUARDUS DE RAS, Haganus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 10 〃 April. 〃	FREDERICUS JACOBUS HENNEQUIN, Sluza-Zelandus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 17 〃 〃 〃	JOHANNES THEODORUS BUYS, Amstelodamensis, defenso publice Specimine *de jure cogitata communicandi ex Juris communis principiis*, J. U. D. *magna cum laude.*
〃 2 〃 Maji 〃	STEPHANUS HENRICUS DE LA SABLONIÈRE, e pago Abcoude, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 4 〃 〃 〃	CHRISTIANUS PETRUS HENRICUS RAS, Rheno-Trajectinus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 29 〃 〃 〃	JOHANNES THEODORUS MARINUS GODEFROY, Indo-Batavus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 3 〃 Junii 〃	FREDERICUS HENRICUS VAN PERSYN, Koudekerka-Batavus, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*
〃 7 〃 〃 〃	MEINARDUS TYDEMAN, Tielanus, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*
〃 18 〃 〃 〃	JACOBUS VAN DER HEYDEN, Mosa-Trajectinus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.
〃 21 〃 〃 〃	GERHARDUS THEODORUS HENRICUS HENNY, Zutphaniensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*
〃 27 〃 〃 〃	THEODORUS HELENUS VAN REES, Zutphaniensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D.

d. 11 m. Oct. 1850. ALBERTUS VAN DELDEN, Daventriensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *magna cum laude.*

" 16 " " " EVERARDUS JANUS JACOBUS COLSON ABERSON, Doticomo-Gelrus, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

" 25 " " " JANUS GUILIELMUS STAATS EVERS, Arnhemiensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

" 29 " " " CASPARUS DE JONGE, Zierikzeeënsis, privatim defensis Thesibus, J. U. D.

" 20 " Jan. 1851. GEORGIUS FREDERICUS ESSERS, Samarango-Indus, publice defenso Specimine: *de modis acquirendi dominii originariis*, J. U. D. *magna cum laude.*

" 2 " Febr. " JOHANNES ARNOLDUS AEMILIUS GUILIELMUS VAN RAPPARD, Zutphaniensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

" 28 " " " LUDOVICUS ANNE THOOFT, Zutphaniensis, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

" 21 " Martii " JACOBUS CORNELIUS HUBERTUS CAROLUS LAAN, e pago Zuilen, privatim defensis Thesibus, J. U. D. *cum laude.*

" 24 " " " LEONARDUS EDUARDUS BOSCH, Rheno-Trajectinus, privatim defensis Thesibus, J. U. D.

" 25 " " " HENRICUS HOOFT GRAAFLAND, Bredanus, post privatam defensionem Speciminis: *de debitis publicis*, J. U. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

d. 23 m. April. 1850. JOHANNES WAGENER, e pago 't Waal, defensa Dissertatione: *de Jove Homerico*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude.*

" 28 " " " EVERARDUS VAN VOORTHUYSEN, Amstelodamensis, publice defensa Dissertatione: *de Platonis doctrina de communione bonorum, mulierum et liberorum, in libris de Republica proposita*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude.*

d. 12 m. Dec. 1850. FREDERICUS PETRUS JACOBUS ZIBMACHER ZYNEN, Zalt-Bommeliensis, privato defenso Specimine: *quo Plutarchi de nonnullis Chrysippi placitis judicium examinatur*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude*.

IN FACULTATE MEDICA.

d. 22 m. Mart. 1850. CORNELIUS VERMEULEN, A. D. FIL., e pago Grevelduin-Capelle, privatim defenso Specimine exhibente *casum congestionis cerebri cum apoplexia oculorum in Nosocomio academico observatam*, M. D.

〃 23 〃 April. 〃 JANUS GUILIELMUS REGUERUS TILANUS, privatum defensis Quaestionibus, Ch. D. *cum laude*.

〃 2 〃 Maji 〃 JOHANNES JACOBUS WOLTERSON, Curassaviensis, privatim defenso Specimine: *de mutationibus in sano corpore sanguinis detractatione productis*, M. D. *magna cum laude*.

〃 7 〃 〃 〃 BALDUINUS DITHMARUS FRANCISCUS HUYSMAN, Briellanus, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude*.

〃 15 〃 〃 〃 ENGBERTUS OUDENHOFF, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude*.

〃 21 〃 〃 〃 JACOBUS DELMONTE LYON, Surinamensis, privatim defensa Dissertatione exhibente *duos casus febris intermittentis comitatae*, M. D. *cum laude*.

〃 11 〃 Junii 〃 ENGBERTUS OUDENHOFF, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus, Ch. D. *cum laude*.

〃 18 〃 〃 〃 PETRUS FREDERICUS VALKENHOFF, e pago Soestdijk, privatim defensis Thesibus, A. O. D. *magna cum laude*.

〃 21 〃 〃 〃 MARINUS IMANS, Goudanus, privatim defensis Quaestionibus, Ch. D. *magna cum laude*.

〃 〃 〃 〃 〃 GOVERTUS ADRIANUS JOHANNES BECKERS, ex insula S^t. Martin in India occidentali, privatim defensis Quaestionibus, Ch. D. *magna cum laude*.

d. 29 m. Junii 1850. JOSEPHUS LUDOVICUS HUBERTUS HAERTEN, Amstelodamensis, privatim defensa Dissertatione, exhibente *Historiam Cholerae Asiaticae annis* 1848—1849, *dum Ultrajecti regnabat, in vico hujus urbis litt. C insignito, observatae*, M. D. *magna cum laude.*

〃 〃 〃 〃 〃 JOHANNES ELIZE MESTINGH, Hattemia-Gelrus, privatim defensis Quaestionibus, Ch. D. *cum laude.*

〃 16 〃 Nov. 〃 YSBRANDUS KEYZER, e pago Zevenhuizen, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude.*

〃 7 〃 Dec. 〃 JACOBUS DELMONTE LYON, Surinamensis, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude.*

〃 14 〃 〃 〃 JACOBUS PETRUS TAATS, Rheno-Trajectinus, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude.*

〃 19 〃 Febr. 1851. JOHANNES CHRISTOPHORUS VAN EETEN, Gorinchemensis, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude.*

〃 5 〃 Martii 〃 DANIEL GUALTHERUS WINKLER, Vianensis, privatim defensis Quaestionibus, A. O. D. *cum laude.*

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

d. 24 m. Junii 1850. ARIUS ADRIANI, Horna-Westfrisius, privatim defenso Specimine: *de Gutta percha et Caoutchouc*, Math. M. Ph. N. D.

〃 28 〃 〃 〃 JOHANNES RENATUS EUGENIUS VAN LAER, e pago Zeyst, privatim defensa Dissertatione: *de Rheni fluminis cum terris, quas perfluit sedimentorum commercio*, Math. M. Ph. N. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

d. 24 m. Mart. 1851. GUILIELMUS BERNARDUS JOHANNES VAN EYK, Rheno-Trajectinus, publice defensa Dissertatione: *de Jesus Christi eloquentia, Oratore sacro imitanda*, Theol. D. *magna cum laude.*

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS,

QUI,

INDE A D. X OCTOBRIS MDCCCL AD IX OCTOBRIS MDCCCLI,

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

JACOBUS BAART DE LA FAILLE.

IN FACULTATE MEDICA.

A. A. SEBASTIAN (Emeritus).
J. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
J. HISSINK JANSEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

TH. VAN SWINDEREN.
H. C. VAN HALL.
J. W. ERMERINS.
C. MULDER.
W. A. ENSCHEDÉ.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
W. MUURLING.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
J. A. C. ROVERS.
J. J. PH. VALETON.
J. A. C. VAN HEUSDE.
M. DE VRIES.

IN FACULTATE JURIDICA.

H. NIENHUIS.
J. H. PHILIPSE.
C. STAR NUMAN.

LECTOR PAEDAGOGICES.

W. HECKER.

ORATIO

DE

PERPETUIS MATERIAE ET FORMAE IN VITA MUTABILITATE AC MOTU,

QUAM HABUIT

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS,

QUUM DIE IX OCTOBRIS CIƆIƆCCCLI

IN ACADEMIA GRONINGANA

MAGISTRATUM ANNUUM DEPONEBAT.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI! QUIQUE HIS AB ACTIS ES, VIR GRAVISSIME!

QUARUMLIBET ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, CONIUNCTISSIMI!

PAEDAGOGICES LECTOR ERUDITISSIME!

QUICUMQUE CETERUM SUO QUISQUE LOCO SPECTATISSIMI, BONARUM ARTIUM AMANTES, SOLENNIA NOSTRA VESTRA PRAESENTIA CONDECORATUM GONVENISTIS, AUDITORES EXOPTATISSIMI!

STUDIOSORUM IUVENUM CORONA, SPES PATRIAE!

Est hic, quem vivimus, dies Academiae nostrae faustus ac festus; iubet autem patrium institutum illum celebrare oratione, quam ut haberem in illustrem hunc locum escendi. Et totum quidem annum, quo munus, quod successori iamiam traditurus sum, gessi, fere unice versatus sum in contemplatione vitae tum aliorum animantium, tum maxime hominis. Pulchrum sane spectaculum atque eximium! Quid enim magnificentius, vel mirabilius, quam perpetuus ille motus vitae, quem in animantibus cernimus mille ludentem formis, mille modis diversis; — in quo mutatio materiae non interrupta, quies eius nulla! Atque in maxima illa materiae ac motuum mutabilitate ipsius mutationis leges apparent certae et mira illorum in infinita varietate conspiratio. Quem non percellunt ista naturaene dicam an Dei opera? Quis tam excors ut talia intueatur, non simul intimo pectore commoveatur? Me certe ita commoverunt, ut laeto hoc die de rebus istis solennibus his nostris praeludere constituerim. Dignissimam enim putavi materiem, de qua verba facerem, illam vitae phaenomenorum

explicationem; itaque dicam *de perpetuis materiae et formae in vita mutabilitate ac motu.* — Rem adgredior non ita facilem! Iure quidem A. A. quisque vestrum a me postulat, ut argumentum, de quo acturum esse me profiteor, probe teneam; videri possit item iure postulare, ut verbis id ornare valeam; attamen hoc opus, hic labor est, praecipue cum multis coram sum dicturus, qui his studiis sese non dederunt et a quibus nihilominus intelligi cupio. Hanc sentio gravissimam fore difficultatem, quam non nisi humanitate et benevolentia vestra fretus superare posse mihi videor. Vos igitur, A. A. humanissimi! ore animisque favete.

Universe spectatam animalium vitam multifaria ratione se prodere, palam est. Eius *φαινόμενα* in materie apparent organica, quae forma certa plerumque est praedita; — actione multiplice manifestantur; — periodis certis oriuntur, explicantur, contrahuntur, finiuntur. Non in una aliqua magna materiae mole cernuntur, sed in multitudine corporum innumerabili, quae cum aliis rebus, tum maxime magnitudine et forma externa plurimum inter se discrepant. Nec vero in singulis ista forma et magnitudo una eademque est per omne, quod vivunt, tempus; sed e simplicioribus formis et plerumque minutissimis magis compositae formae evolvuntur una cum incremento molis totius. Materia aliunde accedere debet, ut primordia animantium evolvantur; non nascitur in ipsis, sed e corpore materno aut rebus extra positis hauritur, attrahitur. Neque attractio tantum materiae fit, sed etiam repulsio; a quarum inter se aequilibrio aut differentia corporum sustentatio pendet, — pendent quoque eorundem incrementum ac decrementum. Inter materiam vero illam et formam nexum certum esse debere e rerum vita non praeditarum cum corporibus viventibus comparatione coniicimus; nec tamen novimus quonam aut quali vinculo inter se contineantur. Magnum sane damnum ea ignoratio nostrae cognitioni adfert; necdum tamen has tenebras discutere cuiquam mortalium contigit. Quantum enim est, quod nescimus!

Sicuti autem maxima est diversitas in formis specierum et animantium singulorum, ita non minor apparet in forma partium singularum, e quibus sunt composita et quae singulae suis sunt praeditae facultatibus et actione, cui sunt destinatae. Itaque multae numero sunt istae actiones vitales; distingui autem solent ab eruditis secundum finem, quem spectant, teleo-

logice scilicet, sumunturque ordines earum summi tres: prouti in sustentationem corporum singulorum intenduntur, vel in horum cum rebus extra positis connexionem, vel tandem in specierum conservationem. Quippe hac lege vivunt animantia, ut perpetuum singulorum interitum resarciat novorum proventus et ut in sempiterno individuorum fluxu non alia ratione conservetur species, quam in continuo materiae fluxu individua ipsa conservantur, donec moriantur.

Praemonui haec de vita universe, ut paululum iam descenderem ad singulos phaenomenorum vitalium ordines. Neque enim perpetuum illum vitae motum explicare possim, nisi ipsius specie universa paucis antea lineamentis adumbrata. Est autem vitae species in aliis aliisque animantibus simplicior, vel magis composita. In iis vero, in quibus maxime composita est, fere cernuntur iidem phaenomenorum ordines, qui in aliis illis observantur, contraque in his deficiunt, qui in organismis altiorum classium apparent. In homine vero omnium maxime explicata vita est, nec sine iure eum huius orbis appellaverunt epitomen ac Regem. Agite igitur, contemplemur in homine et in iis, quae proxime ab eo absunt, animantibus vitae, de qua dicimus, speciem!

E materno corpore provenit primordium animantis, quod in mammalibus adeo minutum est, ut armato oculo fere observari debeat. Accedit a mare quod ovulum foecundet. Hinc prima incrementi origo! Sed quid est illud, quod crescere vocamus? Vulgus nihil esse putat, nisi e parvo magnum fieri; existimat idem esse atque eadem servata forma mole augeri, ita ut e parvulo animante fiat multo maius quid. At longe secus est! Quin facile quisque videt rem ita non se habere, si dixero in ovulo recens foecundato ne vestigium quidem apparere nec partium futurarum, nec formae futurae. Quid igitur? E simplicium vesicularum minutissimarum, — cellulas appellare solemus, — coniunctione strata formantur primum fere plana, e quorum uno cum systemate nerveo efformantur partes externae, quae praesertim formam animanti certam praebebunt in posterum, dum in altero evolvuntur vasa sanguifera et e tertio viscera interna. Intelligitis quanta mutatio formae contingere debeat, ut e planis illis membranulis omnia ea organa formentur, quae in adultis animantibus conspicimus.

Ita fit ut singulae partes evolvi coeptae certam consecutionem formarum

diversarum referant, antequam stabilior illa, quam evolutionem perfectam appellare sunt soliti, oculis sese obfert. Neque ita tantum fiunt istae mutationes, ut uniuscuiusque partis formae diversae sibique succedentes observentur, sed ut certis huius evolutionis periodis etiam reperiantur partes, quae postea intereant, aut in quarum locum etiam postea partim aliae succrescant; — reperiantur aliae, quae antea absentes seriorc demum periodo vitae foetus excrescant. Neque in forma solum mutatio contingit, sed etiam in situ partium et in earum secum invicem coniunctione. Quippe partes internae, ut summatim dicam, prius conformantur quam externae et symmetrica in utroque corporis latere forma harum partium externarum separatim a dextra et sinistra cum ab anteriore, tum a posteriore versus partem mediam progreditur, ubi tandem sibi obviam factae connectuntur.

Et haec quidem sufficiant ad levem primae horum animantium conformationis adumbrationem. Intellexistis autem me de externa formae mutatione locutum esse et de integrorum organorum sorte in hac omnium permutatione. At orsus eram a parvis illis vesiculis, quae organorum omnium sunt primordia. Hae ipsae quoque et multiplicantur et forma mutantur; nam in partibus diversis, quae nascuntur, particulae minutissimae observantur et a primae illius membranulae elementis organicis diversae, et inter se discrepantes. Unde tuto conficimus materiam novam esse attractam et in cyclum devenisse actionis virium, quae in primordiis illis latent et augentur et evolvuntur una cum materie nova superaddita. Sed constat simul ipsam illam, quae advehitur, materiem esse debere admodum mutabilem; — esse debere eius cohaesionem perexiguam chemicumque vinculum, quo eius particulae continentur, admodum tenue. — Quippe parvae illae organismi futuri aut fieri coepti partes et particulae ceteroquin non potuissent eam sibi submittere et in novas transmutare formas. Scilicet id, puto, intellexistis ex iis, quae attuli, organismorum illam evolutionem, illud crescere, esse veram eorum *μεταμόρφωσιν*, cuius *φαινόμενα* externa conspicimus, sed cuius rationem veram ignoramus, quum nexus inter materiem et formam, uti supra dixi, prorsus non latet. „Et hic sunt Dii!"

Organismi mutationes, de quibus hucusque sum locutus, in illis, quae iam respicimus, animantibus contingunt, antequam e gremio materno foras prodeunt. E corpore matris ab illis hauritur alimentum, idque licet iam

praedita sint organis, quorum ope sanguis, unde partes formantur et formatae mole augentur, per totum corpus diffunditur. Non recta tamen sanguis maternus ad novum animans advehitur, sed utriusque, èt matris èt foetus, sanguis suis conclusus est vasis a se invicem separatis, sed quorum parietes sunt contigui, ita ut non nisi per has membranulas permeent particulae maxime mobiles huius fluidi et ut haec non quidem unica fortasse, sed praecipua sane via sit, qua foetus materiem accipiat, unde crescat.

Longe differt ab hac alimentum accipiendi ratione et via ea, quae postea animanti in lucem edito competit. Rem obiter inspicienti videtur materies, e qua animalium corpora formata sunt, non magnopere mutari. Novas particulas prima aetate accedere debere, ut adolescant et donec adoleverint, facile quisque videt; modus tamen et via, quibus iste materiae accessus fiat, non sunt nota plerisque, nisi quatenus cibum et potum animantia capere solent. Sed ceterum in forma et materie corporis non tantae contingunt mutationes, ut in perpetuae earum mutabilitatis cogitationem incidant. Quamquam rem accuratius perpendenti certissimum est, nullam esse intercapedinem, qua non evadat e corpore materies, nec nova accedat. Diligens observatio docuit formas organicas novas semper oriri intereuntibus vetustioribus. Et quod ad materiae permutationem attinet, ne semel quidem spiritum ducimus, quin ex aëre atmosphaerico particulae cum nostro sanguine coniungantur aliaeque ab eo recedant. Quin ne per temporis quidem intervallum, quod inter inspirationem et exspirationem est intermedium, aut ipso temporis articulo, quo auram haurimus, vel emittimus, iste materiae motus quiescit, sive vigilemus, sive dormiamus. Et quemadmodum haec in pulmonibus contingunt, ita quoque fiunt trans cutem.

Videri possit alio modo res comparata esse cum iis, quae per os ingeruntur, quia non sine aliqua intermissione vel voracissima animalia cibum et potum capiunt. Hanc igitur rem paulo intensius persequamur. Modo locutus sum de organis, quorum ope vescimur aura, quaeque viae sint, per quas continenter materies e corpore secedat. Non sunt hae unicae viae isti fini destinatae. Eliminantur e corpore residua ciborum, quod quid significet mox apparebit, et praeterea ab organorum internorum superficie, perinde atque ab externo corporis integumento, particulae abscedunt

solidae, organica forma plerumque adhuc praeditae; aliaeque evadunt e corpore humoribus solutae. Itaque evehitur tum forma fluidi elastici et vaporis, tum forma liquida, denique solida etiam substantia, quae aliquamdiu pars fuit corporum animautium. Et haec quidem repulsio illa materiae est, cuius initio sermonis mentionem feci et cui opposita est eius attractio, quae fiat necesse est, ut moles corporum dum adolescunt augeatur et adultis conservetur, quam partim in pulmonibus, vel quaecumque alia sunt organa respirationi dicata, fieri dixi, et de cuius ratione in partibus praesertim huic rei destinatis iam paucis videndum est.

Qui secum reputat quae de materiae ab organismo repulsione dixi et simul tenet, quod statim a me est monitum, materiem in animantibus non gigni, sed forinsecus invehi, sponte intelligit eas res, quae pro cibo ac potu sumuntur, partim certe mutari debere in particulas illas longe inter se diversas, e quibus animalium corpora sunt composita. Verum antequam res eo devenit, cibus ille mutatus in sanguinem inferri debet, quippe e quo liquore omnium organorum tandem instauratio fieri debet et qui, quod magni in hac re momenti est, vasis continetur undique clausis, sed quorum extremi fines adeo sunt tenues, ut non nisi armato oculo conspici queant et qui per corpus eiusque partes paene omnes distribuuntur et subtilissimo pariete limitantur. Iam vero, uti supra dixi viam rectam non esse a vasis sanguiferis matris ad eadem in foetu organa, ita quoque non est a ventriculo et intestinis ad vasa, quae sanguinem et lympham vehunt; sed transitus novae materiae fieri debet per membranulas tenuissimas tum tubi intestinalis, tum vasorum illorum. Unde duo eaque gravissima legitimo ratiocinio deduxeris, primum materies illas, quae in corpora animantium invehuntur, haud raro magnas subire debere mutationes, — tum necessario requiri magnam particularum minutissimarum mobilitatem et tenuitatem, ut in sanguinem trans vasculorum parietes transire valeant.

Animantia diversissimas res appetunt, quibus vescuntur. Formam si respicias, sunt maximam partem solida vel fluida. Quae solida ingeruntur comminui debent et solvi succis, cum quibus in organis digestionis miscentur, sive statim solvantur, sive chemicae mutationes provocentur, quae corpora antea non solubilia ut solvi tandem possint efficiunt, quia ceteroquin in vasorum genus utrumque ingeri non possunt. Ista comminutione

et solutione novas facultates non acquirunt, sed particulae magis mobiles tantum redduntur; universeque tenendum est nullam materiem ingeri, quin suas proprietates omnes intus in corpore animantium sibi servet. Mutationes igitur, quas subeunt, nascuntur e coniuncta actione virium, quae ingestis ipsis competunt, tum succis, qui ad eorum solutionem et mutationem chemicam in tubum intestinorum effunduntur, denique quae sedem habent in membranulis, per quas permeant, et in sanguine ipso, vel certe huius particulis, quae eas attingunt. Qui singularum, quas enumeravi, mutationis causarum effectus sint, in omnibus distinguere ac persequi, non valemus, quin potius in paucis tantum de hac re iudicium ferre licet. Sed iterum duo summique illa momenti hic tenenda sunt: mutationes chemicas, quae extra organismos per intensum calorem et per fortium potentiarum chemicarum actionem contingunt, in his ipsis accidere non posse, quia medium aliquem caloris gradum corpus animantium tantum et fert et habet; et quia potentiae illae chemicae vehementiores, si organismo continerentur, nexum chemicum et organicum eius elementorum destruerent et nervorum actionem prorsus perturbarent. Atque ita fit, ut maximam partem illae tantum materies, quae, utpote ipsae organicae originis, particulas minimas prae ceteris mobiliores habent, pro alimento esse possint. Cum qua re arcte coniuncta est generalis illa animantium in herbivora, carnivora et omnivora distinctio, quae dudum ex observatione nata est, antequam experimentis artificiosis constitit de summis illis principiis, e quibus ingestorum indolem et mutationes hodie diiudicamus.

Rem hoc modo spectans fere in opinionem induceris mutationes materiarum ingestarum esse tantum physicas et chemicas. Neque ego sane infitias ibo elementorum motu qualicumque illas mutationes niti. Sed oriuntur hic brevi formae organicae, quae ad sanguinem et lympham tantum pertinent, neque quidquam commune habent cum iis, quae postea ad organorum instaurationem e sanguine nascuntur, nisi forte dissolutarum materia ad harum formationem confert. — Quid velim, magis aperte significabo: — ex intestinis in vasa sanguinem et lympham vehentia statim infertur materia partim omnino non, partim tum physice tum chemice mutata; sed dein in utroque vasorum genere cernuntur formae illae, quas corpuscula lymphae et sanguinis appellare consuevimus. At certo constat

hac, qua vivimus, doctrinarum physicarum conditione, solidas sanguinis particulas e vasis, ut partes nutriantur, egredi non posse. Quid igitur? Inter digestionem, quae praeparatio est materiae ingestae, ut in vasa transire possit, et nutritionem, quae transitus est particularum fluidarum sanguinis in materiem corporis solidam, intermediae sunt formae organicae, quae ulteriorem metamorphosin non patiuntur et quas paene testimonio esse dixerim quam manca sit nostra horum materiae motuum cognitio. Quid enim? modum, quo nascantur, ut in reliquis, ignoramus; — ubi oriantur, incertum est; interire eas debere pro certo habemus, — sed ubi locorum et quo modo dissolvantur iterum dubium nec demonstratum est! Utque summatim dicam, omnium illarum mutationum compositionis et formae, quas materies invectae subeunt, prima tantum initia ultimique fines quodammodo innotuerunt. Id autem certum est e materiis ingestis alias nequaquam solvi et sine mutatione praevia ex organismo evehi, — alias solvi quidem, sed a corporis materie non attrahi, itaque item foras evehi, licet aliis viis id fiat, quam quibus priores illae removentur, — alias denique esse, quae et solvuntur et modis pluribus in locum vetustiorum organismi particularum succedunt; quamquam forte ne omnibus quidem his ista sors communis est, sed diverso modo cum illis agitur pro copiae et temporis, quibus ingeruntur, diversitate.

Sed redeundum est unde eram digressus, ad perpetuam illam mutationem materiae in organismo. Facile nempe intelligimus seriem illam mutationum, quae inter ciborum et potuum ingestionem et nutritionem est intermedia, non uno fieri temporis articulo, sed per tractum eius longiorem, breviorem: nec metiendum esse tempus, quod his mutationibus impenditur, parvis illis eius intervallis, quibus pleraque animantia cibum ac potum capiunt. Itaque in his actionibus vitalibus de materiae mutatione, quae sensim fiat, neque unquam quiescat, ultro constat. Quodsi quaeratis quae materies praecipue tantam particulis minimis praebeat mobilitatem, magnam partem esse aquam certissimum habetote! Hinc quidem de huius materiae in corporibus animantium utilitate iudicare poteritis.

Locutus sum hactenus de motu particularum, qui in speciei conservationem et animantium singulorum nutritionem intenditur. Quam quidem rem non enucleate exposui; quis enim id a me hac hora et loco hoc

exspectaverit? Neque vero possim prae temporis augustiis. Id tantum significare et summis quibusdam veluti typis notare volui, materiae et formae motum esse perpetuum in organismorum formatione et nutritione. Non sunt tamen hi soli, quibus vita manifestatur, modi. Itaque pergo et de reliquis modis principibus item aliquid dicam, sicuti in corpore iam formato contingunt. Fingemus ita quietem illius, quam supra contemplati sumus, metamorphoseos. Nec tamen datur ista quies in rerum natura ipsa, sed una cum phaenomenis, de quibus antea monui, oriuntur ea, de quibus iamiam sum dicturus, quod semper tenere debet qui rectam vitae eiusque motus notionem menti sibi informare cupit.

Summi modi, quibus porro vita manifestatur, sunt duo: motus et sensus. Non amplius spectamus nunc eum motum, qui ad materiae aut formae mutationem pertinet, sed motum partium iam natarum, qualicumque modo ortum et quemcumque in finem factum. Sensum autem volo latissimo vocis significatu, qui conscio animante est vel non conscio, — qui apparet tum in ipso illo, quod sentire vocamus, tum in visu, auditu, olfactu, gustu, quippe quae omnia non nisi modi formaeve peculiares sunt sensus.

Sed cum ita distinguo inter phaenomena sensus et motus, statim monere debeo, non ita id esse accipiendum, quasi motum a sensu excludi arbitrer. Quin potius fatendum est sensum ipsum non nisi formam quamdam esse motus, et motu partium sentientium sublato ipsum sensum in iis fingi non amplius posse. Quod nonnullis quidem forte *παράδοξον* erit, ita ut quid mecum cogitem declarandum esse sentiam.

Sensum organi dicimus eam illius facultatem, qua rei qualiscumque actionem percipiat. Potest vero in homine, ut ipsi nobis exemplo simus, perceptio ad conscientiam eius transferri vel non transferri. Illud si fiat, mutatio, quae in organo contingit, a nobis sentitur, uti dicere solemus, atque ita igitur nobis fit manifesta; hoc vero si fiat, perceptio, quae in organo contingit, non apparet, nisi in mutatione conditionis organi, quae mutatio non recta, sed interveniente alio phaenomeno, quod ad conscientiam nostri transfertur, tandem nobis fit manifesta. Priore ista ratione igitur unusquisque percipit rem, quae in organon agit, seu potius percipit mutationem, quae ex actione illius rei in organo contingit; posteriore vero non nisi ratiocinando deducimus ex aliis phaenomenis notionem mutationis,

quam in organo facit res, quae in illud agit. Sed in utroque sensus modo quaestio semper eo redit, ut videndum sit, num res percipi possint sine mutatione qualicumque partis sentientis, necne. Contendo autem sine aliqua mutatione sensum esse non posse, vel certe non esse posse perceptionem, si sensum facultatem appelles, perceptionem facultatis actionem. Verum quis sibi finget mutationem sine motu? Itaque sensui sine mobilitate particularum organorum sentientium, perceptioni sine vero earundem motu locus esse nequit; adeo ut, quod dicere coeperam, sensus vulgari vocis significatu non sit nisi peculiaris ipsius motus forma.

Sed pergendum est et de motu et de sensu, quos, ne argutias sectari velle videar, e vulgaris sermonis usu solito modo distinguam, agendum.

Qui in organismo contingunt, aut per eum eiusve partes et particulas fiunt motus, non omnes eiusdem sunt indolis, ab unŏve fonte profluunt. Nec tamen negligendum, in infinita illa motuum diversitate, si rem recte reputas, illorum perpauca tantum esse genera summa, quae oriantur a causis, quas hac certe doctrinarum physicarum conditione distinguere debemus. Sunt quidem universe spectati motus in organismo physici aut vitales. Physicos nunc dico, qui non in solis fiunt corporibus viventibus, sed etiam in materia vita non praedita: vitales his oppono, qui maxime animantibus, quae nunc praecipue spectamus, aut certe corporibus organicis, si latius vim vocis extendere lubeat, sunt proprii.

Et e physicis illis motibus primum iam menti obversatur ille, qui a Brownio nomen habet et quo, si armato oculo attendas, minutas particulas ire, redire, circumire vides, fere ac si animantium instar voluntate essent praeditae. Quem motum tamen, ut qui in particulis rerum vita destitutarum etiam observetur, iure a vita non pendere arbitramur. Quin equidem nnm in ipsa vita re vera in animantibus eum fieri sit evictum, dubito, licet ad motus, qui in organismis contingunt, fere referri hodie soleat. Sed procul dubio motus in iis sunt physici, omnes illi fere semper contingentes et sine ulla intermissione, qui debentur materiae eorum gravitati, elasticitati, expansioni et contractioni propter gradum caloris maiorem, minorem, cohaesionem fortiorem, debiliorem. Pertinent huc motus omnes qui ab organis vivis humoribus viventibus quidem, sed spontaneo tamen motu destitutis traduntur, in quibus principem tenet locum sanguinis in

corporibus circuitus. Pertinent huc motus illi subtilissimi, quibus diversae auris oculique partes feruntur, ut nervus tandem auditorius et opticus excitetur ad lucis et sonorum perceptionem. Sed quis finem inveniat enumerationis, si omnia recensere velit?

Motus autem vere vitales si respiciamus, duo praecipue sese obferunt, quorum alter latius patet altero, licet uterque et multum observetur neque unquam sileat. Alter horum in superficie membranarum partes internas obvestientium apparet, neque unquam in vita quiescere videtur, quamdiu et ubicumque organa ea minuta, a quibus pendet, adsunt. Nempe in superficie illarum partium, quas respicio, et e quibus nares et organa respirationis exempli gratia excito, parvae vesiculae apparent, quae non nisi oculo armato cernuntur, — cellulae sunt filamentis valde exilibus praeditae, — cilia vocari solent, — quae semper in motu sunt, non secus ac segetes agitantur vento, et eam sane vim habent, ut minutas particulas proiicere valeant, ubi has attingit perpetuus illorum ciliorum motus, qui singulis locis, ubi fit, certam in partem dirigitur. Quid sit, quod cilia illa ut ita moveantur faciat, nescimus; sed vim habere illum motum in promotionem materiarum eiusmodi superficies ciliis praeditas contegentium, unusquisque videt.

Alterum motus vere vitalis genus cernitur in organis illis, quae musculi et fibrae contractiles fere dicuntur. Ipsum motum si tantum respiciamus, forma una est et simplicissima. In parvulis harum partium moleculis insidet facultas dispositionem suam ita mutandi, ut unum fibrae extremum ad alterum adducatur. Interveniente systemate nerveo illa facultas praecipue ad agendum impellitur et maxima hic diversitas est pro imperio voluntatis in nervos, qui illas fibras dominorum instar regunt, quum in alterum ordinem illud imperium sit absolutum, in alterum nullum. Sed haec verbo notare tantum volui; redeo ad ipsum motum, quemadmodum in rerum natura omnibus apparet. Hoc scilicet principio nituntur effectus diversissimi. Hinc multiplex pendet manus hominis ad artes nati motus; hinc vox et loquela; — hinc lenes motus, sub quibus mater infantem suum in sinu fovet, et vehementes illi, quibus grandia carnivora praedam corripiunt et laniant et devorant; hinc volatus avicularum minutissimarum, et magna vis, qua immania cete per maria velocissime feruntur; hinc

placidus lineamentorum vultus serena fronte in subridendo motus; hinc vehemens ille, quo homo miser convulsionibus agitatus valida musculorum contractione sua ipsius ossa diffringit. Sed rursum subsisto in enumeratione varietatis infinitae phaenomenorum, quum dicendo materiem exhaurire haud equidem possim. At dicturum me esse sum professus de perpetuo organismi motu, — et in iis, quos enumeravi, quies saltem datur! Concedo equidem, sed numquam silet motus cordis, quo sanguis in ima viscerum penetralia et in extremam corporis superficiem propellitur! Numquam quiescit musculorum motus, quo thoracis parietes in respiratione sublevantur! Quocumque igitur in organismo circumspicias motui locus est ex ipso, de quo dico, fonte demananti et qui numquam cesset.

Sed propero ad finem eorum, quae tractanda mihi sumsi: superest enim ut de sensu dicam, cuius nervi ministri sunt et quem per hos ipsos cum motu arcte cohaerere e supra dictis iam patuit. Uterque vero in altioris ordinis animantibus maximeque in homine cum psyche eiusque organo et actionibus arctissimo nexu copulatur. Hic sane latissimus omnium campus nostrae contemplationi patet. Verum aliquid certe praemonendum esse sentio de ipsis, quibus functiones hae mandatae sunt, organis, ne plerisque vestrûm non intelligibilia proferam.

A cerebro et medulla spinali emittuntur, ut ita dicam, quaquavorsum filamenta nervea et contra fere undique e corporis partibus extra utrumque magnum instrumentum nerveum sitis ad hoc ipsum filamenta eiusmodi revertuntur. Ita quidem nexus continuus est inter encephalum et partes reliquas, et quum cerebrum et medulla eum habent situm, ut inter fibrillas nerveas inde exeuntes easque, quae a reliquis partibus eodem redeunt, sint intermedia, has partes centra vocamus systematis nervorum, fere simiiter ac cor appellamus circulationis sanguinis centrum, quia inter arterias inde proficiscentes et venas eo revertentes est intermedium. Hoc quidem totum, quod brevissime descripsi, systema nerveum vitae animalis esse dicitur, quia quasi praesidet iis functionibus, quibus animantia maxime a plantis distinguuntur: motui putate a voluntate pendenti, sensui, qui ad psychen rerum perceptionem transfert, — psychicis ipsis tandem actionibus. Illud systema nervorum vitae animalis in organismo animantium altiorum ordinum non est unicum, sed illi opponimus systema nervi sympathici,

in quo centralium organorum, unde nervi exeunt, multo maior est numerus, sed talium, quae magnitudine et structura et functione cum cerebro comparari minime possunt. Vocantur ganglia ista centra, nec deficiunt talia organa prorsus in alterius generis nervis. Hinc autem nomina systematis nervorum gangliorum vel nervorum vitae vegetativae, quia hi nervi maxime praesunt illis animantium actionibus vitalibus, quae item apparent in plantis: materiae scilicet forinsecus invectae elaborationi, nutritioni, succorum provectioni. Non prorsus alterum ab altero separata esse putantur ista nervorum systemata; sed posterius a prius memorato, itemque ab huius gangliis filamenta accipere constat. — En simplicem ac brevem horum organorum descriptionem! Addam quae de actione necessario sciri debent, ut quam mobilis et sine quiete materies sit in his organis intelligatur. E nervis vitae animalis ii, qui a reliquis partibus versus centra tendunt, sensui praesunt et quasi nuncii sunt conditionis partium reliquarum ad psyches organon; alii illi, qui a cerebro ad organa motus tendunt, illius quasi mandata ad haec transferunt et ita ad motum ea excitant. De cerebro quod psyches organon sit, conscientiae nostri et actionum mentalium sede, iam supra aliquid dixi, itemque de actione nervorum vitae vegetativae, quorum affectiones ad sensorium commune transferri non solent. Itaque iam pergo.

Cum modo de motu et sensu agere coeperam, statim monui, me illum ab hoc non excludere, cuius rei rationem tunc exposui. Forte melius etiam illa intelligentur, si quae iam dicturus sum audiveritis.

Ponamus nervum sensui destinatum ad cerebrum tendentem a peripheria eo, quem sumimus, temporis articulo peculiarem transmittere perceptionem nullam. Non quidem prorsus sine ulla actione est, quum eius conditio profluat a conditione partium sanarum, unde ad cerebrum pergit, sed quum aliquamdiu aliam perceptionem tradat nullam, sumere licet quietem eius molecularum; motus saltem vix demonstrari poterit. Verum ecce! impingit pars, unde exit, — digitus exemplo sit, — in corpus praeacutum; — dolor percipitur. Itaque mutata conditione partis, unde nervus procedit, huius ipsius conditio mutatur, quae mutatio tradi pergit per totum eius tractum et ad cerebrum transfertur, cuius tandem motu doloris notio in psyche nascitur. Sed simul ac nascitur iste sensus doloris, in

21*

organorum centralium materie iterum mutatio contingit, quae transfertur ad nervos motui famulantes; nam nervi illi, qui antea quiescebant, nunc ad agendum impellunt musculos, quorum contractione retrahitur manus; — quem impulsum ad motum his tradere non potuissent, nisi conditione sua mutata. In his omnibus igitur iterum materiae motus est, qui qualis sit ignoratur, quia nemo iudicare potuit indolem eius mutationis, quae in nervis dum sentiunt, vel ad motum impellunt accidit; sed de cuius velocitate ipsi statim iudicare poteritis, cum reputaveritis omnia illa, quae enarravi, consecutione tam celeri contingere, ut uno temporis articulo rem non perpendenti fieri videantur.

Verum ecce! his primum positis iterum pergo! Sumamus unum eundemque in nervis motum esse, quo musculos ad agendum impellunt, — neque enim causam video, cur plura eius genera sumamus, — at infinitae erunt diversitates tum loci, tum vehementiae aut lenitatis. Mox hunc, mox alium musculum, aut musculorum congeriem ad contractionem impellimus; — modo loquelam, modo artificia quaelibet cogitetis; et vero singulorum, quos ita voluntate regimus musculorum, ideoque nervorum ad eos tendentium, motus excitatur mox lenior, mox vehementior. Sed sensus, si spatium respiciamus, non minus late per corpus patet, quam motionis facultas; at hic longe aliud quid accidit! Tactus enim alius est corporis frigidi, et calidi, levis et asperi, diversorumque harum ποιοτήτων modorum et graduum; — quin dolorum intus ortorum genera plura sunt, unde nomina doloris secantis, pungentis, urentis, qui iterum intendi minuique possunt. Quomodocumque iam nobis rem fingamus, sive putemus in hisce motus esse generis diversi, — sive unum tantum motus genus, sed cuius effectus diversitatem quaeramus in vehementia maiore minore, vel in plurium pauciorumve fibrillarum nervorum affectione, vel in utroque, — at in cerebro certe tot diversae conditiones qualescumque e rebus illis oriri debent, quot ποιότητας harum perceptionum distinguimus. Eandemque ratiocinationem si transferamus ad sensuum organa, — ad imagunculam retinae traditam, ad sonorum qualiumcumque perceptionem, videte quam oriantur inde motus perpetuo varii, tum in nervis sensuum, tum in ipso encephalo! Et quam multi sint numero magis etiam perspicitur, si reputemus et sensum universum et eum, qui in visu, auditu, olfactu, gustu

est, non solum excitari a rebus extra corpus positis, sed saepe etiam ab intus in corpore latentibus; quod vel somnia probare putamus. — Quid dicam tandem de motu subtili, qui in cerebro comes vel origo esse videtur cogitationum nostrarum et voluntatis actionis et animi motuum? Non dicam de his quidquam, quum res physice sumta sit incognita et id unum tantum verosimile sit, motum materiae harum actionum et affectuum psyches esse vel sequelam, vel causam, forte etiam pro diversa conditione utramque.

En! A. A. humanissimi! brevem exhibui conspectum motuum materiae et formae, qui in animantibus fiunt. Intellexistis, spero, quam compositum sit phaenomenon, quod una vocula *vivere* vocamus, quam sint numquam non in eo motus longe diversissimi. Hae autem mutationes et motus hi multiplices nisi omnes, at plerique saltem singulis temporis articulis, quorum series vitae periodos diversas eiusque decursum totum facit, simul contingunt; — nec tamen horum omnium est confusio aut perturbatio in ea organismi integritate, quam sanitatem vocamus, sed omnium conspiratio et consensus et harmonia!

Quasi pagellam inspeximus magni illius operis, quod naturam appellamus. Sunt qui naturae interpretationem cum librorum explicatione conferunt. Utriusque rei intelligentiae illius, quod vixi, temporis haud parvam partem impendi, sive diligentius, sive negligentius, quod festo hoc die non quaeritis, in his sim versatus! In utraque re difficultates obviam venire, quis negabit? In librorum tamen interpretatione et intelligentia hominem ipsum semper agnoscimus, cuius facultates nobis libros legentibus cum auctoribus eos scribentibus sunt communes, ita ut talia opera nostri ingenioli modulo fere censere liceat. In rerum vero naturae contemplatione librum legimus non hominis manu scriptum, — sed cuius quotquot loci innotescunt et intelliguntur, — sunt autem hi perpauci, — omnes artificium testantur tantum, ut ultro auctoris huius libri admiratione abripiamur; — ambitum vero operis si cogitemus, aut locorum singulorum nexum et originem, ultro fateamur nos impares esse illi amplectendo et explicando. Hac in re igitur naturam intelligere cupienti fere idem accidit, quod veterum scriptorum fragmenta recensenti. Nam quemadmodum hic e paucorum locorum servatorum et collectorum pulchritudine universi, cuius partes sunt, operis

praestantiam aut coniicit, aut diiudicat, ita naturae scrutator e paucis illis locis, qui e naturae libro ad suam notitiam pervenerunt, coniicit quam eximium esse debeat opus totum, cuius fragmenta tantum conspicere ipsi conceditur. Hoc discriminis interest, quod ille fragmenta considerat operis caduci, mortalis, cuius pleraeque partes interierunt; — hic operis integri, perpetui et sempiterni. Utinam aliquando melius et penitius id cognoscere nobis omnibus largiatur summus rerum omnium opifex!

Transeo iam ad alteram officii mei partem, ut recolam, quae academiae Groninganae contigerint tum prospera, tum adversa. Ac fuit omnino primus ille annus, quo novum templum academicum *usu*, uti in nummo est, *splendere* coepit, pluribus casibus tum laetis, tum tristibus insignis.

Hoc quidem primum laetamur, augustissimi Regis personam ac domum hoc anno salvam esse servatam et incolumen. Quin pars doloris e superioris anni clade suscepti compensata videtur gaudio de filiolo nuper nato et fortunato eventu, quo Regina ad pristinam sanitatem et virium integritatem brevi restituta est. Optima quaeque apprecamur nuper nato filio Regis, ut vigeat corpore ac mente, id imprimis ut virtutibus excellens in posterum dignum se praebeat stirpe illustrissima, e qua natus est.

Ex academiae Curatoribus, brevi postquam annuum magistratum gerere coeperam, vita functus est Vir nobilissimus, ingenii sane et virtutis praestantia haud vulgari insignis Oncko van Swinderen, equestri ordini Leonis Nederlandici adscriptus. Cuius nomen quum appello, verecundiam iniicit cogitatio me illius memoriam publice recolere debere, quod eo difficilius mihi, quum vix postremorum viri spectatissimi aetatis annorum testis fuerim. Itaque veniam pro laude petens in hac officii mei parte pergo. Natus est vir amplissimus in hac urbe patre Wichero van Swinderen, iuris utriusque doctore, matre nobilissima Octavia Cornelia Susanna van Rheden. In ipsa academia nostra studiis operam navavit, et defensa dissertatione *de polygynia*, alteraque *de libertate et moralitate actionum humanarum*, artium liberalium magister, philosophiae et iuris utriusque doctor est creatus. Anno post uxorem duxit Quirinam Iacobam Iohannam Gerlacius. Multa et varia in

regione sua et patria gessit munera, quae omnia recensere supersedeo; sunt tamen, quae si nunc non memorem, negligentiae, puto, reus fierem. Magistratui igitur huius urbis adscitus est vir egregius; curator huius academiae factus est; ad eam coetus legiferi partem, quae e civibus ab ordinibus provincialibus delectis constabat, plus semel delegatus est; eius praeses quoque fuit; quod item ei contigit, quum legem de imperio recognoscendi et emendandi causa anno quadragesimo huius saeculi esset convocatus. Eodem anno vero Regi a consiliis est factus extra ordinem et ab eo procerum consilio adscriptus. — Ecce! pauca excitavi e multis: quae autem mandata ei fuisse dixi gravissima et diversissima satis testantur virum fuisse laboris patientem et consilii plenum; neque enim nisi his virtutibus excellentibus talia mandari solent. Ceterum quid ego mihi sumam iudicium ferre de praestantis viri indole, ingenio, moribus? Id ut aliquo iure facerem, et diutius cognoscere illum debuissem et familiariter eo uti et multarum rerum peritus esse, quarum prorsus ignarum me esse scio. An igitur tacebo? Neque hoc faciam, quia non decet, sed lubet referre quo modo de illo sentiant, quibus propter ipsas illas res, quas mihi deësse sum confessus, fere competit de tali viro iudicium.

Laudant hi in viro praeclaro morum puritatem et elegantiam, quae in sermonibus, in vita, in vestitu adeo apparuerint. Officia quaevis diligenter et religiose illum obiisse affirmant, sive res domesticae, sive civiles spectentur; neque quidquam negligere solitum fuisse, ne ea quidem, quae aliis levioris momenti videantur. Rem suam familiarem prudentcr ac sapienter illum curavisse, quod necessario fere facere debuit, qui fortunae bonis cumulatus recte civitatem cognosceret, et probe sciret quibus maxime vinculis diversorum ordinum cives inter se contineantur. Ea autem illum fuisse vitae simplicitate, ut paucis ipse rebus indigeret; ea liberalitate, ut reditu exiguo positae in foenore pecuniae et agrorum esset contentus; ut haud semel pecuniam accipere noluerit, quam aerarium publicum ei vel debere certo constabat; ut numquam sumtibus parceret, quoties requirerentur ad liberorum aut nepotum institutionem; ut frequenter alios opibus adiuverit. Fuisse a loquacitate alienum, quin potius paucorum verborum, quippe qui fere loqueretur ut aliquid doceret, vel doceretur; vitam nempe rem ei fuisse seriam, non levem, qualis multis esse solet. Aliis fidem

haud ita facile adhibuisse dicitur, et hac in re cautus fuisse admodum; sed simul numquam fefellisse fidem, quam in ipso ponerent alii. In rebus gerendis mirae fuisse prudentiae: celeriter consilia cepisse; nec facile capti eum poenituisse, quum prae mirabili rerum civilium et animorum hominum cognitione magna sagacitate futura praevideret et semper illud „respice finem" menti illi obversaretur. Animo fuisse pio; — non solum in rebus adversis, sed etiam in prosperis in Deo reposuisse spem suam omnem. In dissensionibus theologicis, licet satis scirent omnes quibus praesertim partibus esset addictus, semper fuisse moderatum et aversatum esse plurium vehementiam, quin facile ac lubenter agnovisse bona, quae ab alio modo sentientibus in vitae usum redundarent, quippe nullam rem non ei fuisse cordi, quae in vitam civium tum privatam, tum publicam vim haberet.

Ita quidem A. A. de viro eximio sentiunt, quorum iudicio plurimum ego tribuo. Quo vero erga academiam fuerit animo, novimus omnes: huius nempe salutem ac gloriam ita eum curavisse, ut isti rei, quoties opus erat, totum se daret, et ut ad decrepitam usque senectutem prae mentis vigore, quo esse pergebat, semper hanc provinciam sibi mandatam prudentissime administraverit; pro qua re, omnibusque in ea bene factis non gratum nunc significare animum, sane nefas sit. Lugemus igitur obitum viri, quem inter praestantissimos, quos aetas nostra tulit, patriae cives censendum esse, omnes mecum fatebimini. Utinam eius memoria, quam repetivimus, nos ad virtutis et sapientiae studium incitet; quem enim in usum meliorem convertemus tum huius, tum praestantium quorumcunque virorum recordationem?

Non unica haec est mutatio, quam in academiae curatorum collegium intuentes dolemus. Vir enim nobilissimus Gockinga annis et valetudine iubentibus ei valedixit. Solatium sane est post gravis luctus commemorationem cogitatio, non tristiore de causa eius locum aliquamdiu vacuum fuisse; neque invidemus otio, quod sibi cupivit vir per multos annos de nostris rebus bene meritus; dolemus vero aetatem et morbum tanto oneri illi fuisse, ut levamen quaerere coactus fuerit in repudiatione muneris, quod diu ipsi carum fuit et honorifice ab illo gestum. Absenti liceat gratias agere pro opera in academiae salute promovenda posita! Diu adhuc vita et meliore sanitate fruatur contentus bene factorum in superiore vita conscientia!

Atque in horum quidem virorum locum suffectus est inclytus Comes van Limburg Stirum et tu, quem praesentem appellare licet, nobilissime de Vos van Steenwijk! Est quod nobis gratulemur curam nostrarum rerum vos suscipere voluisse. Doctrinae et artes, quas profitemur, multis, ut fructus itineris capiant, longiorem et difficiliorem fere praetendunt viam, quam quae magnopere placeat. Hinc fit, ut haud pauci, fatebimur enim, laborem ferre recusantes inutilia adeo et supervacanea praedicent ea, quorum notitiam vix mediocrem sibi compararunt, certe non eam, unde discere potuerint rerum, quas flocci pendunt, tum inter se nexum tum cum aliis ad vitae civilis usum spectantibus coniunctionem. Est horum error sane manifestus, sed quare ego nunc eius mentionem facio? — Nimirum quia error hic periculo non vacat, nec sine civitatis damno pervulgari et inveterascere poterit. Vestrum, quod gerere coepistis, munus, vester, quem in civitate tenetis, locus princeps faciunt, ut ad eruditionis omnis in patria nostra existimationem multum conferre possitis. Hanc autem rem magnopere vobis et collegis vestris, viris amplissimis, commendatam cupimus, quippe haud minimam partem esse putamus bonorum, quae in academiam a vobis redundare poterunt. — Sunt sane plures graves gravissimi vestri muneris partes: eruditorum ad hoc docendi munus evocatio, quorum delectus magnam partem a vobis pendet; subsidiorum ad institutionem necessariorum dispensatio, — aliae plures; — nec tamen quidquam horum gravius esse arbitror eo, quod commemoravi, quum rectum demum multorum de pretio doctrinarum iudicium ipsi academiae quasi audientiam facere poterit. Huius autem rem omnem omni nomine nunc tibi, vir nobilissime! commendamus; tu eam tueri pergas per longam annorum seriem; nos vota facimus, ut te quoque curante florere pergat, ut splendor eius, si fieri possit, etiam multum increscat et ut a vana ostentatione longe alienissima maxime patriae prosit bonorum ex ipsa civium largo proventu!

Iamque ad vos, collegae coniunctissimi! me converto et ad commemorationem eorum, quae nobis acciderunt. Et statim cum in vos intueor desidero, qui superioris anni festo die adhuc nobiscum fuit, Theodorum nostrum van Swinderen. Fuit huius obitus tum civibus fere qualiscumque ordinis, tum nobis acerbi doloris causa; nec melius ostendere potero quam

iustam dolendi causam habeamus, quam simpliciter enarrando viri multis nominibus desiderati vitam et merita. Haec igitur de illo nunc accipite!

Natus est in hac urbe patre, cuius iam mentionem feci, Wichero van Swinderen, matre Iohanna Margaretha de Beveren. Scholas Latinas frequentavit et anno aetatis decimo quinto studiis in academia hac operam navare coepit. E lectionibus, quibus interfuit, iuvat eas in memoriam revocare, quas cum eius studiis rerum naturalium coniunctas, extra solitum ordinem frequentavit. Ita chemiam doctus est a Driessenio, Botanicen a clarissimo Munniks, cuius lectiones de anatome et physiologia item sedulo audivit. Quin harum disciplinarum amore ita tunc temporis captus fuisse dicitur, ut aliquamdiu dubius fuerit num iurisprudentiae, cui destinatus erat, an medicinae totum se daret. Quod non mirabitur qui noverit a puero eum naturae rerum physicarum cognitionis cupidine flagrasse et adolescentulum iam collectione ad haec studia pertinente, quam parens possidebat, multum fuisse delectatum et paene puerum experimenta chemica iam instituisse cum Sibrando Stratingh, postea item in hac academia professore et peritissimo et dilectissimo. Quin in studia academica adhuc incumbens fundamenta iecit florentissimi hoc tempore sodalitii disciplinis physicis dicati, cuius lustrum decimum hoc ipso anno celebrantem audivimus senem, gratum animi sensum erga Deum effundentem, qui rei suae ita favisset, ut qui conventus primum quasi latuissent in ipsius domo paterna, postea in publicum prodire potuissent ornati lectissima corona tum audientium tum docentium. — Nondum percurso stadio academico defendit specimen studiorum conscriptum *de famulis domesticis*, eodemque anno creatus est artium liberalium magister, philosophiae doctor, defensa dissertatione *de atmosphaera eiusque in colores actione*, quae perinde ac specimen illud in Germanicam linguam est conversa, indicio quanto plausu fuerint excepta. Tandem anno post more maiorum iuris utriusque doctor est factus propugnata dissertatione *de legibus* et habita oratione *de Platone optimo in legibus condendis principis magistro*. — Hic quidem studiorum cursus fuit donec academiae valediceret, quod vel antequam fecisset tot et tam diversa in vita civili ei mandari coepta sunt, ut omnia recensere sane longum sit. Nec vero opus est: alii nempe me facundiores et plurimorum testes oculares, et amicitia cum eo coniunctissimi partim id

fecerunt alio loco, partim facient, ita ut me contineam intra commemorationem eorum, quae ad eius studia et erga academiam merita spectant. E domestica vero vita id praemitto, eum uxorem duxisse virginem nobilissimam Gertrudam Annam Lucretiam van der Merwede, quae adhuc vidua desideratissimi mariti obitum luget. Iamque redeo ad ea tempora, de quibus dicere inceperam. — Academiae vix, studiis minime illum valedixisse vel inde patet, quod cursu academico peracto etiam Ioannem Mulderum, virum clarissimum, audivit zoologiam et anatomen comparatam explicantem. Brevi post clarissimus Thuessink academiae dono dedit collectionem mineralium, cui curandae praefecit cum Sibrando Stratingh Theodorum etiam van Swinderen. Sensimque illo tempore eius fama ita increbruit, ut pluribus eruditorum sodalitiis tum patriis tum exteris nomen eius adscribi coeptum fuerit. Quin anno 1812, quum academia Groningana universali, quam vocabant, Imperiali Francicae esset sive adiecta, sive subiecta, huius moderator, comes de Fontanes, munus inspectoris academiae Groninganae viro amplissimo Adriano Gilles Camper et illi quoque detulit, quod probantibus optimis quibusque gessit. Eodem tempore edere etiam coepit calendarium academicum, in quo scriptis mandavit memorabilia academica anni cuiusque. — Pulsa Francica tyrannide disciplinarum physicarum professor est factus et anno sequente in hoc munere confirmatus. — Decretum Regium eiusdem anni iussit ut in singulis patriae universitatibus, atque ergo in Groningana etiam, prospiceretur tum rebus pluribus aliis, ad disciplinarum physicarum traditionem pertinentibus, tum museo, ubi materies haberetur ad zoologiam et anatomen comparatam necessaria. Swindereno igitur, quippe harum disciplinarum professori cura huius rei mandata est, in qua quam diligenter sit versatus et quam secunda etiam fortuna sit usus testantur plura. Sicuti enim huius indicium id est, quod tempestive in Kühlium quasi inciderit, ita illius, quod tam aptum in museo condendo adiutorem statim sibi adsciverit; unde celeria illo tempore musei incrementa. Industriam eius porro ostendunt invitationes civium, ut dono darent, si quae possiderent vel acquirerent, quae novo museo ornamento esse possent, pacta cum exteris inita, ut mutua cessione exemplarium duplicium vel multiplicium copias suas augerent; ostendit opera, postquam accessit museum Camperianum, ab eo posita in

acquisitione apti aedificii, in quo tuto omnia reponerentur, quamquam hoc non ex eius voto tunc temporis factum esse satis notum est. — Eiusdem in studiis industriae fructus quoque is fuit, quod una cum aliis viris eruditis instituit sodalitium historiae naturalis studio dicatum; in quo quid actum sit enucleate exponere nunc non attinet, verum hoc certum est, Swindereni propositum pluribus annis ante susceptum historiam naturalem huius provinciae illustrandi in eo non solum motum fuisse sed etiam promotum; testis enim est libellus *initia Faunae Groninganae* inscriptus et ab illo sodalitio editus cum supplementis aliquot annuis subsequentibus. Nec defuerunt eruditi, qui eius diligentiam magni facerent, quod patet e speciebus generum aliquot animantium a Kühlio, Goldfussio, Temminkio Swinderenanis dictis. Quin quo pretio etiam a Rege Gulielmo primo fuerit habitus, docet adscriptio ordini equestri Leonis Nederlandici. Quodsi respiciamus doctrinas, quas discipulis in hac academia tradidit, zoologiam cum anatome comparata et mineralogiam cum geologia per longum illum annorum tractum ab eo doctas fuisse novimus: logicam et metaphysicam unum annum docuit, plures vero annos paedagogicen et encyclopaediam. Primarium tamen locum in his disciplinis semper tenuit historia naturalis. Nec silentio hoc dimittere licet: plures fuisse annos, quibus non solum medicinae studiosi, qui ex legis praescripto iis interesse debebant, sed paene omnes academiae cives has frequentabant, idque non unum tantum annum aliquem, sed plures quisque continuos.

Sunt haec fere, quae de viro multum a multis desiderato hoc loco dicenda putavi. Non dixi de omnibus, quae in illo laude digna fuerunt, quia multa ex his academiam et docendi munus minus tangunt. Eius pietatem, erga omnes benevolentiam, alios adiuvandi studium, industriam, animi modestiam, boni veri et pulchri amorem cognovimus omnes, et quam hae virtutes in eius vita eluxerint. Merito ergo lugemus virum multis nominibus egregium. Sit illi terra levis!

Publici igitur doloris causa fuit nobis obitus collegae dum in vivis erat aestumatissimi; nec defuerunt privati doloris causae pluribus e docentium in academia numero. Vos hic primum volo, coniunctissimi de Groot, Pareau et van Hall! qui matrem et socrûs vestras pie dilectas e vita vobis ereptas doletis. Non meum quidem est dolorem vestrum verbis hac hora

lenire velle; neque enim acerbus desiderii eorum, qui tam cari nobis fuerunt, sensus aliena oratione aut eximi aut minui potest. Quae vero animum tali luctu afflictum erigit cogitatio Dei optimi et nostri amantissimi, quo volente etiam qui carissimi cuique sunt ex hac vita abeunt, a vestra sane mente abesse non potuit. Id unum maxime specto, ut vobis significem, nos quoque partem illius doloris sensisse et vota facere ut flebiles eiusmodi casus in posterum a vobis avertantur. Neque alia fere vobis dicenda habeo, amicissimi viri Rovers et Hecker! qui pro nostro res humanas spectandi modulo praematura morte vobis erepta vidistis carissima liberorum vestrorum capita. Tu Roversi! fere consuevisti acerbissimum dolorem ferre, nec tamen minus sentiri hic solet, ubi frequentia vulnera infliguntur, quamquam forte de vicissitudine rerum humanarum firmius tibi persuasum est, quam quum primum eiusmodi casum lugere coepisti. Quid tu, Heckere! senseris satis docent simplicissimi, quos prolis tuae sepulcro insculptos legimus, versiculi. Leniat vestra quoque vulnera Deus, a cuius numine non nisi quod bonum sit proficisci confidimus!

Verum emergamus paulisper e tam luctuosorum recordatione et animum etiam advertamus ad faustiora, quae tum aliis, tum ipsis quoque illis, qui tam graviter vulnerati fuerunt, contigerunt. Vos, collegae amici, Pareau et Iansen! e morbo, qui hoc anno longius brevius vos tenuit, feliciter pristinam sanitatem, quod vobis et academiae gratulamur, recuperavistis. Itaque laeti iam instauravistis laborem solitum. — Tibi quoque, amice Rovers! qui *μάλα πολλὰ πλάγχϑης*, gratulamur certe reditum tuum in patriam et ad munus tibi carum; id maxime, quod filii dilectissimi valetudo tibi permiserit ut a longa peregrinatione et quasi exsilio ad viros tibi notos et amicos reverteteris! — Sed qui possim reditus tui mentionem facere, non simul ad te me convertere, Heckere! qui iam duos annos amicissimi collegae vice es functus? academiae nomîne a me rectore accipe grati animi significationem pro diligentia, qua curavisti ne cathedra historiae et antiquitatum esset vacua, qua effecisti, ut ne detrimentum caperet institutio academica e Roversii absentia, quam quo minus sentiebant iuvenes optimi, eo magis id tibi honori est!

Tibi, quem mox alio nomine vocabo, amicissime Enschedé! hoc anno Bibliothecae cura est mandata. Lucro quidem id apponimus nobis et

academiae, nec quidquam vehementius optamus, quam ut pergas novum tuum munus gerere, ut coepisti; tunc enim optima quaeque auguramur de pernecessariis illis studiorum adiumentis, quarum procuratio iam tibi delata est.

Tu, Muldere! defuncto collegae successor es in historiae naturalis et anatomes partium, quas ille docuit, traditione! Novimus tibi gratum esse reditum ad studia, in quibus maximam vitae partem posuisti. Vindicabis nomen, quod merito tibi in iis obtinuisti, atque ita, — neque enim dubitamus, — insigniter proderis academiae et patriae nostrae.

Et a te sponte adducor ad recens vocatos eruditos, quos brevi collegas salutabimus, ad doctissimos van Kerckhoff et van Deen. Horum alter te excipiet, Muldere! in chemiae professione, alter veniet ut partem ferat oneris nimis gravis, quo medicinae professores premebamur. Ita vacanti cathedrae prospectum est et docentium in medica facultate numerus, quod diu frustra optaveramus, auctus. Utinam maturius fieri potuisset! retinuissemus virum, qui emeritus academiae antea et nuper etiam urbi valedixit, et quem doctorem academicum in paucis eximium esse nullus non annus est testatus, quo nobiscum fuit et gloriam academiae Groninganae strenue vindicavit.

Ac possim hic fere concludere quae de professoribus dicenda habeo, nisi gratulari tibi velim, amice van Hall! honorem, qui hoc anno tibi contigit, quum ornatioribus adnumerareris inter adscriptos ordini equestri Luxemburgensi. — Nec vero silentio te, amicissime de Vries! transire possim. Novisti quam sim a blanditiis alienus, sed item, opinor, novisti quam vel in iis, quos ne diligo quidem, lubens agnoscam, si quid boni in illis inveniam. Quo igitur animo nunc erga te esse deberem, nisi publice dicerem et alios, nec minimum me, gavisos esse, cum nuper in Belgio literarum patriarum laudem ita es tuitus, ut non solum magno plausu ibi exceptum te sciamus, sed ut omnino quasi amore tui capti viderentur Belgae literarum amantes, et ut te praesente adeo professi sint se, si quid in suis literis proficerent, id magnam partem nobis et literis nostris acceptum referre. Sed illum plausum et verborum pompam illam parum te curare certo scio. Quapropter hoc potius tibi exopto, ut inceptis vestris numen adspiret et Lexico nostrae literae Nederlandicae a vobis ditentur, quod

auctoribus sit monumentum aere perennius et linguae nostrae studio instrumentum eo aptius, quo diutius fuerit desideratum.

Converto me ad vos, Iuvenes generosi, spes patriae! Plures quoque vestrum fato inexorabili occubuerunt. Ocko Iohannes Woldringh, Iohannes Ernestus Alberda van Menkema, Iohannes Knottnerus, Henricus Wichers, — omnes e vestro numero exciderunt. Nullum sane eorum non flebilem occidisse dicemus; neminem, qui non suis fuerit carissimus, suis laudibus ornătus, a praeceptoribus dilectus. Sed ut in dispari hominum sorte nonnullorum fata fere semper aliquid habent, quod ceteros magis advertat, ita sane res se habuit cum magnae spei iuvenibus, Woldringh et Knottnerus. Ille nempe laudibus cumulatus in studiorum cursu eo pervenit, ut theologiae iamiam operam navaret; in grammatice, linguis Orientalibus, Sanscrita etiam, eius progressus haud vulgares dicebantur ab harum rerum peritis. Quae omnia ut fuerunt honorifica, ita maxima laus ei tribuitur haec, — pietas, qua matrem viduam est amplexus. Hanc in oculis ferebat, huic totum se vovebat; haec praesente illius caritate fruebatur. Quis sine commiseratione sibi repraesentet luctum matris, quae tali filio orbata est. Knottneri vero fatum non minus quam illius fuit memorabile. Comprobationem obtinuit praeceptorum omnium in studiis suis propaedeuticis; — ad primum suum examen accedit iam tum minus recte valens; — cum plausu inde discedit; — quarto inde die in vivis non amplius erat; — octavo post est sepultus! Eheu! quanta parentum, quorum maximus natu filius erat, spes concidit et quam ex inopinato!

Atque utinam mors atra hic substitisset et pepercisset infortunato vestro Slot, qui his diebus tam improviso singulari calamitate fuit adflictus. Sed, proh dolor! quamquam aliquamdiu spemque metumque inter dubii fuimus, non erat in fatis ut salvus evaderet. Hodie mane cadaver exanimum tellus accepit! — Miseret sane omnes diri iuvenis fati; miseret sane parentum unico filio orbatorum; nec vero minus miseret eius, qui nullum periculum suspicatus, nolens ac ludens infortunii causa fuit insons. Sit parentibus immortalitatis spes, sit huic tum ista tum conscientia mali nihil se nec vidisse nec voluisse in acerbo casu solatio!

Sed quidni vos, Iuvenes optimi! quoque intueremini in bona, quae vobis contigerunt; — quae cum cogito statim in mentem venit e vestrum

numero ille, qui in certamine literario ab academia Ultraiectina indicto Groninganae nostrae propugnavit. Tu, ornatissime de la Faille! tam strenue tuam rem egisti, ut primos quidem honores non ferres, sed tamen nemine primos ferente secundos! Gratulor tibi et patri, cui tuae res sane non minus cordi sunt quam tibi ipsi, honorificam, quam nactus es, laboris tui mercedem. Macte virtute tua, quae, ut olim praemium tulit, ita nunc iterum eluxit. Veniet tempus, quo honores, alia laboris praemia parvi facies, ipsum laborem et virtutis conscientiam plurimi: illa scilicet fortuiti quid habent et incerti, in his constantia est et praesidium firmum. Quare hoc tibi exopto, ut ad aetatem, qua quid haec sibi velint melius senties, sine molesto certamine pervenias!

Ceterum, ut summatim dicam, qui in academia studiis hoc anno operam navarunt laudabiliter progressi sunt in cursu incepto. Non pauci fuerunt, qui haud mediocrem sibi laudem meruerunt: fuerunt etiam a quibus vix iure exspectari quid posset ultra quam praestiterunt. Quod ut illis honori est, ita academiae res maxime optata. — Numerum vestrum si spectemus, multo plures sane inscripti sunt albo academico hoc anno quam superioribus bene multis. Non quidem academiae gloriam metimur studiosorum frequentia, sed potius virtute; nec tamen numerum nihili facimus, quia academica vita in nimis parvo studiosorum numero potius languebit, quam vigebit. Itaque hoc quoque ad ea, quae vobis, ornatissimi iuvenes! et nobis et toti academiae fausta sunt, grati referimus.

Atque ut a personis ad res tandem transeam, de subsidiis studiorum monere debeo. Nec tamen id facere possum, quin statim ad principem personam Regis augustissimi recurram, cuius munificentia voluit ut praemia aurea, quae primo aerarii publici impensis cudebantur, et postea, quum futilis ac puerilis parsimonia nimio scilicet constare censeret haec iuvenum ad agendum incitamenta, professorum sumtibus, — iam ex opibus ipsius acciperent studiosi. Ut literis scriptis factum iam est, ita iterum hic publice gratias agimus Regi pro dulci hoc documento quam doctrinis et artibus bene velit, — quam cultus populi illi curae sit.

Minister autem Regius, cui rerum internarum patriae cura mandata est, provinciam Groninganam visurus huc veniens, ipse novas aedes academicas, alia instituta nostra visitavit. Quae omnia sibi multum placuisse significavit.

Non dubitamus quin viro excellentissimo patuerit, quanti cives Groningani suam aestiment academiam et quam sapienter nulli rei parcant, ubi haec vel magnos sumtus requirit ut splendide ornetur.

Cum autem referendum est de libris academiae et reliquo apparatu, — bibliotheca eo, quo progredi valet, passu incrementa capere pergit; libri autem a pluribus inspiciuntur et teruntur quam antea factum est.

Museum historiae naturalis iam totum translatum est in locum, quem nunc occupat, novum, qui multis nominibus prae pristino se commendat. Multa non sunt addita quidem, sed nonnulla tamen acquisita: in dispositione vero speciminum sunt adhuc, quae desiderantur et quibus Mulderus noster prospiciet. — Cum multa non addita esse dico, ipsa volo specimina; sed ceterum clarissimus Theodorus van Swinderen voluit ut libri sui, qui ad historiam naturalem pertinerent et inter quos opera plura sunt praestantissima, post obitum suum apud museum essent et ibi servarentur in usum omnium, quod etiam fit, ita ut hoc nomine de academia etiamnum bene mereatur.

Hortus academicus hoc anno multis plantis ex nova Hollandia aliisque est ditatus; quod maxime factum est mutua cessione palmarum iuniorum, quarum specimina duplicia erant adlata ex insula Iava. Quominus nempe emantur plantae plures vetat angustia subsidiorum.

Collectio eorum, quae ad agriculturam pertinent, curari pergit: multa instrumenta sensim sensimque inde in usum omnium transferuntur, ad imitationem nempe exemplarium ibi praesentium confecta.

Chemicus apparatus item in novum locum translatus ibique hoc anno primum in usum vocari coeptus est. Laboratorium hocce prae antiquo longe excellere constitit; sunt quae adhuc partim adiungi, partim mutari debent, quod uti iam Mulderus facere cupivit, ita successor eius in chemiae professione re ipsa faciet.

Physica instrumenta numero increscunt et item aedibus splendidis, in quibus nunc asservantur, gaudent et gloriantur.

Medicorum res si spectemus, nosocomium aedificatur amplum pro vetere; omni modo, ut iure speramus, praestans erit, et indicium novum illustre, quam provinciae et urbis Groninganae civibus curae sint omnes res, quae ad institutionem academicam pertinent. — In usum physiologicae institu-

tionis et histologiae tum nova microscopia, tum alia instrumenta coemta sunt et augeri pergunt. Collectio pharmacologica et multum aucta est et nitidissime disposita, qua in re magnam, quod grati recordamur, operam posuit chemiae professoris adiutor Lofvers, quem honoris causa non nuncupare hodie nolui.

Itaque iam qualicumque tandem modo at perfunctus sum illis officiis, quae cum rectorali munere hoc anno mihi fuerunt imposita, licetque mihi successori id tradere.

Te igitur, Gulielme Adriane Enschedé! a Rege in novum annum creatum academiae nostrae Groninganae Rectorem magnificum proclamo ac renuncio.

Lubens, vir amicissime! tibi cedo onus, quod ut potui gessi, quodque cum bene fertur, ut aiunt, fit levius!

Tu igitur, qua de re nullus dubito, dexterrime ferendo, levissimum tibi reddes.

Fiat hoc cum academiae et tuo commodo!

DIXI.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA,

HABENDARUM

A DIE 11 SEPTEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCL AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLI.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, horâ XI, *Ius Civile* interpretabitur, iisdemque diebus, excepto die Saturni, horâ XII, selecta *Iuris Mercatorii* capita tractabit; diebus Mercurii horâ X, et Saturni horâ X et XII, maxime secundum ius patrium hodiernum, locum *de foro competente in caussis civilibus*, ipsiusque *Processûs Civilis* cum principia, tum praecepta exponet; quibus, post ferias hyemales, adiunget *Exercitationes forenses.*

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, horâ IX, *Institutiones* IUSTINIANI explicabit; die Lunae, horâ XI, diebus Martis, Iovis et Veneris, horâ X, mense vero Aprili, Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, horâ matutinâ VII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, horâ VIII et IX, die Martis, horâ VIII, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, horâ VIII, *Encyclopaediam ac Methodologiam Iuris* tradet.

CORNELIUS STAR NUMAN diebus Lunae, Martis, Mercurii, horâ VIII, *de delictis* et *poenis* disputabit; iisdem diebus, horâ IX, praemissa disquisitione de historia iuris publici patrii, *legem de imperio* interpretabitur; diebus Mercurii, Iovis, Veneris, horâ X, *de natura iuris* aget; diebus Lunae, horâ X, Iovis, Veneris, horâ VIII, *historiam Europae politicam* ita tractabit, ut inprimis traditurus sit historiam motuum, defectionum et conversionum civilium inde a defectione provinciarum Unitarum a Philippo ad nostra usque tempora; diebus Lunae, horâ XI, Iovis et Veneris, horâ IX, *Oeconomiae politicae* initia explicabit.

De scholarum, quibus *ius criminale patrium* exponendum sit, habendarum opportunitate et tempore, post ferias cum commilitonibus consilium inibit.

Disputationibus cum publicis tum privatis de iuris quaestionibus lubenter praeërunt Iuris professores.

IN FACULTATE MEDICA.

Iacobus Baart de la Faille diebus Mercurii et Iovis, horâ VIII, et Saturni, horâ IX, — sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis horâ VIII, Veneris et Saturni horâ VII, — *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet; et in Nosocomio Academico, ad parturientium lectos, qualibet oblata occasione, practice instituet. Diebus Lunae et Martis, horâ VIII, *morbos Infantum* docebit. *Medicinam Practicam* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX, et post ferias Paschales etiam diebus Mercurii et Iovis, horâ VII. Diebus Mercurii horâ X, et Saturni horâ VIII, *Medicinam Forensem* docebit. Diebus Lunae, Iovis et Saturni ab horâ X ad XII, diebus Martis, Mercurii et Veneris ab horâ XI ad XII, in Nosocomio Academico aegrotis curandis vacabit, morbosque ibi tractatos uberius exponet. — Disputationum exercitiis lubens vacabit.

Franciscus Zacharias Ermerins *Materiam medicam* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, horâ VIII. — *Physiologiam Specialem* iisdem diebus horâ IX. — *Pathologiam generalem* diebus iisdem horâ X. — *Therapiam generalem* die Veneris horâ IX et X. — Exercitationibus clinicis in Nosocomio quotidie vacabit horâ XII.

Ianus Hissink Iansen *Chirurgiam* docebit die Martis horâ X, diebus Iovis et Veneris horâ IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni horâ IX; *Histologiam et Physiologicam generalem* diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni horâ XI; *Anatomiam pathologicam* die Veneris horâ VIII et X; *Clinicis excercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit quotidie horâ I; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni horâ IV; *dissectionibus cadaverum Anatomicis* tempore oportuno instituendis quotidie praeërit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

THEODORUS VAN SWINDEREN diebus Lunae et Martis, horâ X et die Martis horâ VIII, *Historiam naturalem Animalium* et *Fossilium, inprimis patriae*, quoad *Animalia*, cum *Anatome comparata* coniunctam, docebit; diebus Lunae et Martis, horâ III, vel, verno tempore, horâ VII matutina, aut alia magis commoda, hoc anno, *Historiam Naturalem Avium* fusius explicabit.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Martis, horâ XII, et die Veneris, horis VIII et IX, aestivo tempore etiam die Saturni, horâ VIII, *elementa Botanices* illustrabit. *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Veneris, horâ XI. Die Mercurii horis IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium. Die Saturni autem, horis X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XI, *Arithmetices, Algebrae, Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XII. *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. *De Matheseos elementis disquisitio* habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ pomeridianâ III.

NICOLAUS MULDER diebus Lunae et Martis, horâ IX, die vero Mercurii, horâ XII, lectiones habebit de *Chemia generali et corporum organicorum.* Diebus Lunae, horâ XII, et Iovis, horâ X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet. *Historiam Venenorum Chemicam*, die et horâ auditoribus commodâ, exponet. Cum provectioribus de *Physiologia vegetabilium chemica* colloquetur (post ferias Paschales) diebus horisque commodis. Diebus Lunae et Martis, horâ VI, p. m., *Chemiae technologicae capita* in usum publicum illustrabit. *Exercitiis* denique *chemicis practicis* varii generis quotidie praeërit.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, horâ IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; *Algebram superiorem*, diebus Lunae et Martis, horâ XI. *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur die Mercurii, horâ I. *Geometriam analyticam*,

Calculum differentialem et *integralem*, *Mechanicam analyticam* et *Astronomiam theoreticam* exponet, horis commilitonibus commodis.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Petrus Hofstede de Groot diebus Lunae, horâ VIII, Martis, horâ X, et Mercurii horâ VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Institutiones* suas, typis divulgatas, enarrabit; diebus Lunae et Mercurii, horâ X, *Encyclopaediam Theologi Christiani* exponet, secundum *Compendium* ab L. G. Pareau et se editum; diebus Lunae et Mercurii, horâ IX, et Martis, horâ XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Saturni, horâ III et dimidia, *Historiam generis humani Divinitus instituti* inde a Iesu Christi missione in terras, coram studiosis omnium Facultatum aliisque auditoribus, sermone vernaculo, enarrabit; diebus et horis, quae Commilitonibus erunt opportunae, *Loca Patrum Selecta* cum commilitonibus leget, atque *Historiam Euangelii nostris diebus propagati*, duce Walmanno, enarrabit.

Ludovicus Gerlachus Pareau diebus Mercurii, Iovis et Veneris, horâ XI, *Dogmaticam et Apologeticam religionis Christianae*, secundum *Compendium* a P. Hofstede de Groot et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, horâ XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, *Theologiam Christianam moralem* exponet; diebus Lunae atque Veneris, horâ XII, et die Martis, horâ I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraica* cum Commilitonibus interpretabitur.

Guilielmus Muurling die Lunae, horâ XI, tractabit *Criticam Novi Testamenti;* die Martis, horâ VIII, et diebus Iovis atque Veneris, horâ IX, Epistolam Pauli *ad Romanos* cum Commilitonibus interpretabitur; die Martis, horâ IX, et diebus Iovis atque Veneris, horâ X, *Theologiam Practicam* tradet, praecipue *Catecheticam*, *Homileticam* et *Liturgeticam;* die Iovis, horâ III, *exercitia Homiletica*, die Saturni, horâ XI, *exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, horâ III, suis vicibus praeërunt Theologiae Professores.

Ut religionis Christianae accuratius et penitius cognoscendae copia fiat omnibus, qui huius rei desiderio tenentur, Academiae alumnis, a Theologiae Professore pars Novi Foederis legetur cum variarum Facultatum Studiosis, diebus et horis, quae Commilitonibus erunt aptissimae.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX Historiam Philosophiae exponet; horâ X *Metaphysicam* tradet; iisdem diebus, horâ XI, *Logicam* docebit. *Ethicam*, aliamve *Philosophiae* partem, et *Psychologiam* hora auditoribus commoda explicabit.

IACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS tradet *Historiam gentium recentiorum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX; *Antiquitates Romanas*, iisdem diebus, horâ X, et die Iovis, horâ VIII; *Antiquitates Atticas*, diebus Iovis et Veneris horâ IX et die Saturni horâ VIII. *Disputandi exercitationibus* praeërit alternis hebdomadibus, die Saturni, horâ IX.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *elementa grammatices Hebraeae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ VIII. *Grammaticam dialectorum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ VIII. *Antiquitatem Hebraeam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ X. *Librum priorem* REGUM interpretabitur diebus Lunae et Martis, horâ I; *Psalmos* selectos die Mercurii, horâ I. Cum provectioribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Lunae, horâ IV, et *Chrestomathiam Kirschianam a* BERNSTEINIO *editam* eodem die, horâ V.

IOANNES ADOLPHUS CAROLUS VAN HEUSDE diebus Iovis, Veneris et Saturni horâ X *Ciceronis Tusc. Q.* l. I; iisdem diebus horâ I *Aristophanis Plutum;* privatim iisdem diebus horâ XI *Platonis libb. de Rep.* et *historiam Exegeseos Graecae* exponet. *Disputandi exercitationibus* praeërit alternis hebdomadibus, die Saturni horâ IX.

MATTHIAS DE VRIES *Historiam Patriae* tradet, diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XII; *Linguam patriam* explicabit et *Eloquentiae* praecepta

tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ XII; Fabulam, *Reinaert de Vos* dictam, a Doct. Willems editam, interpretabitur, diebus Lunae et Mercurii, horâ IV; *Exercitia Oratoria* moderabitur, die Lunae, horâ V et dim. — Si qui sint, qui *Linguae Sanscritae* elementa sibi explicari cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit; tironibus Boppii *Grammaticam Sanscritam* et Lasseni *Anthologiam* explicare perget, die Martis, horâ VI—VIII.

Gulielmus Hecker, Paedagogices Lector, diebus Lunae et Martis, horâ I, Literarum aliarumque disciplinarum studiosis elementa tradet *Paedagogices*, sive *de discendi docendique methodo* praecepta dabit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA,

DIE 31 M. DECEMBRIS 1850.

In Facultate		Medica	44.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	3.
〃	〃	Theologica	64.
〃	〃	Phil. Theor. et L. L. H. H.	7.
〃	〃	Juridica	110.
			228.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A D. 10 OCTOBRIS 1850 AD 9 OCTOBRIS 1851.

IN FACULTATE MEDICA.

1850.

d. 26 Oct. JACOBUS FREDERICUS COHEN, Groninganus, M. et A. O. D., priv. def. Thes. Chir., Ch. D.

d. 9 Nov. FREDERICUS CONSTANTINUS VAN DEN HAM, Barnevelda-Gelrus, M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *magna cum laude.*

d. 7 Dec. JANUS BOSMAN TRESLING, Groninganus, M. et A. O. D., priv. def. Thes. Chir., Ch. D. *cum laude.*

d. 18 Dec. PETRUS ANTONIUS VAN DER KETTEN, Zwollanus, priv. def. Diss. *de morbis simulatis, qui pertinent ad organa sensuum*, M. D. *cum laude.*

d. 20 Dec. JACOBUS VAN DER SCHEER, A. F., M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *cum laude.*

d. 21 Dec. GERARDUS POSTHUMUS, Zuidhorna-Groninganus, M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *magna cum laude.*

1851.

d. 30 Jan. ARNOLDUS NICOLAUS FABIUS, Stenovicensis, M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *cum laude.*

d. 31 Mart. ANASTATIUS ANTONIUS JORRITSMA, Snecanus, M. D., priv. def. Quaest. Obst., A. O. D. *cum laude.*

d. 10 April. MAURITIUS SALOMONSON, Almeloënsis, priv. def. Spec. *de haemorrhagia, quae vocatur Apoplexia pulmonalis*, M. D. *cum laude.*

d. 12 April. ARENDUS ANTONIUS HYNER, Enschedea-Transiselanus, priv. def. Spec. exhib. *nonnulla de Hyperaemia cerebri*, M. D. *cum laude.*

d. 7 Maji. PETRUS CORNELIS LINDEBOOM, Heilo-Transiselanus, priv. def. Diss. *de Diphtheritide*, M. D. *cum laude.*

d. 8 Maji. HAJO DIEPHUIS, Groninganus, priv. def. Diss. *de Neurosi cordis*, M. D. *cum laude.*

d. 5 Julii. JANUS JACOBUS GULIELMUS VOORHORST, ex pago Aalten-Gelrus, priv. def. Spec. exhibente *nonnulla de Neuralgia Otica*, M. D.

Eod. die. REGNERUS RINSE BLOEMEN, Sneca-Frisius, priv. def. Spec. continente quaedam *de Carcinomate mammae*, M. D. *cum laude.*

d. 27 Sept. PETRUS ANTONIUS VAN DER KETTEN, Zwollanus, M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *cum laude.*

d. 8 Oct. ARENDUS ANTONIUS HYNER, M. D., priv. def. Thes. Obst., A. O. D. *cum laude.*

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

1851.

d. 10 Sept. GEORGIUS FREDERICUS GULIELMUS BAEHR, Medioburgensis, publ. def. Diss. *de Tautochronismo*, M. M. Ph. N. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

1851.

d. 30 Junii. GUILIELMUS PALMER VAN DEN BROEK, Jucwerda-Omlandus, priv. def. Diss. continente *Commentarium in Ezechielis Propheticarum Capitis I versus* 14 *priores*, *cum apparatu critico*, Theol. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1851.

d. 5 Julii. JANUS POL, ex pago Hengelo-Transiselanus, priv. def. Diss. *de Juvenalis Satira XIII*, Ph. Th. M. et L. H. D.

Eod. die. HERMANNUS VAN CALCAR, Hoogezanda-Groninganus, publ. def. Diss. continente *Introitum in vitam Philippi III*, *Macedoniae Regis*, Ph. Th. M. et L. H. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE JURIDICA.

1850.

d. 31 Oct. LUCAS WILDERVANCK DE BLÉCOURT, ex pago Wildervank-Groninganus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 6 Nov. DAAMIUS FOCKEMA, Leovardiensis, priv def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 6 Dec. SICCO TJADEN BUSMAN, Winschotanus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 14 Dec. JANUS PHILIPPUS LUDOVICUS ERNESTUS EVERARDUS SCHEIDIUS, Arnhemiensis, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 18 Dec. JOHANNES VAN DER VEEN, Leovardiensis, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 21 Dec. LUDOVICUS EYSSONIUS WICHERS, Appingadamensis, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

1851.

d. 28 Febr. GERHARDUS LUDOVICUS GULIELMUS VOS, Assena-Drenthinus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

Eod. die. HENRICUS PELINCK, ex pago Norg-Drenthinus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 10 Mart. JASPARUS GANDERHEYDEN, Veendam-Groninganus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 17 Mart. EDO JOHANNES HUBER, Groninganus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D., *cum laude.*

d. 9 April. HENDERICUS RUDOLPHUS WARMOLTS, Leovardiensis, publice def. Diss. *de juris regula: „quae temporalia sunt ad agendum, perpetua sunt ad excipiendum,"* J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 7 Maji. JANUS MINNEMA DE WITTE, ex pago Geskesklooster-Frisius, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 13 Junii. YSEBRANDUS ROELFIUS HOEKSEMA, Groninganus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 21 Junii. HENRICUS JANUS SMIDT, Assena-Drenthinus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

Eod. die. JANUS GRATAMA, Assena-Drenthinus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 23 Juuii. JOHANNES VAN BAALEN, Roterodamensis, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 26 Junii. CAROLUS BOUDEWINUS VAN HANSWYCK, Zwollanus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 26 Junii. JOHANNES JACOBUS ADRIANUS VAN STEENBERGEN, ex pago Borne-Transiselanus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 27 Junii. BERNARDUS DANIEL WEYLAND, Amstelodamensis, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D.

d. 28 Junii. BERNARDUS BROUWER, ex urbe Almelo-Transiselanus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 15 Sept. JANUS SIBENIUS TRIP, ex pago Wildervank-Groninganus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 8 Oct. STEPHANUS JACOBUS VAN ROYEN, Zwollanus, priv. def. Quaest. Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

INDE A DIE I M. JAN. MDCCCL AD D. XXXI M. DEC. EJUSDEM ANNI

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

PROFESSORES DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

E. H. VON BAUMHAUER, Clar. Ord. a. 1850 Praeses.
F. A. G. MIQUEL.
C. J. MATTHES.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D. J. VAN LENNEP, quantum aetas et valetudo sinebat.
J. BOSSCHA.
H. BEYERMAN.
P. J. VETH.

JURISPRUDENTIAE.

C. A. DEN TEX.
M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

THEOLOGIAE.

G. MOLL.

MEDICINAE.

GER. VROLIK, quantum aetas sinebat.
GUIL. VROLIK.
C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
J. VAN GEUNS, Prof. extraordinarius.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

INDE A KAL. JAN. MDCCCLI AD FERIAS AESTIVAS EJUS ANNI.

---

d. 24 m. Martii ex literis Curatorum Ordo certior fit, mense Januario a Senatu Amstelodamensi Virum Doct. GUSTAVUM EDUARDUM VOORHELM SCHNEEVOOGT, Med. Chir. et Artis Obst. Doctorem et Archiatrum Nosocomii extra muros conditi creatum esse Medicinae Professorem extraordinarium.

d. 11 m. Junii Vir Cl. J. BOSSCHA praesens collegis suis nuntiat, se propter valetudinem infirmam, quae prohiberet, quôminus officio suo plane satisfaceret, honestam missionem a magistratibus petiisse. Ordo sollicitus, ne Athenaeum damnum faciat hujus viri discessu, qui mense Majo 1839 (non ut antea relatum est anno 1838) LENNEPIO successit, decernit ut Ordinis nomine consilia ineantur cum Curatoribus, ut aliqua pars muneris, potissimum Historiae enarrandae provincia, Viro Cl. prorogetur.

d. 13 m. Junii Vir Cl. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT Ordini commendatur. Idem

d. 17 m. Junii munus adiit, Oratione vernaculo sermone habita, qua *corpus animumque sejungi non posse physiologicis argumentis probare conatus est.*

SERIES LECTIONUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

HABENDARUM INDE A DIE I M. OCT. A. MDCCCL AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCLI.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, diebus Lunae et Martis, hora I, et Mercurii, horis XII—II; tempore vero hiemali diebus Lunae et Martis hora XII, et Mercurii horis XII—II;

Chemiam corporum organicorum, diebus Lunae et Martis, hora IX;

Chemiam pharmaceuticam, diebus Lunae et Martis, hora XII; tempore vero hiemali die Martis horis vespertinis VI—VIII;

Chemiam analyticam, die Lunae hora XI et die Mercurii hora IX;

Historiam Chemicam alimentorum, die Jovis horis vespertinis VII—IX;

Chemiam practicam quotidie in Laboratorio Chemico.

FRED. ANT. GUIL. MIQUEL

privatim tradit *Geologiae et Palaeontologiae fundamenta*, semel vel bis quavis hebdomade;

Pharmacologiam generalem et specialem, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI;

Botanices Elementa, iisdem diebus hora XII;

Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam ter per dierum hebdomadem.

Excursionibus botanicis praeest, diebus commodis.

Vegetabilia cryptogamica et *Oeconomiae ruralis elementa* explicare paratus est.

CAROLUS JOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, diebus iisdem hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum humaniorum studiosorum, diebus Jovis et Veneris, hora I;
Geometriae sublimioris Elementa, horis cum auditoribus constituendis.

JOANNES BOSSCHA

privatim *Historiam Universalem* tradit, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XII—I;
Literas Latinas docet interpretando Epistolas HORATII, et LIVII *Rerum Romanarum* librum primum, iisdem diebus hora I—II;
Graecas Literas, interpretando HERODOTI librum primum, et EURIPIDIS *Hecubam*, iisdem diebus hora II—III.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradit die Lunae hora X—XII et die Saturni hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrat, die Lunae hora XII—II et die Saturni hora XI—I;
Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderatur.

PETRUS JOANNES VETH

privatim docet *Exegesin Veteris Foederis*, interpretandis *Carminibus Hebraeis* per libros historicos dispersis, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;

Grammaticae Syriacae elementa, diebus Jovis et Veneris, hora VIII matutina;

Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX;

Grammaticam Hebraeam, adjuncta libri *Exodi* lectione continuata, iisdem diebus hora X;

Logicam tradit, diebus Lunae et Saturni, hora VIII, et *Psychologiam*, die Lunae, hora IX;

Cum provectioribus legit *Kosegarteni Chrestom. Arabicam* et *Kirschii Chrestom. Syriaca, a Bernsteinio* denuo editam, alternis vicibus die Saturni, hora VI—VIII post meridiem.

CORNELIUS ANNE DEN TEX

publice varia loca ex *Jure Naturae*, *Publico* et *Gentium* juventuti disceptanda proponit;

privatim tradit *Jus publicum*, *cum universum*, *tum patrium*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora VIII matutina;

Encyclopaediam Jurisprudentiae, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX;

Doctrinam Judiciorum criminalium, diebus Martis et Jovis hora X;

Historiam politicam Europae, diebus Mercurii et Veneris, hora X;

Jus Gentium, diebus Martis et Jovis, hora XI.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

publice disputandi exercitia moderatur;

privatim *Digestorum* selecta capita tractat, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX matutina;

Institutiones Imp. Justiniani interpretabitur, iisdem diebus hora X;

Methodum procedendi in causis civilibus docet, iisdem diebus hora XI;

Jus Civile Hollandicum tradit, iisdem diebus hora XII.

GUILIELMUS MOLL

privatim tradit *Exegesin Novi Testamenti*, interpretans *Epistolam* PAULI *ad Galatas*, diebus Martis et Mercurii, hora X;

Historiam Religionis et *Ecclesiae Christianae*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XI;
Theologiam Christ. dogmaticam, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XI;
Encyclopaedia theologica tradenda tirones ad Theologiae studia praeparare conatur, die Lunae horis X—XII;
Exercitationes Homileticas moderatur.

GERARDUS VROLIK

privatim docet *Obstetriciam theoreticam*, diebus Mercurii et Veneris, hora II—III.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *demonstrationes anatomicas* habet, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora p. m. I;
docet porro, [tempore vernali, *Zootomiam*, diebus Jovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;
Osteologiam, tempore autumnali, iisdem diebus hora matutina X;
Physiologiam, iisdem diebus hora matutina IX et XI;
Methodum secandi docet, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam et Therapeiam Chirurgicam*, ter per dierum hebdomadem, hora VIII;
Examen aegrotantium et *Artis exercitium*, in Nosocomio Scholae Clinicae, diebus singulis, hora IX;
Artem obstetriciam ter, quavis hebdomade, hora meridiana;
Encheireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora p. m. I;

Doctrinam morborum singularium interpretatur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderatur, diebus singulis, hora matutina XI.

JOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, docet hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponit, simul cum exercitationibus clinicis, diebus Lunae, Martis, Jovis et Saturni, hora VIII;
Medicinam politicam forensem tradit bis quavis hebdomade.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

DIE XXXI DECEMBRIS MDCCCL.

Philosophiae	4.
Literarum	7.
Jurisprudentiae	58.
Theologiae	64.
Medicinae	19.
	152.

DE PHYSIOLOGISCHE ÉÉNHEID VAN LIGCHAAM EN ZIEL.

INWIJDINGS-REDE

GEHOUDEN

BIJ DE AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAAR-AMBT IN DE GENEESKUNDE AAN HET DOORLUCHTIG ATHENAEUM DER STAD AMSTERDAM,

DEN 16DEN JUNIJ 1851,

DOOR

GUSTAAF EDUARD VOORHELM SCHNEEVOOGT,

MED. CHIR. ET ART. OBST. DOCT.

EDEL-ACHTBARE HEEREN BURGEMEESTER, WETHOUDEREN EN LEDEN VAN DEN RAAD DER STAD AMSTERDAM!

AANZIENLIJKE VERZORGERS VAN AMSTERDAM'S DOORLUCHTIG ATHENAEUM!

ACHTBARE MANNEN, BIJ WIE HET TOEZIGT OVER DE GENEES-, HEEL- EN VERLOSKUNDIGE SCHOOL ALHIER BERUST!

HOOGLEERAREN VAN HET DOORLUCHTIG ATHENAEUM EN VAN DE ONDERSCHEIDENE GODGELEERDE KWEEKSCHOLEN, HOOGGESCHATTE AMBTGENOOTEN!

ZEER GELEERDE HEEREN, BEOEFENAARS DER GENEESKUNDE, LEERAREN VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VERDEDIGERS VAN HET REGT!

WEL-EERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST!

VOORTREFFELIJKE JONGELINGEN, BURGERS DEZER DOORLUCHTIGE SCHOOL, DIE UW LEVEN DER WETENSCHAP HEBT TOEGEWIJD!

KWEEKELINGEN DER SCHOOL VOOR GENEES-, HEEL- EN VERLOSKUNDE TE DEZER PLAATSE!

GIJ ALLEN, WIE GIJ ZIJN MOOGT, DIE DEZER PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID LUISTER BIJZET,

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Niemand uwer kan het geheel ontgaan zijn, dat de geneeskunde van den lateren tijd zich vooral daardoor onderscheidt, dat zij ijveriger dan ooit naar den rang eener exacte, eener natuurkundige wetenschap streeft. Zal zij echter dat doel bereiken, zal gestadige vordering mogelijk zijn, het is alleen dan, wanneer zij, even als de stellige wetenschap, den voet op vasten bodem zet, aan onbetwiste feiten het rigtsnoer voor hare schreden ontleent en niet afwijkt van den eenig veiligen weg der *waarneming* en *ervaring*.

De kennis van de *stof*, van de veranderingen, waaraan deze onderhevig, van de wetten, waaraan zij onderworpen is en waaraan de geheele natuur, en bij gevolg ook de mensch, die eigenlijke microcosmus, in gezondheid en ziekte gehoorzamen moet, — die kennis uit te breiden en op zekerder grondslagen te vestigen, dat is 't, wat de hedendaagsche geneeskunde in de eerste plaats beoogt, en, bij volharding op het ingeslagen spoor, ook bereiken zal. In dezen zin is zij zeker op geen gebied met meer vrucht werkzaam geweest, dan op dat der pathologische Anatomie. Dáár heeft zij de bestanddeelen van het menschelijk ligchaam, met behulp van chemie en mikroskopie, tot in de fijnste bijzonderheden opgespoord, gemeten en gewogen. Dáár heeft zij de weefselveranderingen en de onderscheidene nieuwe vormsels onderzocht: dáár de menging der vochten in de meest verschillende levenstoestanden, in gezondheid en ziekte nagegaan. Proeve heeft zij op proeve gestapeld, waarneming aan waarneming toegevoegd, en de uitkomsten onderling vergelijkende, heeft zij de waarde van elke met naauwgezetheid bepaald en het gebruik daarvan met voorzigtigheid beproefd.

Zoo doende is de pathologische Anatomie de hoeksteen geworden van het gebouw der geneeskundige wetenschap. Wèl hebben halfkenners aan de beoefenaars der pathologische Anatomie soms verwijtend toegeroepen, dat zij te lang bij het *ziekte-product* bleven stilstaan en daarbij het *ziekte-proces* uit het oog verloren: wèl heeft men de tegenwoordige geneeskunde beschuldigd, alsof zij meer eene leer van den dood dan van het leven geworden ware: maar is die beschuldiging ook billijk? Ja, zij zou het kunnen zijn; doch alleen voor hem, die slechts één enkel deel dier wetenschap beschouwt en voor de overige moedwillig de oogen sluit. Die beschuldiging zou waarheid behelzen, indien de geneeskunde, zich met de ontleding vergenoegende, niet te gelijker tijd in de pathologie, met voorzigtigheid hare besluiten van het doode ziekte-product tot het levendige ziekte-proces gewaagd had; indien zij niet aan de hand der ervaring zich van oogenblik tot oogenblik rekenschap had gevraagd, hoe datgene tot stand kwam, wat door haar in het lijk ontdekt was. En zie, hoe zij hiertoe wederom al de hulpmiddelen bezigt, die chemie en physica, vooral ook door het mikroskoop, haar aanbieden; zie, hoe zij in de zoogenaamde

physische diagnostiek alle zintuigen scherpt, om het ziekte-proces op den voet te volgen en elke stoffelijke verandering bij het leven na te gaan. Zie dien schat van kennis en zekerheid door percussie en auscultatie gewonnen; zie eindelijk, als de gelukkige vrucht van een en ander, de eerste voorwaarde vervuld om de genezing te beproeven — het juister inzigt in den ziekte-toestand zelven; en daarnevens de groote reeks van nuttige wenken en waarschuwingen omtrent de keuze van soort en hoeveelheid der geneesmiddelen.

Misleiden wij intusschen ons zelven niet! Welke reuzenschreden de geneeskunde ook in de jongstverloopen jaren op het gebied der wetenschap gemaakt hebbe; hoe zéér men ook de rigting, die zij gekozen heeft, moge toejuichen; toch ontbreekt er aan haar streven nog iets, dat wel te verklaren maar niet geheel te verdedigen valt. Wij wenschen het harde vonnis van eenzijdigheid niet uit te spreken; en echter worden wij er toe gedrongen, wanneer wij zien, hoe de geneeskunde bijna uitsluitend al hare krachten wijdt aan datgene, wat men het *stoffelijk* deel van den mensch, wat men zijn *ligchaam* pleegt te noemen en hetwelk alleen voor de waarneming der zintuigen regtstreeks toegankelijk is. De voornaamste zijde van 's menschen wezen, zijne psychische uitingen, mogten van den kant der natuurkundigen geene zoo ernstige behartiging ondervinden, als zij in meer dan één opzigt verdienen. De oorsprong, de aard, het wezen dier psychische uitingen, het gevoel met al zijne wijzigingen, de storm der hartstogten, het spel der neigingen, de grondslag voor het karakter en de gemoedsstemming, de sympathieën en antipathieën, de oneindige reeks van voorstellingen, en hoe veel meer nog de hoogere denkvormen, het scheiden en verbinden, het oordeelen en besluiten, dat alles bleef nagenoeg zonder eenige toelichting. De afhankelijkheid dier psychische uitingen van, of althans haar verband met, en hare betrekking tot het ligchamelijke poogde men alleen te verklaren of aan te toonen door hypothesen, die ter naauwernood in staat zijn de leemten onzer wetenschap aan te vullen. In de gezonde psychische uitingen alzoo geen helder inzigt; voor hare ziekelijke afwijkingen geen zeker keermiddel; maar overal weifeling of willekeur!

Van waar die verwaarloozing der Psychologie, als deel der natuurkundige

wetenschap? Was het wanhoop misschien, van met vrucht die meer in duister gehulde paden te kunnen betreden? Was het onverschilligheid voor de min bevredigende uitkomsten tót dusver verkregen? Het laatste mag men eenigermate onderstellen, als wij met VON SCHADEN nagaan, hoe de psychologen, altijd van het denkbeeld eener *zelfstandige* ziel uitgaande, nu eens uitsluitend op empirischen grond hunne leer zamenstelden, en de verschijnselen van het zieleleven steeds als producten van die zelfstandige ziel beschouwende, deze meestal in betrekking tot elkander analyseerden, zonder in het minst acht te slaan op het materiële substraat, waaraan zij gebonden zijn; — dan weder tot een ander uiterste overslaande, door geheel afgetrokkene, mathematische en logische middelen en door eene wapenrusting van dialectische categorieën, aan de ziel, zoo als VON SCHADEN het noemt, als 't ware het wonderdadig geheim harer existentie poogden te ontrukken. Verviel de bovengenoemde empirische Psychologie, de psychische Phaenomenologie, vooral in de eerst bedoelde dwaling; de laatste was inzonderheid die van de transcendentale, metaphysische Philosophie, waar zij den naam verkreeg van psychische Noumenologie. Wel bragt de natuurphilosophie van SCHELLING het onderzoek meer op het gebied van den natuurkundige over; wel beweerde die wijsgeer reeds, dat het *zijnde* (de stof), in de ontvouwing in tijd en ruimte, van het *wetende* (de kracht) alleen door de wijze van bestaan, dat is, door den *vorm*, geenszins echter door het *wezen* onderscheiden is, en dat beiden werkelijk één zijn; maar deze waarheid werd door hem eigenlijk meer vermoed, dan wel met die zekerheid bewezen, die alleen uit feiten kan worden afgeleid, terwijl nog bovendien de buitensporigheden van vele zijner volgelingen weldra het koorn met het kaf lieten verloren gaan.

Langs welken weg intusschen, dat is: door welke middelen, door welke methode zal men dan hier tot die gewenschte zekerheid geraken? Ziethier M. H. de vraag, met welker gedeeltelijke beantwoording ik u in dit uur wenschte bezig te houden, terwijl ik tot u zal spreken over:

De erkenning der physiologische éénheid van ligchaam en ziel, als de noodzakelijke voorwaarde voor den natuurkundige tot eene vruchtbare beoefening der Psychologie.

Mogt ik daarbij op uwe welwillende aandacht niet te vergeefs gerekend hebben!

HERDER heeft het reeds gezegd, dat geene psychologie mogelijk is, die niet bij elken stap bepaald *physiologie* genoemd kan worden. Destijds is misschien deze meening sommigen wonderspreukig toegeschenen; bij den tegenwoordigen stand der wetenschap, is zij, naar mijn bescheiden gevoelen, als de eenig ware te beschouwen. De psychologie moet, even als de physiologie, van de waarneming der verschijnselen uitgaan; zij moet de wetten trachten op te sporen, waarnaar die verschijnselen plaats vinden; zij moet zóó van het zamengestelde tot het eenvoudige besluiten en van het aposterioristische, geenszins van het aprioristische gevolgtrekkingen maken tot hetgeen zij wenscht te ontdekken. Met andere woorden: even als de physiologie zich beijvert, de verrigtingen der verschillende organen te leeren kennen, en zich rekenschap tracht te geven, hoe de bloedsomloop, de ademhaling, de spijsvertering geschieden, welke veranderingen daarbij in het georganiseerde wezen plaats vinden, van welke omstandigheden die veranderingen afhangen; zóó ook behoort de Psychologie de wijze op te sporen, waarop het *gevoelen*, *voorstellen* en *willen* ontstaan; maar tevens, welk aandeel de organen daaraan hebben; van welke omstandigheden zij afhangen; door welke zij gewijzigd en veranderd worden. Alleen van het bekende uitgaande veroorlove zij zich geene uitspraak, dan die op het bekende berust en onthoude zich van voor bekend te verklaren, wat niet door de ervaring aangetoond, of door de strengste logica, die geen' term in de schakel harer redenering mist, bewezen is. Het concrete geval, het *organisme* houde zij éérst en voor alles in 't oog. De openbaringen van dat organisme rukke zij niet uit haar natuurlijk verband; zij make geene scheiding tusschen hetgeen in het leven niet gescheiden is; maar beware in alles de éénheid, die tusschen het orgaan en zijne uiting, tusschen levensverschijnselen en orgaan, in het organisme zelf, altijd gevonden wordt. Zij vergenoege zich dus niet, zoo als de psychologen het doorgaans deden, met de vraag naar de wijze van het gevoelen, voorstellen en willen; maar dringe door tot de organen, waardoor het gevoelen bewerkt wordt, waardoor de voorstellingen zich vormen, waardoor het willen zich openbaart. Of zou men den physioloog niet de grootste onvolmaaktheid in zijne methode te last leggen, die van bloedsomloop en ademhaling sprak,

zonder naar het hart, zonder naar de longen en beider zamenstelling te vragen? — Neen, de natuur- en geneeskundige ontdoe de psychologie van de nevelen der transcendentale, der bovennatuurlijke philosophie en wijze haar eene plaats aan in de *biologie* en in de *anthropologie*.

De *biologie* — zij zal hem de genetische ontwikkeling der ziel, van de laagste zielsuitingen af, die wij bij het dier als instinct opmerken, tot aan de verhevenste denkvormen, de hoogste moraliteits- en godsdienstbegrippen toe, vollediger doen kennen en helderder doen inzien, dan eene aprioristische bespiegeling ooit zou vermogen. Zij zal hem den langzamen overgang, de trapswijze ontwikkeling van het beperkte instinct tot aan het meest omvattend oordeel, tot aan de innigste overtuiging toe, met juistheid leeren waarderen; zij zal hem ook hier de eenheid van het geschapene leeren bewonderen, waarvan LEIBNITZ doordrongen was, toen hij het veelbeteekenend woord uitsprak: wat in den mensch waakt, droomt in het dier en slaapt in de plant.

De *anthropologie* — zij zal op hare beurt niet slechts de physiologische, maar zelfs de pathologische zielsuitingen in derzelver oorsprong, noodzakelijkheid, en veranderingen naauwkeurig aanwijzen; terwijl daarentegen de transcendentale philosophie, op welker gebied de voorstellingen van gezondheid en ziekte, als van toestanden van de *stof*, niet kunnen gedoogd worden, daaromtrent nimmer eenig uitsluitsel kan geven. Maar is het bovendien waar, dat de hoogste en verhevenste zoowel als de laagste, geheel mechanische, zielsuitingen niet anders dan in verband met het ligchaam, met eenig stoffelijk substraat, gedacht kunnen worden; zoo zal als van zelf de anthropologische psychologie steeds het verband, zoo niet de volstrekte afhankelijkheid der zielsuitingen van de organen voor oogen houden, en op die wijze physiologie worden. —

Hij derhalve, die aldus voor zijn zielkundig onderzoek, de biologie, anthropologie en physiologie tot grondslag neemt, geraakt daardoor reeds tot de *genetische* construërende methode. Haar eigenaardig kenmerk is, dat zij van het bekende tot het onbekende overgaat, van het onvolmaakte tot het volmaaktere opklimt en zoo doende in harmonie blijft met alle natuurkundig onderzoek. De *analytische* methode daarentegen volgt eene geheele tegenovergestelde rigting. Van het abstracte begrip van ziel uit-

gaande, stelt zij zich eerst de ziel in hare hoogste reinheid voor; ontleedt vervolgens deze abstractie en splitst ze in onderdeelen, die zij de verschillende *vermogens* der ziel noemt; om eindelijk met een salto mortale tot het onderling verband van deze vermogens met de organen, of het ligchaam te geraken. — Zou men in de keuze van die beide wegen inderdaad nog twijfelachtig kunnen stilstaan? Langs den genetischen weg en geleid door de biologie ontdekt het oog, zij 't ook met eenige inspanning, die éénheid in het zieleleven, die in de geheele natuur, den mensch daaronder begrepen, gevonden wordt en nergens wezenlijke scheiding gedoogt van stof en kracht, van *ligchaam* en *ziel*, van zijn en werken, van gezondheid en ziekte, van leven en dood. Maar het eng begrensd verstand kan niet altijd die éénheid terstond geheel omvatten. De stukswijze nasporing is vaak onvermijdelijk, en gereedelijk komt men er toe in de voorstelling te scheiden en te deelen, wat in het wezen der zaak onafscheidelijk zamenhangt. Van daar echter is de afstand gering tot de willekeurige aanneming van onbekende grootheden, die beurtelings tot steunsel of doel voor het aangevangen onderzoek moeten dienen. Vindt men hiervan de sporen op bijna elke bladzijde van de geschiedenis der wetenschap in 't algemeen, op het gebied der psychologie in 't bijzonder ziet men ze allerwegen.

Bij de behoefte aan verklaring van die groote reeks van verschijnselen, die wij zielsuitingen plegen te noemen, zocht men de oorzaak daarvan in iets, dat men *Psyche* of *ziel* noemde. Tot de vermeende ontdekking van die oorzaak geraakte men nogtans alleen door ontkenning of uitsluiting, omdat de tot dusver verkregene kennis van het somatische, in tegenstelling van het psychische, ontoereikend was gebleken ter verklaring dierzelfde verschijnselen. Aldus nam men a priori eene onbekende grootheid aan, die op zich zelve, als geheel zelfstandig wezen beschouwd, op hare beurt wederom het voetstuk werd van verschillende stelsels en theoriën. Zóó toch onderstelden sommigen, om het onverklaarbare vraagstuk op te lossen, hoe iets onstoffelijks op iets stoffelijks werken kan, eén *fluidum nervorum*, eene *aura*, waardoor de indrukken geacht worden tot in het *sensorium commune*, de zitplaats der ziel, te geraken, en op de ziel zelve zich voort te planten: het was de *scholastische theorie* van het Dualisme van ziel en ligchaam. Zij daarentegen, die in dit op elkander werken geene bevrediging

vonden, namen hunne toevlugt tot het *wonder* en lieten den wil van de Godheid het verband leggen tusschen de onstoffelijke ziel en het stoffelijke ligchaam: het was de *occasionalistische* theorie. Anderen eindelijk, die noch in de eerste dualistische voorstelling, noch in de regtstreeksche en elk oogenblik op nieuws gevorderde tusschenkomst van God eene voldoende verklaring vonden, namen aan, dat door Gods vóórzorg, tusschen ligchaam en ziel, die met elkander in het organisme vereenigd in het leven treden, eene zoodanig vooraf bepaalde harmonie geklonken was, dat, hoezeer ook beiden oorspronkelijk van elkander gescheiden waren, hunne werking toch steeds zamentrof: het was de leer der *Harmonia praestabilita.*

Zou het intusschen voor den natuurkundige nog aanwijzing behoeven, waar de zwakke zijde, wat er gebrekkigs en willekeurigs ligt in elke dier theoriën? Zelfs zij, die de onderstelde zelfstandigheid der ziel, als grondslag voor hun stelsel het allermeest behoeven, stemmen toe, dat de ziel, even als het ligchaam, voortdurend aan allerlei wisselingen onderhevig en in haar niets volstrekt blijvends of standvastigs is, dan alleen de type. En inderdaad, wie zou beweren, dat niet ook de psyche in voortdurende wording, beweging en verandering verkeert, al gaat hare type daarbij niet verloren? Die beweging is de noodzakelijke levensvoorwaarde, zonder welke wij niets kunnen gevoelen en denken, niets kunnen willen en werken; die verandering is het noodzakelijk gevolg van de indrukken der buitenwereld, van de zoogenoemde wederkeerige werking van het ligchaam op de ziel. — Die voortdurende wisselwerking althans verlieze de natuurkundige niet uit het oog, opdat zijn psychologisch onderzoek verwijderd blijve van de twee klippen, waardoor hij anders steeds bedreigd wordt: hier de bloot rationele of aprioristische pneumatologie, die zich eene ziel construëert, zonder daarbij de ervaring te raadplegen; die hare onstoffelijkheid, als eerste praedicaat, op den voorgrond zet en haar zelve daardoor aan alle waarneming onttrekt; die zich in beschouwingen verdiept omtrent de *Architectoniek der reinen Vernunft*, en zich in onderzoekingen verliest, of het synthetisch oordeel a priori mogelijk zij; ginds de geheel empirische, de uitsluitend aposterioristische theorie, die, zich bepalende bij de verschillende werkingen, welke men aan de ziel toeschreef, voor elke daarvan een bijzondere kracht, of bijzonder vermogen moest aannemen en zóó reeds

de éénheid der ziel liet verloren gaan, terwijl zij nu eens gevoelen, voorstellen, willen als de hoofdzakelijke of eenige vermogens aannam, dan wederom deze splitste in een oneindig aantal onderdeelen, die het spraakgebruik wel is waar wettigt en steeds zal behouden; maar die, bij de wetenschappelijke beoefening, vaak tot dwaling en verwarring aanleiding zullen geven, gelijk men de vele ongerijmdheden der phrenologie reeds aan haar te wijten heeft.

Om deze beide klippen te ontzeilen, beschouwe de waarheidlievende natuuronderzoeker de ziel niet als in *tegenstelling* met het ligchaam, noch *afgescheiden* van de natuur, maar, zoo als ERDMANN zegt, ten minste als de idealiteit van de stof, terwijl de stof de realiteit der ziel is; opdat hij aldus eene éénheid ontdekke, die niet het product is van enkele additie, maar van eene volslagene zamensmelting.

Opmerkelijk intusschen is het, hoe ditzelfde begrip, hetwelk wij later meer opzettelijk op physiologische gronden zullen ontvouwen, dit begrip van éénheid reeds aangenomen schijnt te zijn geweest door enkele van die wijsgeeren, die echter hun stelsel niet geheel op biologischen grondslag konden bouwen. Of leerde SPINOZA niet, dat de eenige en oneindige stof niet anders dan óf onder het attribuut van denken, als *ziel*, óf onder dat van uitgebreidheid, als *stof*, beschouwd kan worden? — Was het iets anders dan het begrip van éénheid, waardoor ARISTOTELES in het eigenlijk levende, *τὸ ζῷον*, niets dan ligchaam en ziel te zamen opmerkt, en daarbij het ligchaam als den aanleg, *ἡ δύναμις*, en de ziel als de voltooijing van dien aanleg, *ἡ ἐντελέχεια*, beschouwt, en eindelijk den geest, *ὁ νοῦς*, verklaart als het hoogere, het onsterfelijke, het Goddelijke, dat boven het individu, de vereeniging van ligchaam en ziel verheven is? — Werd die éénheid niet vooral door ERDMANN gehandhaafd, die den geest als het hoogste, als het eenig beginsel aanneemt van alles, wat nogtans in de natuur als ligchaam en ziel te voorschijn treedt? Is niet voor hem de geest de éénheid? Zijn niet ziel en ligchaam, kracht en stof slechts zijne factoren?

Kan derhalve die éénheid reeds langs den zuiver dialectischen weg herkend worden, waartoe zou dan de natuurkundige zich onnoodig verdiepen

in de navorsching naar het *wezen*, naar de *zitplaats* der ziel? Immers hetzij hij haar als zelfstandig wezen beschouwe, hetzij hij in haar alleen het voortbrengsel van velerlei verbindingen der stof wil zien, de eene zoowel als de andere wijze van haar wezen te verklaren is op *zijn* gebied aan onoverkomelijke zwarigheden onderhevig. — De eene brengt hem op het terrein van het meest onbepaalde en nevelachtige *spiritualisme*, waarop het gebouw der wetenschap alleen met transcendentale hypothesen kan opgetrokken worden; de andere doet hem verzinken in het grove *materialisme*, dat niet één der raadselen des levens bevredigend oplost; dat nimmer de grondoorzaak van ons gevoelen, voorstellen en willen zal kunnen verduidelijken. — Spiritualisme en materialisme zijn, zoo als Virchow te regt opmerkt, in hunne beginselen en in hunne rigtingen even eenzijdig, als de humoraal- en solidaarpathologie, als de haematopathologie en de neuropathologie.

De *Biologie*, als de leer van het leven, kan de afzondering van stof en kracht, van ligchaam en ziel, als twee op zich zelve staande wezens niet toelaten, evenmin als zij de grenslijnen tusschen ziekte en gezondheid, tusschen leven en dood scherp genoeg vermag te trekken.

Het leven is niet aan een' bepaalden aggregaat-toestand der stof gebonden. Vaste en vloeibare deelen, dienstbaar gemaakt aan de openbaring van de wetten des levens, zijn aan gestadige verandering onderhevig. De grofste stoffelijke veranderingen kunnen de fijnste uitingen des levens, die men aan de menschelijke psyche zou willen toeschrijven, wijzigen en zelfs geheel vernietigen.

Met deze onomstootelijke waarheden toegerust, mag de natuurkundige, die tot een beter begrip van het menschelijke leven geraken wil, niet beginnen met de vraag: hoe kunnen ligchaam en ziel *vereenigd* zijn? Want dit zou eene reeds a priori aangenomene scheiding onderstellen, die aan zijn verder onderzoek hinderlijk in den weg staat. Maar hij moest, zoo als Erdmann te regt opmerkt, veeleer met de vraag aanvangen: hoe kunnen zij van elkander *gescheiden* worden? En echter heeft hij, bij het begin van zijn onderzoek, naar het een, noch naar het ander te vragen. Bij den vorm, die aan ons denken, in den tegenwoordigen tijd, op deze

wereld, noodzakelijk en alleen mogelijk is, kan hij zich die scheiding niet voorstellen, omdat hij ze niet kan *waarnemen*. Hare mogelijkheid te betoogen worde derhalve aan de metaphysica, hare noodzakelijkheid aan te toonen aan de religieuse philosophie overgelaten, het vertrouwen daarop blijve aan het subjective geloof voorbehouden. Het empirisch biologisch onderzoek daarentegen moet zich alleen bepalen bij hetgeen *factisch* is. Daarbij heeft men voorshands alleen de verschijnselen op te merken; de voorwaarden, waaronder zij tot stand komen, na te gaan; de zamengestelde tot eenvoudigere terug te brengen; het verband van die eenvoudigere op te sporen, en op deze wijze de natuur in hare werking te bespieden, en haar de wetten af te luisteren, waarnaar zij alles verrigt. Men doe dit onbekommerd om de uitkomst van zijn onderzoek; onbevooroordeeld ten aanzien van deze of gene meening; maar men doe het vooral met het helder inzigt, dat oorzaak en gevolg, kracht en uitwerksel, ziel en ligchaam eigenlijk niet anders zijn dan abstractiën, die buiten het biologische terrein liggen. Immers kracht alleen is eigenlijk niets werkelijks of werkends: en waar zij zich als iets werkelijks vertoont, daar is zij voor ons menschen altijd de kracht *van* iets, *van* eene stof, *van* een wezen, derhalve een abstractum. Of is niet de magnetische kracht, de spierkracht, de veêrkracht, de aanduiding van de hoofdeigenschap van den magneet, van de spier, van de veêr? Is zij dáár niet de onbekende en niet te bewijzen grond van de verschijnselen, door den magneet, door de spier, door de veêr voortgebragt? Spreekt men niet ook in dien zin van eene scheppende, eene behoudende, eene vernietigende kracht?

Moge dan ook al de natuurkundige de woorden kracht, levenskracht, ziel, niet geheel en al kunnen missen, toch zal hij hun gebruik zooveel mogelijk beperken. Bezigt hij ze evenwel in de beteekenis van absoluut zelfstandige wezens, die het bewegend element of liever de bewegende idee uitmaken van eene reeks van verschijnselen, dan M. H., laat ons het rondborstig bekennen, zijn die woorden voor hem slechts de onbekende *x*; dan zien wij in elk hunner slechts den terminus technicus onzer onwetendheid. — Moge de theologie en het geloof dan ook al behoefte hebben aan de voorstelling van eene zelfstandige ziel; op het gebied van den natuurkundige zij die *ziel* niet anders dan het product of, wil men, de coëfficient

van verscheidene, met meerdere of mindere naauwkeurigheid gekende factoren. Wat hij onder dat woord te verstaan hebbe, kan eeniglijk een phaenomenologisch begrip, eene collectief-uitdrukking zijn voor eene reeks van verschijnselen, die, in zijn bewustzijn, als te zamen behoorende opgevat worden. Die verschijnselen kunnen — (zelfs de hevigste voorstander van de zelfstandigheid der ziel kan het niet ontkennen) — zonder tusschenkomst van het ligchaam niet aan den dag komen. Zonder zenuwen geen gevoel; zonder hersenen geene voorstelling; zonder ruggemerg geene willekeurige beweging; zonder organen geen leven; zonder ligchaam geen ziel. Het is een eeuwige kring, waarvan begin en einde aan onze waarneming ontsnappen. En zij 't misschien wat te eenzijdig en gewaagd, voor de eene of andere levensuiting, vooral voor de psychische, een bepaald punt van uitgang uitsluitend aan te nemen; zeker is het, dat *in* de organen de wederkeerige verhouding tusschen organischen vorm en levensuiting ontstaat, en dat *door* de organen alleen psychische werkzaamheid zich vertoonen kan. Voor hem, die den weg van waarneming niet verlaten wil of mag, is dit een empirisch feit, nog nooit door eene andere ervaring tegengesproken.

Alle menschelijke ervaring echter vindt hare stof in twee elkander naauw rakende sferen, die van de innerlijke en van de uiterlijke waarneming. Al wat tot de eerste behoort, rekent men tot de wereld des geestes; de andere maakt de buitenwereld uit. Maar *in het ligchaam* zelf komen zij niet anders dan met elkander verbonden voor. — De natuurkundige poge dan in de eerste plaats de wetten des levens goed te kennen, waarnaar de beide groote reeksen van verschijnselen, de somatische en psychische zich openbaren. Leven en beweging is overal, zoowel in den geest, als in de stof. Wilde men dat leven, ten einde het beter te kunnen overzien, in onderdeelen splitsen, dan zou men kunnen spreken van een *mechanisch*, van een *chemisch* en *vegetatief*, van een *animaal* en *psychisch* leven. De beide eerste soorten vallen buiten den kring onzer tegenwoordige beschouwing. Het geheele *vegetatieve*, *animale* en *psychische* leven echter is voorzeker eene voortgaande ontwikkeling, een voortdurend ontvangen, verwerken en terug geven van indrukken, van prikkels. In het organisme

valt daarbij het *streven naar zelfbehoud* in de eerste plaats in 't oog. Dat zijn de hoofdverrigtingen van het organisme, waardoor het zich alles van buiten *toeeigent*, wat voor zijn *behoud* noodzakelijk is; waardoor het voorts in zich zelf *verwerkt*, wat het voor zijn *voortbestaan* behoeft; waardoor het eindelijk *teruggeeft*, wat voor zijne *integriteit* niet noodig, ja zelfs schadelijk blijkt te zijn. Die hoofdverrigtingen nu zijn in de dierenwereld, dus ook voor den mensch, gebonden aan *bloed* en *zenuwen*; — aan *bloed*, hetwelk het geheele ligchaam, tot in zijne fijnste deelen, dooradert; waaruit alle hun voedsel ontleenen, en waaruit alle weefselen ontkiemen; — aan *zenuwen*, die, even als het bloed, door het geheele ligchaam verspreid zijn, van weinige centraalpunten uitgaan en daartoe weêr terugkeeren, — zenuwen, wier invloed voor alle gevoel, voor alle voorstelling, voor alle beweging onontbeerlijk is en die tevens alle wisselwerking tusschen de verschillende deelen van het organisme en tusschen dit en de buitenwereld tot stand brengen. Bloed en zenuwen zijn als het ware de representanten van de beide zijden van den mensch, van zijn ligchaam en van zijne ziel.

Openbaart zich het vegetatieve leven meer in het bloed en zijne omzettingen; in en door de zenuwen vindt het animale, het psychische leven zijne voornaamste werkplaats. Bekendheid met de neurologie wordt dus voor den natuurkundigen psycholoog het eerst vereischt. Maar bloed en zenuwen, ligchaam en ziel, altijd gaan zij in hunne ontwikkeling te zamen; onophoudelijk is er werking en wederwerking bij hen op te merken. Zie al dadelijk de onmiskenbare teekenen daarvan in het verschil van *leeftijd* en *kunne*. Zie hoe de somatische en psychische ontwikkeling van het individu, volgens vaste wetten, met zijnen *leeftijd*, gelijken tred houdt. Of zou men de betrekking willen loochenen, die er bestaat tusschen de snellere omzetting der stof en de grootere afwisseling van de meest tegenstrijdige gemoedsaandoeningen in den kinderlijken leeftijd; tnsschen de meerdere vastheid der hersenen en de grootere vatbaarheid voor het leeren in de jeugd; tusschen de ruimere ontwikkeling van longen, hart en genitaliën — ja, van het geheele slagaderstelsel, en de warmte, den gloed, de energie en den moed der jongelingsjaren? Zou men het willen ontkennen, dat, bij het praedomineren van de onderbuiksingewanden en van het aderlijk bloedstelsel in den mannelijken leeftijd, bedachtzaamheid den overmoed

bekoelt en overleg de hoog gespannen geestdrift tempert? Ziet men het niet, dat in den grijzen leeftijd, met den trageren bloedsomloop, met de involutie der organen, ook het denken, gevoelen en handelen vertraagt en allengs afneemt? Is het hier de leeftijd, elders zien wij hoe het verschil van *kunne* den innigen zamenhang tusschen bloed en zenuwen, tusschen het vegetatieve en psychische leven, aan den dag brengt. Immers noch de individuële verscheidenheid van de karakters, noch het verschil in de huisselijke en maatschappelijke verschijning van den man en de vrouw zouden ooit te verklaren zijn, indien men een oogenblik de eigenaardigheid van hun beider organisatie uit het oog verloor. Duidt niet voorts het woord *temperament*, oorspronkelijk aan het somatische ontleend, de voortdurende werking van bloed en zenuwen, van het ligchaamlijke en het zedelijke op elkander aan? Blijkt die eenheid verder niet in hetgeen men *humeur* noemt? Treedt zij niet nog duidelijker te voorschijn in de *ziekten?* Wie kent niet, b. v., den invloed, dien tuberculose, scorbuut, chlorose, arthritis, hysterie en hypochondrie op het gevoelen en denken, op de geheele zoogenoemde psyche uitoefenen? — De invloed van het *climaat*, van alle uitwendige omstandigheden, van *spijs* en *drank*, van *ligchaamsbeweging* en *slaap*, van *arbeid* en *rust*, — openbaart hij zich niet het eerst in de organen; maar vertoont hij zich niet bijna gelijktijdig in gevoelen, denken en willen, in alles, wat men met den naam van psyche bestempelt? — Is niet in al die uitwendige momenten de sleutel te vinden van de groote verscheidenheid, die er niet alleen tusschen de individuën, maar zelfs tusschen geslachten en volkeren gevonden wordt? Ja, is zelfs de geheele opvoeding, de intellectuële opleiding eigenlijk wel iets anders, dan eene bedachtzaam en langzaam opklimmende oefening, eerst van grovere organen, later van fijnere, waarbij men methodisch van de allereenvoudigste zinnelijke aanschouwing uitgaat, die de minst zamengestelde voorstellingen vormt, en langzamerhand, door toevoeging van voorstellingen, tot vergelijking aanleiding geeft en oordeelvellingen te voorschijn roept? Is niet de *harmonische* ontwikkeling van het geheele organisme diegene, die de beste menschen vormt?

Moet alzoo de Psychologie van deze feiten, die aan de Anthropologie

ontleend zijn en ten minste van het noodzakelijk verband getuigen, dat in deze tusschen ligchaam en ziel bestaat, volkomen kennis dragen; in niet mindere mate moet zij dit van de wetten, waaraan *zenuwen*, *ruggemerg* en *hersenen* in hunne werking onderworpen zijn.

De *zenuwen* toch zijn de vermiddelende organen, waardoor al het in- en uitwendige tot ons bewustzijn komt. Moge ook al de werking dier zenuwen tot dnsverre noch tot bloot mechanische, noch tot bloot chemische terug te brengen zijn; moge voor haar dus het woord dynamisch nog moeten behouden blijven; veel is er, wat het experiment omtrent hare werking reeds aan den dag gebragt, veel is er, wat de analogie met magnetisme en electriciteit opgehelderd heeft. En wat hier nog ontbreken mogt, de neuropathologie zal het spoor ons verder wijzen. Van haar verwachten wij met regt, dat zij nog vele geheimen der bewerktuigde natuur, die tot dusver, ook door de naauwkeurigste pathologische Anatomie, niet konden ontsluijerd worden, voor ons ontraadselen zal.

Vraagt inmiddels iemand naar eenige der meest belangrijke wetten van dat zenuwleven, die ons tevens meer op het spoor kunnen leiden van de wijze, waarop ook de psychische verschijnselen geboren worden, wij zouden hem in de eerste plaats opmerkzaam willen maken op de *centripetale* werking der zenuwen, waardoor elke prikkel tot de hersenen overgebragt en het verband gelegd wordt tusschen de buitenwereld en het individu. De *centrale* werking daarentegen moet het ons nader leeren, hoe de indrukken, aan de hersenen medegedeeld, alleen in het bewustzijn overgaan en tot voorstellingen, begeerten, oordeelen aanleiding geven, óf de *centrifugale* werking opwekken, waardoor wilsuitingen en bewegingen te voorschijn geroepen worden.

Doch er is meer dan dit. Veel, zeer veel hebben wij te danken aan de ontdekkingen van lateren tijd, die inzonderheid de *specifieke energie* der zenuwen aan den dag hebben gebragt, en waardoor het is uitgemaakt, dat bepaalde zintuigszenuwen ook bepaalde indrukken, en geene andere dan deze, op de hersenen overbrengen. De latere tijd was 't, die ons hier bekend maakte met de zoogenoemde *lex Belliana*, die ons leert, dat gevoel en beweging van afzonderlijke zenuwen afhangen. Ginds openbaarde hij ons door de wet der *reflexie*, dat er tusschen psychische (willekeurige,

cerebrospinale) en onwillekeurig werkende (spinale en vasomotorische) zenuwen eene wederkeerige, van vaste wetten afhankelijke, betrekking bestaat. — Elders is het de wet der *irradiatie*, naar welke de prikkels aan cerebrospinale zenuwen gegeven, zich op gevoels- en zintuigszenuwen overplanten; eindelijk de wet der *associatie*, der *coördinatie*, der *accommodatie*, waaraan zoovele animale en psychische verschijnselen gehoorzamen. Die wetten, de Neurologie leert het ons — berusten op de in de verschillende deelen van het zenuwstelsel inhaerente principes, namelijk op dat der *irritabiliteit*, hetwelk in de peripherische en gevoelzenuwen; op dat der *associatie*, *combinatie* en *reflexie*, hetwelk in het ruggemerg; op dat der *psychische openbaring*, hetwelk waarschijnlijk het meest in de hersenen gevonden wordt. —

Vergeeft mij, M. H., dat ik een oogenblik U rondleidde op een terrein, waarop welligt eenigen uwer mij niet geheel konden volgen. Maar ik moest U de middelen eenigzins doen zien, die noodig zijn ter verklaring van veel, dat tot het gevoelen en voorstellen betrekking heeft. Meent intusschen niet, dat ik de waarde der neurologie en neuropathologie te hoog schat, en de ontdekkingen, die de latere tijd op het gebied van het zenuwstelsel gemaakt heeft, te ligtvaardig in toepassing gebragt wil zien. Hare waarde moge, zoo als de geleerde en geestige TOLTENYI zegt, niet hooger te stellen zijn, dan die der hypothesen, die COLUMBUS over het nog niet ontdekte Amerika dorst wagen, of dan die der phantasiën van opgetogen geographen omtrent zon, maan en sterren. Het is zoo: zekerheid, volstrekte zekerheid, wordt daardoor nog niet verkregen. Het is zoo: de vraag *hoe* het gevoel in de zenuwen opgewekt wordt: *hoe* het zich op de in de hersenen aanwezige zenuwdraden overplant, en dáár in *bewustzijn* overgaat, zal wel altijd onbeantwoord blijven. Maar de betrekking te leeren kennen, die er tusschen opwekking, voortplanting en overspringing van het gevoel bestaat, en de wetten, waaraan die werkingen onderworpen zijn; — dat ligt onder 't bereik van het physiologisch experiment en van de pathologische waarneming. In dat opzigt vooral verdient het *nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu* bij den physioloog bijzondere behartiging. — Gevoelen is leven; leven in den

ruimsten zin des woords. Zoodra wij gevoelen, bestaan wij, en dragen kennis van dat bestaan. Zoodra wij ons bewust worden, dat hetgeen gevoelt, niet hetzelfde is, als de opwekkende oorzaak van dat gevoel, krijgen wij tevens een denkbeeld van de buitenwereld, van hetgeen wij *niet* zijn. In de zenuwen schuilt de eigenschap, die wij gevoeligheid noemen; van die gevoeligheid hangen de gewaarwordingen af; door die gevoeligheid ontstaan onze voorstellingen; door onze gewaarwordingen en onze voorstellingen eindelijk worden onze bewegingen en wilsuitingen voor een groot deel bepaald. Alles hangt hier dus van de indrukken af, die wij door de zenuwen in de hersenen krijgen. Die indrukken echter, welke daarin meer zelfstandig zijn, die door het denken ontstaan en voortgebragt worden, zijn de meest blijvende; daarop volgen de instinctmatige, die door de inwendige organen voortgebragt worden; terwijl eindelijk die, welke wij aan de zintuigen verschuldigd zijn, het eerst weder verdwijnen.

Ziet hier M. H. eenige wetten, waaraan het zinnelijk gevoel gebonden is. Maar heb ik noodig daarbij te herinneren, dat die band ook door *gewoonte* en *oefening* soms naauwer kan worden toegehaald of wijder uitgerekt; en dat de zintuigen, de wachters en wakers voor het gevoel, de een soms wakkerder en ijveriger is dan de andere? Behoef ik er U opmerkzaam op te maken hoe b. v. het *gevoel* (tactus) vaak te veel en te velerlei indrukken tegelijk ontvangt, om ze alle duidelijk tot ons bewustzijn over te brengen? hoe *reuk* en *smaak* ons zeer sterk kunnen aandoen, maar de indrukken daarvan slechts kort in de hersenen overblijven? hoe *gezigt* en *gehoor* ons de duidelijkste en sterkste indrukken geven en deze zich ook gemakkelijker dan andere laten reproduceren? —

Op het *gevoelen* (een zinnelijk, van de zintuigen geheel afhankelijk, proces) volgt het *voorstellen*. Vormt zich een beeld in de hersenen door middel van het oog, en blijft dit er langeren tijd in afgedrukt, — gebeurt er dan eigenlijk wel iets anders, dan wanneer wij lang, na elken anderen uitwendigen prikkel, nog eene gewaarwording van lust of onlust behouden, niettegenstaande de prikkel zelf reeds opgehouden heeft te werken? In het ligchamelijke is de soort der gewaarwording reeds vooraf door de zintuigen bepaald. De eerste reactie, die deze in de hersenen veroorzaakt, is eveneens geheel onwillekeurig. Zinnelijke voorstellingen ontstaan niet,

wanneer de hersenbeelden niet te voren opgewekt waren: die zinnelijke voorstellingen verdwijnen weder, als de afgedrukte hersenbeelden niet meer verlevendigd worden. De beelden, die door ziekte-toestanden van de hersenen in dit orgaan ontstaan, roepen de hun adaequate voorstellingen te voorschijn. Levendige voorstellingen gaan over tot de organen, waartoe zij betrekking hebben en worden daarin, gelijk zinnelijke gewaarwordingen, opgenomen. De duur der voorstellingen is onwillekeurig in het geheugen, willekeurig in de herinnering. Zij kunnen weder opgewekt worden; doch het geschiedt naar vaste wetten; zoo als naar de wet van *associatie*, van *combinatie*, van *sympathie* en van het *contrast*, die welligt geheel overeenkomen met de vroeger aangeduide neurologische wetten.

Maar ook het *zedelijk* gevoel, het willen, is niet willekeurig. Ook dit hangt af van aanleg, gewoonte, opleiding, instinct en sympathie, die voor de georganiseerde wezens hetzelfde is, wat de affiniteit is voor de anorganische wereld. Dat *zedelijk* gevoel is ten naauwste met het *zinnelijk* gevoel en met de voorstelling verbonden, en wel in die mate, dat het eerste zonder het laatste zelfs niet denkbaar is.

Doch keeren wij de zaak nu om; en zien wij, hoe voorstellingen op organen terugwerken; hoe zij gewaarwordingen en bewegingen knnnen veroorzaken; hoe zij de spieren van het gelaat, elke beweging van het individu, ja bijna alle levensuiting kunnen beheerschen. Zien wij verder hoe de voorstellingen juist op *die* organen, waardoor zij voornamelijk gevormd worden, doorgaans het eerst reflecteren. Zien wij eindelijk, hoe niet alleen neigingen, driften en hartstogten, maar zelfs het denken op de uitdrukking van het gelaat, op de vegetative en animale functiën, op gezondheid en ziekte invloed oefent; dan immers worden wij wederom getroffen door het onafscheidelijk verband, ja door de ondeelbare *éénheid* van het somatische en psychische. Hebben wij die merkwaardige verschijnselen naauwkeurig gadegeslagen, dan voorzeker kunnen wij het niet meer loochenen, dat hetgene zich hier als openbaring der Psyche aan ons oog vertoont, niet anders is, dan eene bijzondere levensuiting des persoons, eene levensuiting, die, als voorwerp van onze waarneming en beschouwing, met het ligchaam ontstaat, zich ontwikkelt en ophoudt te bestaan; en dat

alleen het geloof daarin iets blijvends, iets eeuwigs kan erkennen en dit in eene andere wereld, in anderen vorm, in andere stoffelijke verbindingen misschien, kan laten voortduren. Dan eindelijk worden wij gedrongen tot de bekentenis, dat geen juiste waardering, geen billijk oordeel, geen voldoende kennis van den mensch, van zijne zeden en gewoonten, van zijn karakter en zijne daden, derhalve geen psychologie mogelijk is, zonder eene volledige kennis van alle uitingen, van de psychische, zoowel als van de somatische.

Ruimte van biologische, anthropologische, physiologische kennis, zietdaar alzoo M. H.! in de eerste plaats het doel voor het streven van den waren Psycholoog zoowel, als van den Geneeskundige. Bezit hij die, zij zal hem tevens vrijwaren tegen de afdwaling op zijpaden, waarop zoo menig natuur-onderzoeker tot groote schade voor de wetenschap verdoolde. Of was het niet, om slechts iets te noemen, eene dwaling, de zoogenaamde onderscheidene vermogens der ziel in de verschillende deelen des ligchaams eene afzonderlijke plaats te willen aanwijzen? De Physioloog zal 't niet meer wagen voor elk der organen even zoo vele bijzondere krachten aan te nemen, waardoor zij werken; hij zal dus niet meer, in eigenlijken zin, van spijsverterende, ademhaling- en bloedsomloop regelende of van galafscheidende kracht spreken; doch al die levens-werkingen beschouwen als openbaringen van de stof en van hare, door de eigenaardige zamenstelling, tot organen gewijzigde eigenschappen. Maar evenmin zal het geoefend oog van den zielkundige, in de onderscheidene zielsuitingen, afzonderlijke, *zelfstandige* vermogens opmerken; evenmin zal ook hij van een voorstellend, een oordeelvellend, een zedelijk en een redelijk vermogen gewagen. En waar het spraakgebruik aan deze woorden nog behoefte heeft, zal hij niettemin zich wachten voor eene ontologische opvatting der zaak, die er mede bedoeld wordt. Hij zal het spoor niet bijster worden door de dwaallichten der phrenologie of die der cranioscopie; al erkent hij ook, dat beiden menige waarheid, menig belangrijk feit aan den dag hebben gebragt. — Maar zou dan welligt iemand onderstellen, dat er in dit opzigt strijd bestond tusschen de Psychologie en de Physiologie? 't Is in geenen deele het geval. De Physioloog, die het psychische leven als eenen bijzonderen vorm van het organisme moet beschouwen, kan de psychische levensuitingen ter naauwernood anders dan in verband met eenig orgaan leeren kennen.

Maar hij onderstelt dit verband tijdelijk en als middel meer, dan als doel van zijn onderzoek en zonder daarom zich aan te ver gedreven *localiseren* schuldig te maken. Vestige hij ook bij de spijsvertering bij voorkeur zijne aandacht op maag en ingewanden; toch is het hem ten volle bekend, dat de medewerking van bloed en zenuwen en van zoo veel andere deelen des ligchaams voor die spijsvertering gevorderd wordt. Op gelijke wijze zijn de *hersenen* voor hem het orgaan, dat het naauwst met het zieleleven zamenhangt. De regtvaardiging van die meening zoekt de physiologie niet enkel op haar eigen gebied, in slaap en droomen, en in de vergelijking van de verschillende diersoorten; maar ontleent ze vaak aan de pathologie, die ons leert, dat, bij de meeste stoornissen der hersenen, hetzij door uit- of inwendige oorzaken voortgebragt, tevens stoornissen niet alleen van het gevoel, en van de beweging, maar ook van het hoogere zieleleven plaats grijpen. Vandaar de exaltatie en depressie van gevoel en voorstellingen; vandaar de deliriën; vandaar het verlies van bewustzijn, oordeel en geheugen, bij hersenlijden, die de psychiatrie ons leert waarderen en bestrijden. — Soms heeft men gepoogd aan deze, door getrouwe waarneming gevestigde uitspraak, eene andere waarneming tegenover te stellen. Men heeft gewezen op de voorbeelden van stoffelijke veranderingen in de hersenen, die zich echter niet door evenredige veranderingen in hare functiën openbaarden; en omgekeerd, op belangrijke afwijkingen van het verstand, waarvoor de lijkopening geene materiële verandering in de hersenen wist aan te toonen. De tegenwerping schijnt eenige kracht te hebben; maar het is ook niet meer dan schijn. Of ziet men niet evenzeer de longen vaak door knobbelmassa's bezaaid, de lever met kankermassa's doorregen, zonder dat ademhaling of gal-afscheiding merkbare veranderingen ondergaan hadden? Ziet men niet vaak den hevigsten ademnood en de belangrijkste stoornissen in den bloedsomloop; terwijl het lijk niet het geringste organische spoor daarvan bevat? En zou men nu daarom zich moeten onthouden, de longen de organen van de ademhaling, het hart dat van den bloedsomloop, de lever dat van de gal-afscheiding te noemen? Inderdaad, de twijfel is van te ondergeschikten aard, om er lang bij stil te staan; maar niettemin heeft hij eenig nut. Het is eene waarschuwing te meer, om in het localiseren zekere grenzen niet te overschrijden. Al leert toch

de ondervinding, dat het een of ander orgaan op de kracht van de verschillende psychische levensuitingen eenen grooteren invloed oefent; dat verstand en oordeel met de groote hersenen, het gevoel met het hart en de longen, de begeerten met de buiksingewanden in eenige nadere betrekking staan, zoo veroorlove men zich daarom niet, het voorstellen en oordeelen naar de groote hersenen, het gevoel naar de zenuwknoopen van de borst, en de begeerten uitsluitend naar die van den buik te verbannen; men wage het nog niet, voor *alle* ziekelijke zielsuitingen, ziekelijke ligchaamstoestanden als grondslag te willen aanwijzen. Neen, — veel zal hier nog duister blijven, zoo lang de anatomie en physiologie der hersenen nog op dien lagen trap staan, als waarover wij ons tot op heden te beklagen hebben. Zoo lang bestrijde de physioloog dan ook de zucht, om alles, tot den laatsten term toe, te willen oplossen; zóó lang bekenne hij het, dat de verklaring, hoe de materie kan denken, even onmogelijk is als de voorstelling zelve van iets geheel onstoffelijks, en van de werking daarvan op het stoffelijke: zoo lang neme hij die bescheidenheid in acht, die den natuurkundige in 't algemeen, den psycholoog in 't bijzonder moet kenmerken, en die hem slechts ééne formule toelaat voor al wat buiten de grenzen van 't waarnemen en kennen ligt, de formule: *ik weet niet.* Hij late daarbij alle ruimte aan het gemoed, dat er behoefte aan heeft, het nietweten door gelooven aan te vullen, of aan het verstand, dat zich in metaphysische bespiegelingen zou willen verdiepen. *Hij* echter houde vast aan zijn onmisbaar rigtsnoer, de gezette *waarneming*, en trede, met haar gewapend, met fierheid op tegen de verdenking als zou zijne Psychologie eene onbestemde wetenschap zijn, vol willekeur en duisternis. Ja, zij zou die verdenking verdienen, als de stoffe harer beschouwing niet anders, of niet meer ware dan een abstractum, dat aan onze waarneming onttrokken is, en daarom steeds een voorwerp van skepsis blijven zal. Maar alle *willekeur* verdwijnt, als zij zich op het gebied der *ervaring* blijft bewegen, haar licht aan het *weten* en niet aan de gemakkelijke *onderstelling* ontleent en die ééne grondwaarheid vasthoudt: dat ook voor verstand en gemoed, of (om den collectief-naam te bezigen) ook voor de ziel en hare uitingen, evenzeer als voor het ligchamelijke, orde en noodzakelijkheid bestaan, vermits ook zij aan wetten gebonden is.

Gevoelt intusschen iemand zich niet geheel voldaan door de beperkte mate van kennis, die zulk eene empirische psychologie tot dusver ons bieden kan en voor het vervolg belooft; wij zouden hem willen toeroepen: beteugel uw ongeduld, en eisch van den boom geene vrucht, alvorens hij bloesem gedragen heeft. De grenzen der psychologische wetenschap zijn nog op verre na niet te bepalen, zoo lang het onmetelijk arsenaal van proeve en waarneming niet is uitgeput. Zij verklaart voorshands reeds genoeg, als zij het bestaande door de verkregene notiën van iets anders, dat nog beter gekend is, toelicht; als zij zamengestelde verschijnselen in eenvoudigere ontleedt, en ze tot algemeene wetten terugbrengt. Eene diepere beteekenis kan het woord *verklaren* in de natuurkunde niet hebben. Niet éëne natuurwet is eigenlijk te *verklaren*. Men kan ze alleen uit het standvastige der verschijnselen opmaken. Onze psychologie verdiept zich dan ook niet in een ligtvaardig *vitalisme* en in teleologische bespiegelingen omtrent het *waarom* en *waartoe* der verschijnselen. Het vorschen naar de voor geen menschengeest te doorgronden causa finalis laat zij over aan het *geloof*, en vergenoegt zich, met de wijze *hoe*, de voorwaarden *waaronder*, de middelen *waardoor* een verschijnsel tot stand komt, aan te toonen.

En behoeft dan, zoo vragen wij nog verder, zulk eene psychologie zich te zuiveren van de blaam, alsof zij ons in de armen van een verderflijk materialisme wierp? — Dat zij zich aan de materie houdt en de openbaringen van deze in de eerste plaats nagaat, zal wel niemand haar tot een verwijt rekenen. Alleen toch datgene, wat *in* en *door* de *stof* geschiedt, kan het voorwerp harer nasporing en harer kennis zijn. Verlaat zij het gebied der materie, dan ontzinkt haar de vaste bodem en zij drijft zonder bestemming voort in de wolken der onvruchtbare speculatie. — Moet die beschuldiging van materialisme echter beteekenen, dat zij alléén hare aandacht aan de stof schenkt en hare krachten over het hoofd ziet? Maar de naam der physiologie, (waarvan zij een integrerend deel uitmaakt) duidt het reeds aan, dat zij de wetenschap des *levens*, dus des *zielelevens* is, en wederlegt die stelling volkomen. — Wil men al verder door die beschuldiging te kennen geven, dat zij te veel van het bekende uitgaat,

om daardoor het onbekende toe te lichten? — Inderdaad men zou haar dit eer tot lof, dan tot blaam kunnen toerekenen; terwijl het idealisme juist den omgekeerden weg insloeg en het erkenbare door het onbekende en nooit erkenbare wilde verklaren, waardoor het elk oogenblik willekeur voor wet, gissing voor waarheid moest aanbieden. — De waarheid heeft hare grenzen, het ongerijmde niet.

Maar zou het misschien mogelijk zijn, dat zulk eene psychologie 's menschengeest vernederde, de zedelijkheid ondermijnde, het geloof belagchelijk maakte en de godsdienst met voeten trad? Neen, M. H.! neen — en nogmaals neen! Nederig erkent zij het, dat er eene zijde van 's menschengeest is, daar, waar hij zich in de hoogere denkvormen der logica openbaart, waarvoor wij de werking in het stoffelijke substraat tot dusver volstrekt niet kunnen nasporen, evenmin als wij den invloed van dit laatste op die denkvormen physiologisch kunnen aantoonen. — Zij laat het psychische leven ongedeerd en bewondert daarvan zelfs den rijkdom en de volheid. Zij bestrijdt geen geloof, zij vergt geen *on*geloof, zij bespot zelfs het *bij*geloof niet. Maar terwijl zij het aan de theologie overlaat de wapens tegen laatstgenoemden aan te gorden, vraagt zij alleen naar hunnen oorsprong in den mensch, naar hunnen invloed op den mensch. Zij erkent in het *geloof* eene psychische eigenschap, waarvan de noodwendigheid diep in 's menschen eindige natuur gegrift is. Zij erkent de kracht van het geloof, als de brug, die onzen geest van het heden naar het morgen, ja, uit dit leven naar eene andere wereld kan leiden. Zij eerbiedigt het geloof aan de onsterfelijkheid, als de uitdrukking van de diep gevoelde behoefte en het natuurlijk streven van den mensch naar zelfbehoud. Zij buigt voor de kracht van het geweten en ziet daarin den boom der kennisse des goeds en des kwaads, die in 't hart van elken mensch geplant is, al groeit hij weelderiger bij den een en al staat hij naakt in loover bij den ander. Zij berooft den mensch van niet één der regten, zij ontheft hem van niet een' enkelen der pligten, die in 't wetboek zijner zedelijkheid omschreven staan. Zij ontrukt hem niet het besef eener hoogere wereldorde; zij verheft daarin zelfs alles tot een *wonder*, niet omdat zij hem daarin een bovennatuurlijk verschijnsel laat zien, waarvan hij oorsprong en wettelijkheid

niet kan erkennen; maar juist omdat in *alles* eene wetsopenbaring, eene noodzakelijkheid, eene orde doorstraalt, waarvoor zijn geest in zijne beperktheid en onmagt zich diep in het stof ter nederbuigt. Zij doodt niet in hem, maar verlevendigt veeleer de alles beheerschende kracht der liefde, die hij in de doelmatigheid van al het geschapene opmerkt, en die zijn hart zoo oneindig verruimt, zijn gemoed zoo zaligend verheft.

En zij zou de Godsdienst ondermijnen met al wat zij den mensch veredelends, verheffends, troostends en bemoedigends bieden kan? Zij, die zich zoo levendig overtuigd houdt, dat met het geloof, ook de godsdienstzin een onverwoestbare trek van 's menschen wezen is? — Neen, M. H., zij erkent den oppermagtigen invloed van die psychische kracht op het leven van individuën, van geslachten, van volkeren; op hun gevoelen, denken en handelen. Zij gebiedt wèl verdraagzaamheid voor de overtuiging van anderen, maar bevordert geenszins de onverschilligheid omtrent hetgeen voor elken mensch waar en heilig zijn en blijven moet. Zij toch is zich bewust, dat zoo als de mensch, zoo ook zijn God is. De een moge dan zijne Godsdienst in 't weten, de ander in 't gelooven, een derde in 't handelen vinden; de een moge van haar de oplossing van problemen, de andere voedsel voor zijne phantasie, een derde lust en kracht tot werken verwachten; zij moge het verstand door de logische orde van dogmata bevredigen, of de verbeelding gespannen houden door het geloof aan 't wonderdadige; zij moge eindelijk alleen aan het gevoel beantwoorden en den mensch door het besef van Gods wijsheid, Gods almagt, Gods goedheid en Gods liefde berusting schenken in het leed, hoop bij de ontberingen des levens en vertrouwen op de toekomst; — de psychologie overtuigt er ons van, dat niet één ontwikkelingsvorm van de Godsdienst absoluut boven den ander verkieslijk, en, die vorm voor den mensch de beste is, die hem door zijnen aanleg, door zijne natuur aangewezen wordt, die hem de meeste rust met zich zelven, met den God in hem, en den meesten vrede met de menschen verzekeren kan. Moge dus onze psychologie tot geen blinden ijver aanzetten, zij verbiedt ons het aanmatigend oordeelen, zij bewaart ons voor het liefdeloos veroordeelen van onzen naaste. — En nu vraag ik 't U, M. H.! ondermijnt zij de christelijke godsdienst, wier geheele wezen *liefde* is?

Is het dan nu ten slotte waar, dat de empirische psychologie op de grondslagen, die wij er voor vaststelden, de som onzer wezenlijke kennis vermeerdert, — wat zou men haar dan in ernst kunnen te last leggen? Is het waar, dat zij onze inzigten in de wijsheid en orde van het geschapene verheldert; — hoe zou zij dan het gemoed van den Schepper kunnen afleiden? — Is het waar, dat zij het verband der dingen vollediger leert erkennen, hoe zou zij dan de hechtste grondzuil van de zedelijke en maatschappelijke wereld, den godsdienstzin kunnen ondermijnen? Neen, zij moge bijwijlen zich verzetten tegen de slaafsche onderwerping aan elk willekeurig dogma, dat met onze rede in strijd is, en tegen de eenvoudigste waarneming aandruischt; zij moge *dat* geloof, dat uit zijnen aard gemakkelijk is, en ongaarne ter liefde van onderzoek zich vermoeit, nu en dan wakker schudden, opdat het naar een' meer redelijken grondslag voor zijn bestaan omzie, of voor de ervaring en het weten de vlag strijke; — naar mate de som van het *weten* grooter wordt, naar mate het besef van het *niet weten* inniger is, naar die mate zal de mensch zijne eigene nietigheid tegenover de oorzaak van het geschapene dieper gevoelen, en zich voor hoogmoed en verwatenheid meer in acht nemen. Naar mate zijn inzigt in de onverbrekelijke orde der ligchamelijke en zedelijke wereld ruimer wordt, naar die mate zal hij de wijsheid des Scheppers op redelijke gronden meer eerbiedigen. Naar mate de warmte van zijn gemoed meer voedsel vindt in de overtuiging van zijn verstand; naar mate zijn geloof meer in harmonie komt met zijn weten, naar die mate zal de kracht zijner liefde toenemen, en het vertrouwen op de eeuwige liefde, die het heelal bezielt, vaster en onwankelbaarder worden. Zoo waar is het woord van BACO:

Philosophia obiter libata a Deo abducit, profundius hausta ad Eum reducit. —

De plegtigheid, die mij gelegenheid gaf, om deze woorden van mijne innigste overtuiging openlijk uit te spreken, herinnert mij tevens den aangenamen pligt, dien ik thans ga vervullen, door in de eerste plaats

nog het woord te rigten tot U, Edel-Achtb. Heeren *Burgemeester en Wethouderen* en *Leden van den Raad dezer stad!* Gij hebt mij de onderscheiding van de statige professorale toga waardig gekeurd. Uit uwe hand ontving ik den eertitel van hoogleeraar aan de doorluchtige school! — Mag ik hierin eeniglijk een blijk zien van persoonlijke welwillendheid mijwaarts, van vriendelijke goedkeuring van wat ik nuttigs beloofde, beproefde en misschien volbragt; ik zou U dan ook wederkeerig alleen mijnen *persoonlijken* dank, hoe hartelijk ook gemeend, te betuigen hebben. Maar mag ik in uw besluit te gelijkertijd een vernieuwd blijk opmerken van uwe warme belangstelling in den bloei der wetenschap; eene poging tot de gewenschte uitbreiding van geneeskundig onderwijs, — dan voorwaar, verkrijgt mijne dankbetuiging eene ruimere beteekenis en dieperen zin: dan is zij de weêrklank van wat er omgaat in het hart van allen, die er prijs op stellen, dat Amsterdam niet enkel door plaatselijke uitgebreidheid of door den glans van stoffelijke middelen, maar ook en bovenal door de grootste som van intellectuële kracht, den rang van hoofdstad behoude en verdiene. Welk lot ook bij eene te lang verbeide regeling van het hooger onderwijs aan de stad onzer inwoning, voor zooveel hare geneeskundige instellingen betreft, beschoren zij, zonder kleingeestigen naijver jegens andere soortgelijke inrigtingen, zonder ongepaste aanmatiging, mogen wij de toekomst kalm te gemoet zien, zoo lang eene verlichte overheid, gelijk die, waarin Amstels burgerij zich thans mag verheugen, aan den rijken schat der hier voorhanden middelen en krachten eenen vruchtbaren werkkring weet aan te wijzen. Mogt ik, hoe gering dan ook, een klein deel dier kracht uitmaken, het Edel-Achtbaar Stadsbestuur ontvange de verzekering, dat ik den aangewezen' werkkring als een geschenk met erkentelijkheid niet alleen, maar ook met hooge ingenomenheid aanvaard.

Wel-Edel Achtbare Mannen, aan wie het bestuur dezer doorluchtige school is opgedragen! wat U noopte, mij herwaarts te roepen, kon wel niet anders zijn, dan de hoop in mij een' trouwen bondgenoot te zullen vinden voor de schoone zaak, die Gij met zulk eene werkzame belangstelling voorstaat. Welaan! die hoop, des vleije ik mij, zal niet worden teleurgesteld. Getrouw voor 't minst, getrouw wil ik mij toonen aan het

plegtig voornemen, van alles aan te wenden, wat strekken kan, om in uwen geest het heerlijk doel van *uw* Athenaeum te helpen bereiken. —

Dit doende meen ik ook U welgevallig te zullen handelen, *aanzienlijke mannen, wien het toezigt over de school voor de genees-, heel- en verloskunde is toevertrouwd!* Moge ook de scheidsmuur in vroegere dagen tusschen uit- en inwendige geneeskunde, even willekeurig als ondoelmatig opgetrokken, allengs wegvallen en daardoor de instellingen aan beide zijden van dien muur geplaatst in de toekomst misschien eenige wijziging ondergaan; toch behouden wij de heugenis van het vele goede en nuttige in deze uwe betrekking bewerkt; toch blijft het vertrouwen ons bij, dat de belangen der geneeskunst in U te allen tijde dezelfde warme voorstanders terug zullen vinden. De Amsterdamsche klinische school bekleedt reeds eene eervolle plaats in de geschiedenis der kunst; de rijkdom harer hulpmiddelen, de uitstekende gaven en onvermoeide ijver van hare hoogleeraren, het belangrijk aantal harer leergrage kweekelingen, — het zijn alle zoovele billijke aanspraken, die tot eene welgemeende hulde verpligten. Niemand is gereeder dan ik, die hulde met opregten zin te brengen, niemand ijveriger in de begeerte van ook der klinische school nuttig te zijn en wederkeerig van haar te ontvangen wat ik behoef: leering en teregtwijzing en steun in mijnen werkkring.

De uitbreiding van dien werkkring, gij hebt ze voor mij begeerd, *hoogvereerde Regenten* der beide gasthuizen! Het was *uw* wensch, dat mij eenige onderscheiding ten deel mogt vallen, het was *uw* verlangen, dat mijne door een veeljarig verblijf in het Buiten-Gasthuis gewonnen ervaring ten bate mogt komen van de studerende jongelingschap. Wat zal ik van dat alles mij met de meeste erkentelijkheid herinneren? Uwe groote mate van welwillendheid jegens mij, de onbevooroordeelde vrijgevigheid, waarmede gij den oogst van leering en kennis, in *uw* gasthuis gezameld, ook anderen ter beschikking wildet stellen, of wel het eervol vertrouwen mij geschonken? Het vertrouwen namelijk, dat andere werkzaamheid en andere bemoeijing mij niet vervreemden zouden van de belangen door *U* mij aanbevolen? Vergunt mij, dat ik vooral dit laatste op hoogen prijs stelle

en gedurig verlevendige voor mijnen geest. Neen M. H.! het Buiten-Gasthuis, dat, gedurende elf van de beste en krachtigste jaren mijns levens, mij eene rijke oefenschool was, de plaats waar zooveel lief, maar ook zooveel leed mij wedervoer, waar ik de smarten en de ellende van den mensch tot in de diepste diepten heb mogen peilen, waar ik, in weêrwil van het onvermogen, dat men onzer kunst ten laste legt, de heerlijkheid van mijn beroep helderder dan ooit heb leeren inzien, — die plaats, met al wat er toe betrekking heeft, met al de herinneringen, die er aan verbonden zijn, blijft even dierbaar aan mijn hart, als onmisbaar voor mijne verdere vorming. Doch diezelfde herinneringen zijn te gelijker tijd beloften voor de toekomst: beloften, die daad zullen worden, ter belooning van het vertrouwen, door U, hooggeachte Regenten, in mij gesteld. Zijt er derhalve van overtuigd, dat, wat ook gebeure, de *hoogleeraar* aan de doorluchtige school nooit vergeten zal, welke pligten de *geneesheer* van het Buiten-Gasthuis te vervullen heeft, welke banden van erkentelijkheid hem aan U verbinden! —

Zal hij echter in beide die betrekkingen kunnen doen, wat men met reden van hem eischt en verwacht? Zullen zijne krachten toereiken, om te gelijker tijd als hoogleeraar, de taak hem opgelegd, waardiglijk te volbrengen? Ik ontveins het niet, dat bij die gedachte eenige schroom mij bekruipt. Maar ik vestig mijn oog op U, *Hooggeleerde Heeren! waarde ambtgenooten!* en de moed wordt wederom levendig in mijne borst. Waar ik te kort mogt schieten, ik ben er zeker van, — uwe hulp en bijstand zullen mij niet ontbreken. Allen zijt gij meer dan ik geoefend in het strijdperk der wetenschap; allen zijt ge in ruimere mate toegerust met kundigheden, die U kracht geven om anderen ten steun te zijn; maar allen zijt ge ook evenzeer bezield door hartelijke belangstelling in al wat leiden kan tot bereiking van ons gemeenschappelijk levensdoel. De jongere broeder, die naar ditzelfde doel wil streven, hebbe derhalve niet vruchteloos uwe welwillende tegemoetkoming ingeroepen. Wat in hem goeds of bruikbaars mogt gevonden worden, hij geeft het zijnerzijds geheel en onverdeeld ook U ten beste. Opent hem derhalve uwen vriendenkring, waar het vertrouwelijk vriendenwoord zoo vaak de kiem kan zijn van eene

schoone daad; opent hem de rijke schatkamer van uwe kennis en ervaring, en laat de uitbreiding van wetenschap en kunst ten bate van den natuurgenoot de gewenschte vrucht zijn van ons vereenigd pogen.

Wat de warmte van het vriendenhart vermag, om den wankelenden moed te schragen en licht te ontsteken voor onzen voet, wanneer duisternis soms het levenspad omhult, — ik gevoel het thans bij vernieuwing, nu ik, om mij henenziende, daar zoo menig een' ontdek, dien ik in dat opzigt als mijnen weldoener mag begroeten.

Vergunt, dat ik in de eerste plaats van U getuige, *edel drietal*, MULDER [1]), DONDERS en SCHROEDER VAN DER KOLK, *hooggeschatte vrienden!* die, van elders herwaarts gekomen, door uwe tegenwoordigheid aan deze plaats een blijk hebt willen geven van deelneming in wat mij wedervaart! Aan anderen zij het overgelaten den lof te verkondigen van uwe zeldzame geleerdheid en onvermoëiden arbeid, waarvan de kostelijke vruchten tot verre, verre buiten de grenzen van ons Vaderland met gretigheid genoten worden; — aan *mij* zij het voorbehouden openlijk uit te spreken, wat ik — (en hoe velen niet met mij?) aan *uw* voorbeeld, aan *uw* woord, aan *uwe* hartelijke teregtwijzing, steeds door eenen warmen handdruk verzeld, verschuldigd ben. Wat ik van U ontving was véél en van onschatbare waarde. En toch kom ik méér nog vragen. Ik wensch de voortduring dier vriendbroederlijke gezindheid, die U, wanneer gij ze mij schenkt, niet verarmt en *mij* weldadig verrijkt; ik wensch de voortduring dier gezindheid, omdat zij mij prikkel, kracht en rigtsnoer zal zijn op den weg, door U zelve zoo vaak als den eenig waren mij aangewezen.

Datzelfde wil ik ook U hebben toegeroepen, *waarde kunstgenooten!* die gezamenlijk met mij pogingen, en zoo ik hoop, vruchtbare pogingen hebt aangewend ter bevestiging van den band tusschen kunstbroeders, ter bevordering van de wetenschap, ter behartiging van de belangen van onzen stand. Meent niet, dat de waardigheid, waartoe ik geroepen ben, mij

---

[1]) Prof. MULDER werd weinige oogenblikken te voren verhinderd om bij de inwijdingsrede tegenwoordig te zijn.

ook eene enkele schrede van U verwijderen kan. Integendeel, — te zeer besef ik wat ik missen zou, indien ik uwe hulp, uwe medewerking bij zoo velerlei levensbemoeijing derven moest. En hoe, trouwens, zou ik van mijnen kant kunnen terugtreden, terwijl mijn hart vervuld is van de dankbare herinnering der minzaamheid en hulpvaardigheid, waarmede Gij te allen tijde mij te gemoet kwaamt? Hoe zou ik ze kunnen vergeten, die tallooze blijken van aanhankelijkheid en beproefde vriendentrouw, die, als zoovele koesterende zonnestralen mijn pad verlichtten? — Het kwetse uwe bescheidenheid niet, mijn trouwe HEIJE! wanneer ik hierbij inzonderheid U gedenk en van de vriendenrij der kunstgenooten bij voorkeur *uwen* naam uitspreek. Vrees niet, dat ik daarmede te zeer wil uitweiden in den lof van hetgeen U onderscheidt; als liefderijk arts aan 't ziekbed, als geleerde en diepzinnig denker in de studeerkamer, als begaafd dichter, als rusteloos ijveraar voor al wat schoon en goed en edel is in elke rigting des levens. Ik wil het alleen openlijk gezegd hebben, omdat ik er onweêrstaanbare behoefte toe gevoel, — ik wil het gezegd hebben, hoe ruim Gij mij hebt doen deelen in de kostbare schatten van uw hart; hoe vaak Gij mij hebt gesteund, gelaafd, verkwikt uit de onuitputbare bron uwer liefde en goedheid; hoe helder vooral door *uw* voorbeeld mij het begrip is geworden der harmonische ontwikkeling van hoofd en van hart, van geest en van gemoed! —

En nu, *edele jongelingen, jeugdige burgers van den staat der wetenschap!* Gij vraagt met ongeduld: welken welkomsgroet ik in 't bijzonder U toebrenge? Maar zou het inderdaad voor U nog twijfelachtig kunnen zijn? Gij hebt het gehoord, hoe ik *éénheid* en verband, zamenstemming en harmonische ontwikkeling poog op te sporen en te bevorderen in al wat in en buiten ons is. Gij hebt hem opgemerkt, mijnen afkeer van dat vijandige scheiden en verdeelen. dat vreemdsoortige toevoegen of verwijderen en verminken, waardoor beurtelings reuzen of dwergen, maar altijd monsters ontstaan. Behoef ik ze nog te verduidelijken de toepassing hiervan op u zelve, op uw bijzonder leven, op de rigting uwer studiën, werwaarts deze ook mogen leiden? Er zijn er onder U, die meer misschien dan anderen aan mijne hand eenig bepaald vak van wetenschap wenschen

te beoefenen. Ik reik hun die hand toe met welwillendheid, — zij vatten haar aan in vertrouwen. Maar niet voor deze alleen zou ik wenschen gesproken te hebben. Voor allen in één bond, dien bekoorlijken studentenbond vereenigd, voor allen, zij mogen zich voor letterkunde of wijsbegeerte, voor het regt, de geneeskunst of de godgeleerdheid bekwamen, voor allen heb ik mijne denkwijze ontvouwd. Elk neme daarvan in zich op, wat hem bruikbaar, nuttig of begeerlijk schijnt. Doch zooveel alvast is zeker, dat allen, gelijkelijk, er behoefte aan hebben. Niet een Uwer toch, of hij gevoelt, te midden zelfs van de gepaste vreugd des jeugdigen levens, dat er in zijn borst ook nog iets *hoogers* is weggelegd, dan wat alleen der zinnen lust bekoort.

Dat *hoogere* is stoffe en doel voor de psychologie, waarvan ik de beoefening U heb aangeprezen. Dat *hoogere* nader te leeren kennen is behoefte en pligt tevens. Bevredigt die behoefte, vervult dien pligt, en ik zal mij gelukkig rekenen tot uw leidsman gekozen te zijn.

Ik heb gezegd.

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI

A. D. 16 FEBR. 1850 A. D. 16 FEBR. 1851

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

J. VERBURG, Th. D.
P. BOSSCHA, Ph. Th. M. L. H. D. et J. U. D.
J. DUYMAER VAN TWIST, J. U. D.
M. J. COP, M. M. Ph. N. D. h. t. Rector Magn.
G. J. A. JONCKBLOET, Ph. Th. M. L. H. D.
V. S. M. VAN DER WILLIGEN, M. M. Ph. N. D.

S. SUSAN, Ling. hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XVII M. SEPT., A. MDCCCL, USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCLI,

RECTORE MAGN. MARINO JOHANNE COP.

M. J. COP Chemiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, horâ XI. Botanices elementa tractabit, iisdem diebus horâ XII. Artis pharmaceutices studiosis Chemiam tradet diebus Martis, Jovis et Saturni, Botaniam autem diebus Lunae et Mercurii eâdem horâ IX. Chemiam theoreticam atque analyticam docere et ordines plantarum naturales exponere paratus est. Exercitiis chemicis quotidie praeërit. Favente anni tempestate, cum auditoribus excursiones botanicas instituet. *Publice* de plantarum vita disserendo agrorum culturae praecepta illustrare perget.

J. VERBURG diebus horisque commodis, initia linguae Hebraeae tradet. Porro provectioribus discipulis, ad penitiorem monumentorum Hebraeorum cognitionem aditum patefaciet, illustrandis varii styli speciminibus, diebus Mercurii et Veneris, horâ X. Linguae Arabicae exercitiis occasionem dabit, diebus Martis et Jovis, eâdem horâ. Diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ XI, historiam religionis et Ecclesiae Christianae; vel alternatim specimina quaedam interpretationis librorum Sacrorum Novi Foederis, et doctrinam Christianam moralem tractabit.

P. BOSSCHA Historiam Vet. Univ. ad ductum Compendii sui tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, horâ meridianâ. Antiquitates Romanas explicabit, diebus Lunae, Mercurii et Jovis, horâ XI. De scriptore Graeco et Latino explicando diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ X, consilium cum auditoribus inibit.

J. Duymaer van Twist Institutiones Justinianeas explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ IX. Historiam Juris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, horâ XII. Pandectas docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ XI. Gaji Institutionum Commentarios exponet, diebus Lunae et Mercurii, horâ X. Iis, qui aliarum juris doctrinae partium studio operam dare velint, dux erit, tempore postea cum auditoribus constituendo.

G. J. A. Jonckbloet Historiam patriae enarrabit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ IX. Poeseos belgicae historiam tradere perget diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ XII. Litteras medio-belgicas docebit diebus Martis et Jovis, horâ X. Elementa linguae Gothicae tractabit ad ductum compendii Cll. v. d. Gabelentz et Loebe, diebus et horis cum auditoribus constituendis. Antiquitates belgicas explicabit diebus Mercurii et Veneris, horâ X. Eloquentiae quae dicitur exterioris exercitiis et disputationibus academicis praeërit diebus dein indicandis.

Publicas habebit *lectiones* historico-litterarias die postea indicanda.

V. S. M. van der Willigen Elementa Geometriae explicabit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, horâ matutinâ VIII. Arithmeticam universalem docebit, diebus Mercurii horâ IX, Jovis horâ IX et Veneris horâ matutinâ VIII. Physicam theoreticam atque experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ post meridiem I. Logicam tradet diebus Martis et Veneris, horâ IX. Mathesin sublimiorem, Physicam mathematicam et Astronomiam theoreticam atque practicam tradere paratus est, diebus et horis postea cum auditoribus constituendis.

Astronomiam quam popularem vocant *publicis* exponere perget *lectionibus*, horis dein indicandis.

Sallius Susan, *Litterarum hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de tragoedia Anglica, *Shakespeare's Hamlet, Prince of Denmark* inscripta, ad ductum auctioris editionis *Collier Payne's Edition*, nuper emendatae, disseret.

In indice praecedentis voluminis miro errore Oratio viri Cl. D. J. van Lennep appellatur ***inauguralis***, quum dicenda sit ***eucharistica***.